

Multicultureel licht op groen

Deel 1

Een studie naar recreatief gedrag, recreatiewensen en natuurbeelden en -beleving van allochtonen in Nederland

Marlon van der Waal
Studente Leisure, Tourism and Environment
Wageningen Universiteit
Stageonderzoek Staatsbosbeheer

Januari 2007

Inhoudsopgave

	Pagina
Samenvatting per hoofdstuk	5
1 Inleiding	15
1.1 Onderdelen van het onderzoek	16
1.2 Beperkingen van het onderzoek	19
1.3 Opzet literatuuronderzoek	19
2 De begrippen ‘allochtonen’, ‘natuur’ en ‘recreatie’	20
2.1 Allochtonen, wie zijn dat?	20
2.1.1 Vergelijkbare begrippen maar met andere inhoud	21
2.1.2 Nadelen van het gebruik van het woord ‘allochtoon’ en ‘minderheid’	22
2.2 Het begrip natuur	23
2.2.1 Wat is natuur?	23
2.2.2 Natuur en Cultuur	24
2.3 Het begrip recreatie	24
2.3.1 Wat is recreatie?	24
2.3.2 Recreatie in vrije tijd	25
2.3.3 Trends in vrije tijd	25
2.4 Samenvatting	26
3 Kleurrijk Nederland; demografische gegevens	27
3.1 Nationale bevolkingsontwikkelingen: vergrijzing, ontgroening en verkleuring	27
3.2 Regionale bevolkingsontwikkelingen	28
3.3 Westerse allochtone bevolking	28
3.4 Niet-westerse allochtone bevolking	29
3.5 Samenvatting	34
4 Migratiegeschiedenis, etnisch-culturele en religieuze achtergronden van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen (TMSA)	35
4.1 Turken en Marokkanen	35
4.2 Surinamers en Antillianen/Arubanen	38
4.3 Godsdiensten	41
4.3.1 Islam	42
4.3.2 Hindoeïsme	43
4.3.3 Winti en brua	44
4.4 Samenvatting	45
5 Sociaal-economische kenmerken van TMSA in Nederland	45
5.1 Onderwijs	46
5.2 Arbeid en inkomen	47
5.2.1 Inkomenspositie van vrouwen	49
5.3 Mobiliteit	50
5.4 Gezondheid	51
5.5 Samenvatting	52

6	Zelforganisaties en steunfunctieorganisaties	53
	6.1 Zelforganisaties	53
	6.1.1 Wat is een zelforganisatie?	53
	6.1.2 Turkse en Marokkaanse zelforganisaties	54
	6.1.3 Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse organisaties	55
	6.2 Steunfunctieorganisaties	57
	6.3 Samenvatting	57
7	Recreatiegedrag van TMSA	57
	7.1 Recreatiegedrag in de landen van herkomst	57
	7.1.1 Turken en Marokkanen	57
	7.1.2 Surinamers, Antillianen en Arubanen	58
	7.2 Recreatiegedrag in Nederland	59
	7.2.1 Turken en Marokkanen	59
	7.2.2 Surinamers, Antillianen en Arubanen	60
	7.3 Samenvatting	60
8	Recreatiegedrag in de groene ruimte	61
	8.1 Recreatie in het buurt- en stadspark	61
	8.2 Recreatiegedrag in natuurgebieden buiten de stad	65
	8.3 Samenvatting	68
9	Natuurbeelden en –beleving	69
	9.1 Natuurbeelden	69
	9.1.1 Religieuze waarden	70
	9.1.2 Culturele invloeden: Romantische, Arcadische en Functionele natuurbeelden	70
	9.1.3 Invloed van individuele achtergrondkenmerken op natuurbeelden	71
	9.2 Natuurbeleving	72
	9.2.1 Waardering voor natuur	72
	9.2.2 Natuur in landen van herkomst	73
	9.2.3 Angst voor natuur	75
	9.3 Samenvatting	76
10	Recreatiewensen van TMSA	77
	10.1 Algemene recreatiewensen van Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes	77
	10.2 Algemene recreatiewensen van Turkse en Marokkaanse Mannen en jongens	78
	10.3 Algemene recreatiewensen van Surinaamse en Antilliaanse vrouwen en meisjes	78
	10.4 Algemene recreatiewensen van Surinaamse en Antilliaanse mannen en jongens	79
	10.5 Samenvatting	80
11	Recreatiewensen in de groene ruimte	80
	11.1 Algemene inrichtingsbehoeften voor buurt- en stadsparken	80
	11.2 Knelpunten voor recreatie in het park	83
	11.3 Algemene inrichtingswensen voor buitenstedelijke recreatie- en natuurgebieden	84
	11.4 Samenvatting	85

12	Drie recreatieonderzoeken rond Amsterdam	86
	12.1 Recreatieonderzoek in de gebieden van Staatsbosbeheer rond Zaanstad en Oostzaan	86
	12.2 Recreatieonderzoek Diemberbos	88
	12.3 Recreatieonderzoek Westrand	90
	12.4 Samenvatting	92
13	Conclusie	93
	Literatuur	98

Samenvatting per hoofdstuk

1 Inleiding

In 2006 heeft het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij aan Staatsbosbeheer opdracht gegeven tot het ontwikkelen van beleid rond een nieuwe doelgroep: allochtonen. Op dit moment bestaat er binnen Staatsbosbeheer geen vastgesteld beleid ten aanzien van de veranderende samenstelling van de bevolking en het groeiende aantal allochtonen of Nieuwe Nederlanders. Wel is er een steeds groter wordende groep medewerkers die in hun dagelijkse praktijk met deze groepen in aanraking komt. De aanwezige kennis en ervaring is hierdoor verspreid en gefragmenteerd.

Om beleid te kunnen ontwikkelen rond allochtonen is zowel een literatuurstudie, een serie interviews binnen en buiten Staatsbosbeheer gehouden, aangevuld met enkele gesprekken met aanwezigen tijdens een natuurwerkdag van Stichting Kantara in Zuid-Kennermerland. Enkele mensen met wie gesproken is, zijn de wethouder van Osdorp en de voorzitter van Stadsdeel Slotervaart in Amsterdam en twee voorzitters van jeugdstichtingen.

Om overzicht te houden over de verschillende onderdelen is deze publicatie als een drieluik opgebouwd:

Deel 1 (dit deel) Hierin wordt binnen een historisch, sociaal-economisch en cultureel kader belangrijke resultaten van onderzoek op het gebied van recreatiegedrag, natuurbeelden en -beleving en recreatiewensen van allochtonen in de natuur weergegeven. Dit gebeurt aan de hand van literatuuronderzoek.

Deel 2 Hierin een serie van 25 interviews die binnen en buiten Staatsbosbeheer gehouden zijn over de aanwezige denkbeelden en ervaringen met allochtonen en projecten rond deze doelgroep. Ook is gevraagd aan mensen buiten Staatsbosbeheer welke rol Staatsbosbeheer eventueel zou kunnen vervullen op het gebied van productontwikkeling, terreininrichting en communicatie. Tenslotte is een kort verslag van de gesprekken die in Zuid-Kennermerland gevoerd zijn.

Deel 3 bevat een beleidsadvies rond de nieuwe doelgroep allochtonen. Dit advies wordt opgebouwd op basis van Deel 1 en 2 van dit rapport, aangevuld met informatie over zelforganisaties van allochtonen, media en communicatie.

De centrale vraagstelling van Deel 1 is:

‘Wat betekent natuur in Nederland voor allochtonen?’

Deze vraag is opgesplitst in drie deelvragen:

1. Wat is het recreatieve gedrag van allochtonen en welke plaats neemt het recreatieve gedrag in de natuur hierbij in?
2. Hoe beleven allochtonen de natuur?
3. Wat voor recreatieve wensen hebben allochtonen en welke plaats nemen wensen met betrekking tot natuur hierbij in?

2 De begrippen ‘allochtonen’, ‘natuur’ en ‘recreatie’

De begrippen ‘allochtonen’, ‘natuur’ en ‘recreatie’ zijn alle drie dynamische begrippen, verbonden aan algemeen heersende opvattingen in een bepaalde tijd en cultuur. Zelfs CBS gegevens, die door velen gezien worden als vrij objectief, zijn uiteindelijk gemaakt op basis

van afspraken die in de tijd kunnen veranderen. In dit verslag wordt gebruik gemaakt van de definitie van het CBS: allochtonen zijn alle personen van wie tenminste één ouder in het buitenland is geboren. De indeling westerse en niet-westerse allochtonen wordt gemaakt op basis van de sociaal-economische positie van een (geboorte)land.

Het begrip natuur is in veel westerse publicaties beperkt tot dat deel van de fysieke werkelijkheid dat buiten menselijke invloeden tot stand is gekomen. Veel allochtonen blijken een ruimere opvatting van natuur te hebben; een opvatting dat een veel geleidelijkere overgang tussen natuur en cultuur weerspiegelt. Omwille van de hanteerbaarheid is voor een ruimere definitie gekozen: natuur is zowel de wilde natuur, waarbij er nauwelijks menselijke invloeden op de ontwikkeling van de natuur worden uitgeoefend, als de meer in cultuur gebrachte natuur van buurt-, stadsparken en recreatiegebieden.

Recreatie in dit verslag is een vorm van vrije tijdsinvulling waarbij men uit vrije wil activiteiten onderneemt die leiden tot lichamelijke en/of geestelijke voldoening.

Georganiseerde, officiële sport is hierin geen onderdeel, een partijtje volleyballen met vrienden wel. Er is momenteel een enorm groot aanbod aan recreatiemogelijkheden voorhanden. Mensen willen vooral hun vrije tijd beleven. Dit doen zij op een vrij onvoorspelbare manier, kortstondig en in toenemende mate grootschalig en in groepen.

3 Kleurrijk Nederland; demografische gegevens

Sinds 2000 vertoont de Nederlandse bevolking een afnemende groei. De groei wordt met name tot stand gebracht door de relatief snellere groei van de allochtone bevolking. De voornaamste remmende factoren zijn de daling van het migratiesaldo en het afnemen van het aantal jongeren in de samenleving; de grootste daling van de groei vindt eveneens onder allochtonen plaats; Nederland verkleurt en vergrijst.

In 2005 telde Nederland 13,2 miljoen autochtonen en 3,1 miljoen allochtonen. Van deze groep allochtonen waren 1,7 miljoen westerse allochtonen en 1,4 miljoen niet-westerse allochtonen.

Van de niet-westerse allochtonen vertegenwoordigen de Turken de grootste groep gevolgd door Surinamers, Marokkanen en Antillianen/Arubanen. Vanwege de aantallen worden zij vaak aangeduid met de TMSA-groep. Sinds de jaren negentig is er sprake van een sterk toenemende diversiteit onder deze niet-westerse allochtonen. Vanwege de grote hoeveelheid groepen allochtonen en hun culturele verschillen is in dit verslag gekozen voor een beperking van de onderzochte groepen tot de TMSA-groep.

In 2005 woonden de meeste niet-westerse allochtonen in de Randstad. Amsterdam spande de kroon gevolgd door Rotterdam, Den Haag en Utrecht. De samenstelling van de groepen verschilt per stad. Daarnaast vindt er een suburbanisatiestroom plaats naar gemeenten om de grote steden. De afstand tussen de steden met de grootste percentages niet-westerse allochtonen en de overige steden zal in de toekomst kleiner worden.

Op provinciaal niveau wonen de meeste niet-westerse allochtonen in de westelijke provincies. Zuid-Holland en Flevoland hebben het grootste aandeel niet-westerse allochtonen, gevolgd door Noord-Holland en Utrecht.

Binnen de groepen allochtonen kan een onderscheid worden gemaakt naar generaties. De eerste generatie allochtonen bestaat uit een verzameling personen die niet in Nederland geboren is. De verschillen in opleiding, taalbeheersing en verblijfsduur kunnen erg groot zijn. In sommige onderzoeken wordt deze groep daarom verder uitgesplitst en kan er sprake zijn van een tussengeneratie of 'anderhalfde' generatie, die bestaat uit kinderen tussen 6 en 18 jaar die naar Nederland gemigreerd zijn en een deel van hun schoolloopbaan in Nederland hebben doorlopen.

De tweede generatie bestaat uit mensen die in Nederland geboren zijn uit een (of twee) allochtone ouder(s), maar in onderzoeken die uitgaan van een verdere uitsplitsing van generaties kunnen ook kinderen die tot hun 6^e jaar naar Nederland zijn gemigreerd tot de tweede generatie worden gerekend.

4 Migratiegeschiedenis, etnisch-culturele en religieuze achtergronden van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen (TMSA)

Alle groepen niet-westerse allochtonen hebben allen unieke historische, sociaal-economische en culturele kenmerken die van invloed zijn op hun leven in Nederland. Ook de beleden godsdiensten drukken hun stempel. In het kort worden de kenmerken van de verschillende groepen nader bekeken;

Turken en Marokkanen zijn via overheids campagnes in begin jaren '60 naar Nederland gelokt om hier te werken. De mannen migreerden aanvankelijk alleen, omdat verwacht werd dat de migratie tijdelijk was. De oliecrisis in 1973 maakte een einde aan die verwachting. Vanaf eind jaren '70 lieten veel Turken en later Marokkanen hun partners overkomen. Meer dan de helft van alle migranten waren afkomstig uit dorpsgemeenschappen of provinciesteden waar een collectivistische cultuur waarin het begrip 'eer' een belangrijke rol speelt en er weinig vertrouwen is in de overheid.

Mannen domineren vrouwen en mannen-en vrouwenwerelden zijn voor een groot deel gescheiden. Het krijgen van kinderen is een sociale en economische opgave. Jongens hebben al vroeg meer vrijheid en mogen meer naar buiten dan meisjes. Het geven van openlijke kritiek ligt erg gevoelig. Het begrip tijd is cyclisch en verbonden met het verloop van seizoenen en de stand van de zon.

In Turkije heerst een scheiding tussen kerk en staat. 98% van de Turken is moslim. Marokko daarentegen is een islamitisch land, waar Koran de leidraad is voor zowel het politieke als het dagelijks leven.

Surinamers en Antillianen/Arubanen kwamen om heel andere redenen naar Nederland.

Voordat Suriname onafhankelijk werd in 1975 migreerden vele Surinamers naar Nederland om een opleiding te volgen. Na 1975 vluchtten veel mensen de etnische spanningen in dat land. Ook de militaire coup in 1980 en de Decembermoorden van 1982 zorgden voor een vluchtelingenstroom, mede door de verslechterde economische situatie. Antillianen/Arubanen kenden aanvankelijk een goede economie door de aanwezige olie in het land maar na rationalisering en automatisering in de jaren '70 ging dermate veel werkgelegenheid verloren, dat velen het heil zochten in Nederland. De migratie van Surinamers en Antillianen/Arubanen is grotendeels een geplande migratie waarbij hele gezinnen migreerden.

De Surinaamse bevolking bestaat uit vele etnische groepen, waarvan de creolen en Hindoestanen de grootste vormen. Creolen zijn voornamelijk katholiek/protestant of winti. Hindoestanen zijn voornamelijk hindoe, maar er is ook een groep moslim.

De Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse cultuur is, net als de Turkse en Marokkaanse cultuur een collectivistische cultuur. Daarnaast is het ook een verzuilde cultuur, waarin binnen iedere bevolkingsgroep regels gelden rond gezinsleven, politiek, godsdienst en openbaar leven.

5 Sociaal-economische kenmerken van TMSA in Nederland

De positie van niet-westerse allochtonen in de Nederlandse maatschappij aan de hand van gegevens over onderwijs, arbeid, inkomen, mobiliteit en gezondheid op een rij;

Onderwijs: Veel studies tonen aan dat de leerprestaties van niet-westerse allochtonen achterlopen bij die van de autochtone bevolking. Dit verschil wordt echter kleiner voor de

Turkse en Marokkaanse leerlingen. De Antilliaanse leerlingen lijken juist terug te vallen. Surinaamse leerlingen lijken in hun prestaties nog het meest op autochtonen. Reden voor de achterstand van veel allochtone leerlingen is de taalachterstand en de verschillende onderwijscultuur in het land van herkomst.

Arbeid en inkomen: Niet-westerse allochtonen werken met name in de horeca en de zakelijke dienstverlening, waarvan het werken bij een uitzendbureau of schoonmaakbedrijf het grootste deel uitmaakt. Turken en Marokkanen hebben van de TMSA-groep het minst vaak werk. De werkloosheid onder de totale niet-westerse allochtone beroepsbevolking was in 2002 ruim drie keer zo hoog als de autochtone beroepsbevolking. Zij hebben ook dubbel zo vaak een sociale uitkering. In alle bevolkingsgroepen verdienen vrouwen lagere inkomens uit arbeid dan mannen. Hierdoor is hun economische zelfstandigheid lager. Het werknemersaandeel van Turkse en Marokkaanse vrouwen is het laagst.

Mobiliteit: de economische positie van allochtonen is van invloed op hun mobiliteit. Zij hebben minder vaak een auto en delen het vaak met familie en vrienden. Omdat de auto vaak gezien wordt als het bezit van de man, lopen veel Turkse en Marokkaanse vrouwen. Binnen de tweede generatie is het hebben van een auto veel gebruikelijker. Hoewel dat dit ook voor vrouwen een emancipatorische werking heeft, moet dit niet worden overschat. Het vormt in veel gevallen niet meer dan een verlengstuk van het privé-domein. Fietsen is nog steeds niet erg populair onder niet-westerse allochtonen, al beginnen meer mensen het te ontdekken.

Gezondheid: Vergeleken met autochtonen hebben allochtonen een slechtere gezondheid en ervaren zij dit ook zo. Ook maken zij vaker gebruik van het zorgaanbod. Wel zijn er verschillen tussen allochtone groepen onderling en binnen generaties. Onduidelijk is in hoeverre traditionele geneeswijzen een aanvulling of vervanging van de zorg uitmaken. Opvallend bij veel vrouwen is een tekort aan vitamine D en een gebrek aan beweging.

6 Zelforganisaties en steunfunctieorganisaties

Zelforganisaties van allochtonen verstevigen zowel de onderlinge binding als de binding met de samenleving als geheel. Volgens onderzoekster Van Heelsum neemt de waarde van zelforganisaties toe als de overheid en maatschappelijke instellingen hen als partners zien en hen insluiten bij de vormgeving van de Nederlandse samenleving. Van Heelsum telde de meeste zelforganisaties onder de groepen Turken, Marokkanen en Surinamers. Het meest voorkomende terrein waarop deze organisaties opereren is de religieuze. Andere categorieën zijn de politiek georiënteerde organisaties, sportorganisaties, cultuur- en mediaorganisaties. Natuur en milieu komen als afzonderlijk terrein niet voor bij Van Heelsum. Er zijn echter wel twee belangrijke natuurorganisaties in Nederland: het Turkse TEMA-NL en de Marokkaanse Stichting Kantara.

Steunfunctieorganisaties werken langs de beleidslijnen van de Provincies en beschikken over kennis en ervaring over vele projecten rond allochtonen en zelforganisaties.

7 Recreatiegedrag van TMSA

Gezien de grote verschillen in sociaal-economische situatie, levenswijze en cultuur tussen de plattelandsgebieden in Marokko, Turkije en de postindustriële samenleving in Nederland, is het niet verbazingwekkend dat door veel Turken en Marokkanen het begrip vrije tijd anders wordt ingevuld. Ook in de landen van herkomst zijn er verschillen tussen de vrijetijdsbesteding op het platteland en in de (grote) stad. Op het platteland is het leven sterk beïnvloed door de seizoenen en de stand van de zon en vinden vrijetijdsactiviteiten vooral in de directe omgeving van het huis plaats. Deze activiteiten zijn sociaal gericht en seksueel gebonden. Vrouwen hebben minder vrije tijd dan mannen. Mannen besteden veel tijd in

koffiehuizen, theehuizen en de moskee. Vrouwen handwerken veel met andere vrouwen. De vrijetijdsactiviteiten worden vaak inactief of passief genoemd. Dit wordt versterkt door de islamitische overtuiging dat er na werk gerust moet worden en de vaak hoge temperaturen in de zomer. In de grote steden in Marokko en Turkije genieten vrouwen meer vrijheid en zijn de activiteiten minder seksegebonden. Er zijn ook meer vrijetijdsvoorzieningen, met name voor jongeren. In Nederland zetten veel Turken en Marokkanen de patronen voort die zij in hun herkomst land hadden. Ook hier vinden veel vrijetijdsactiviteiten dichtbij huis plaats en is er een nadruk op sociale en seksegebonden activiteiten. Vrouwen hebben ook hier minder vrije tijd. Zij brengen, in tegenstelling tot in Turkije en Marokko, vooral veel tijd binnenshuis door (voornamelijk Marokkaanse vrouwen). Marokkanen onderhouden meer dan Turken contacten met autochtone Nederlanders.

Surinamers en Antillianen/Arubanen kennen, evenals Turken en Marokkanen een sterke gerichtheid op het sociale vlak. Een belangrijke factor is ook de etnische groep waartoe iemand behoort. Deze bepaalt in belangrijke mate waar, hoe en met wie de vrije tijd wordt doorgebracht. In de thuislanden bracht men veel van de tijd buitenshuis door, maar er waren weinig vrijetijdsvoorzieningen. In Nederland brengen met name meisjes meer tijd binnenshuis door. Jongens hebben zowel in het land van herkomst als in Nederland een grotere mate van vrijheid dan meisjes. Alle groepen houden van informele bijeenkomsten waar men elkaar kan ontmoeten en waar er naar de eigen muziek geluisterd kan worden. Ook wordt er vrij veel gebruik gemaakt van buurthuizen waar gezamenlijke activiteiten worden ondernomen of opgezet. Veel Hindostaanse mannen trouwen op vrij jonge leeftijd, waardoor er een verschuiving optreedt van voornamelijk buitenshuis naar binnen gezins- en familieverband binnenshuis. Na 1972 veranderde de samenstelling van de migrantenstroom naar Nederland. Vooral laaggeschoolden en mensen zonder diploma's of werkervaring kwamen hier naar werk zoeken.

8 Recreatiegedrag in de groene ruimte

Bij het onderzoeken van recreatieve activiteiten van niet-westerse allochtonen in de groene ruimte kan onderscheid worden gemaakt tussen groene stadsruimte en groene buitenruimte. Onder groene stadsruimte worden de buurt- en stadsparken in de stad verstaan. Onder groene buitenruimte de recreatie- en natuurgebieden aan de rand van de stad en in het in het landelijk gebied of aan de kust.

Uit de onderzoeken blijkt overduidelijk dat TMSA voornamelijk dicht bij huis recreëren en dat het stadspark daarbij favoriet is. De verschillende bevolkingsgroepen hebben vergelijkbare bezigheden in het park, maar er zijn nuanceverschillen. Zo wordt er nauwelijks gefietst door allochtonen. De tweede generatie Turken en Marokkanen fietsen relatief het meest van deze groepen. Wandelen wordt door alle groepen en generaties gedaan. De opvatting dat Turken en Marokkanen alleen barbecuen in een park is niet juist. Zij komen vooral naar het park om bij elkaar te zijn. Er wordt relatief veel gebarbecued en gepicknickt, met name door Turken. Behalve met het gezin wordt er veel met leeftijd- en seksegenoten naar het park gegaan. Buurtparken zijn minder populair dan stadsparken maar worden over het algemeen wel vaker bezocht. Volgens Yücesoy (2006), in haar onderzoek naar Turkse vrouwen in Enschede, heeft ieder park ook 'sociale momenten' waarop bepaalde groepen Turkse vrouwen een park betreden. Het park heeft niet alleen de functie van ontmoetingsplaats, maar ook als mogelijkheid om samen met een groep anderen tot rust te komen of zelfs om letterlijk en figuurlijk de ruimte tussen het huis en de maatschappij te kunnen overbruggen.

Natuur- en recreatiegebieden buiten de stad worden zowel absoluut als relatief minder bezocht door allochtonen dan door autochtonen. De recreatiegebieden aan de rand van de stad nemen een tussenpositie in tussen de stadsparken en de natuurgebieden verder weg van de stad. Binnen de allochtone groepen trekt de tweede generatie er over het algemeen meer op uit. Dit wordt niet alleen verbonden aan betere sociaal-economische omstandigheden. Ook de afnemende invloed van de etnisch-culturele achtergrond speelt volgens Jókövi (2000) een belangrijke rol. Of natuurrecreatie door allochtonen en autochtonen hiermee naar elkaar toegroeit is vooralsnog niet duidelijk. Het groen aan de rand van de stad is voor veel allochtonen een geschikte plaats voor een dagje uit met de familie en/of vrienden. Voor alle groepen blijken meer mannen dan vrouwen de recreatiegebieden te bezoeken. Er is door Rijpma en Roques (2000) geen verschil geconstateerd in de mate waarin allochtonen uit verschillende leeftijdsklassen en opleidingsniveaus de gebieden bezoeken. Wel is er een verband tussen de mate van contact van allochtonen met autochtonen en het bezoek aan recreatiegebieden, strand, zee en duin. Hoe meer contact met autochtonen, hoe hoger het bezoek.

Hoewel allochtonen, en met name Turken en Marokkanen, bekend staan om hun barbecues en picknicks doen zij dit volgens Buijs et al. (2006) niet vaker dan autochtonen. Dat dit beeld is ontstaan komt doordat zij relatief minder deelnemen aan meer extensievere vormen van recreatie. In het onderzoek van Rijpma en Roques (2000) in Rotterdam is verder geconstateerd dat autochtonen als Surinamers van beide generaties het liefste wandelen, beide generaties Turken het liefste barbecuen en Marokkanen van de eerste generatie het liefste 'zitten/liggen/zonnen', terwijl de tweede generatie het liefst wandelt.

9 Natuurbeelden en –beleving

Veel allochtonen hebben een ander natuurbeeld dan autochtonen en beleven de natuur ook anders. De wortels van dit verschil liggen voor een deel in de Romantiek, een stroming in het westerse denken aan het eind van de achttiende en begin negentiende eeuw waarin men voor het eerst waardering kreeg voor de zogenaamde wilde natuur, dat voor deze periode als gevaarlijk en chaotisch werd gezien. Deze bewondering voor het wilde en het oorspronkelijke was een belangrijk gevolg van de industriële ontwikkeling en verstedelijking van het westen. Naast dit 'Wildernis natuurbeeld' bleef een 'Functioneel' en 'Arcadisch natuurbeeld' bestaan waarin men de natuur waardeert op basis van wat natuur de mens oplevert (functioneel beeld) en waarin men sympathie heeft voor de ten dele in cultuur gebrachte, lieflijke natuur van de rurale idylle (arcadisch beeld). Diverse onderzoeken tonen aan dat veel niet-westerse allochtonen een breder begrip voor natuur hanteren, en dat de natuurbeelden voornamelijk functioneel en arcadisch van aard zijn. Wilde natuur, wat veel autochtonen prefereren, wordt door hen als minder waardevol ervaren. De houding die veel mensen tegenover de natuur hebben wordt behalve door hun natuurbeeld ook beïnvloed door de migratiegeschiedenis (armoede in het thuisland zet de aandacht voor natuur onder druk, evenals een nadelige economische positie in Nederland dat doet). Ook de manier waarop mensen de natuur in het land van herkomst hebben ervaren speelt een rol. Veel migranten weten daardoor nog steeds niet wat voor natuur er in Nederland te vinden is en wat je er kunt doen.

Onderzoek naar angst voor de natuur geeft aan dat mensen met een meer arcadisch natuurbeeld een mogelijk grotere angst voor de natuur ervaren. Dit zou het gevolg kunnen zijn van het meer wilde karakter van de natuur in de herkomstlanden en onbekendheid met de natuur in Nederland. Niet-westerse allochtonen zouden deze grotere angst met zich mee kunnen dragen. In Nederland valt de natuur ook makkelijker te vermijden. In onderzoek van Buijs et al. (2006) komt deze angst niet naar voren, maar enkele interviews met mensen die vaak met kinderen in de natuur verblijven bevestigen dit beeld. Tenslotte hebben ook factoren

als opleiding, geslacht en leeftijd invloed op het beeld en de beleving van natuur. Zo hebben niet alleen allochtonen, maar ook lager opgeleiden, vrouwen en ouderen een relatief brede opvatting van wat echte natuur is.

10 Recreatiewensen van TMSA

Algemene recreatiewensen van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen bevinden zich vaak op dezelfde vlakken. Vrouwen van de eerste generatie zijn over het algemeen op zoek naar ongedwongen mogelijkheden om elkaar en/of anderen te ontmoeten en naar op hen afgestemde georganiseerde activiteiten zoals cursussen in buurt- en wijkcentra. Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen willen daarbij het liefst onder landgenotes zijn. Turkse en Surinaamse vrouwen staan meer open voor ontmoeting met niet-landgenotes. Voor veel Turkse en Marokkaanse vrouwen is het volgen van cursussen een manier om 'geaccepteerd' van huis weg te zijn en andere vrouwen te ontmoeten. Met name getrouwde Turkse en Marokkaanse vrouwen geven aan behoefte te hebben aan recreatievoorzieningen in de buitenlucht, zodat zij elkaar kunnen ontmoeten en de kinderen genoeg speelmogelijkheden hebben. Jonge Turkse en Marokkaanse meisjes vinden de activiteiten in buurt- en wijkcentra vaak te eenzijdig en rolbevestigend. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen lijken minder behoefte te hebben aan specifieke buitenvoorzieningen, maar ook zij willen de kinderen mee kunnen nemen naar parken. Surinaamse en Antilliaanse meisjes hebben vooral behoefte aan op hen gerichte activiteiten. Het is onbekend of zij behoefte hebben aan ontmoetingsplekken in de buitenlucht.

Voor de mannen geldt dat de eerste generatie graag deelneemt aan activiteiten waarbij zij elkaar kunnen ontmoeten. Zij hebben vooral behoefte aan sociaal-culturele en religieuze activiteiten voor zichzelf en aan buitenvoorzieningen voor hun vrouwen en dochters. De tweede generatie Turken en Marokkanen ontmoet elkaar vaak op neutrale plekken als een park of een snackbar. Marokkaanse jongens hebben meer contact met niet-landgenoten dan Turkse jongens. Zij maken ook veel gebruik van buurt- en jongerencentra. Surinaamse en Antilliaanse jongens hebben behoefte aan vormende- en recreatieactiviteiten. Veel Surinaamse jongens richten zich op de Nederlandse jeugdculturen. Antilliaanse jongens zoeken meer het gezelschap van landgenoten.

11 Recreatiewensen in de groene ruimte

Op het gebied van de recreatieve wensen van niet-westerse allochtonen in de groene stadsruimte worden in de literatuur veel overeenkomstige wensen genoemd.

De wensen weerspiegelen een behoefte aan schone en veilige ontmoetingsplekken waar hele families en vriendengroepen elkaar kunnen treffen en waar kinderen genoeg te doen hebben.. Zowel Turken en Marokkanen als Surinamers en autochtonen hebben in het onderzoek van Rijpma en Roques (2000) een algemene voorkeur voor een combinatie van kijk- (mooi om te zien) en gebruiksgroen (om in te zitten, spelen, barbecuen). In hetzelfde onderzoek bleek er een overeenkomst te zijn tussen autochtonen en TMSA in de behoefte aan minder honden, meer toiletten en waterkranen, meer of betere voorzieningen voor sport en spel en meer planten en bomen. Kleurrijke, exotische beplanting heeft hierbij de voorkeur. Andere onderzoeken geven aan dat met name open groen gewaardeerd wordt, ondermeer uit oogpunt van sociale veiligheid.

Ondanks de vele overeenkomsten zijn er nuanceverschillen tussen groepen. Waar Turken en Marokkanen de nadruk leggen op meer barbecue- en picknickvoorzieningen, zijn voor Surinamers sportfaciliteiten als volleybalnetten welkom, evenals meer horeca/terrasjes voor de tweede generatie Surinamers. Sanitaire voorzieningen zijn met name voor moslima's die

hele dagen in parken verblijven meer dan een wens alleen. Het is bij afwezigheid een knelpunt. Andere belemmeringen voor een gang naar het park zijn de aanwezigheid van honden en hondendrollen, slecht onderhouden voorzieningen, ontbreken van toezicht, aanwezigheid van vuilnis en modder en teveel regels en verboden.

De wensen met betrekking tot de buitenstedelijke recreatie- en groengebieden overlappen voor een belangrijk deel de wensen voor de inrichting van parken. Bijkomende wensen zijn parkeerplaatsen, waterpartijen met open achterland en ondiep water en meer wandelpaden. Daarnaast wordt de aanwezigheid van sanitaire en dagrecreatieve voorzieningen nog meer op prijs gesteld in verband met de grotere afstand tot de eigen woning en het daaruit volgende vaak langere verblijf. Vervoer naar een recreatie of natuurgebied kan een probleem zijn voor mensen zonder auto. Veel gebieden zijn daarnaast voor velen totaal onbekend of ongeliefd (als strand, heide, plassenengebieden). Bossen worden ook minder bezocht door allochtonen, maar genieten toch een zekere populariteit. Deze worden gewaardeerd om de ongereptheid en rustgevendheid. Nadeel is dat er zo weinig te doen valt behalve wandelen. Hindostanen zouden meer belangstelling hebben voor zee, strand en duinen.

12 Drie recreatieonderzoeken rond Amsterdam

Uit drie recreatieonderzoeken door de Dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente Amsterdam naar recreatiewensen van inwoners van verschillende wijken in- of steden in de omgeving van- Amsterdam in recreatiegebieden buiten de stad blijkt dat:

- Allochtone en autochtone burgers bij de vorming van hun wensenpakket kijken naar het totale plaatje aan recreatieve mogelijkheden in hun omgeving
- Zowel allochtonen als autochtonen een diversiteit van verschillende voorzieningen in recreatie- en natuurgebieden waarderen (een gebied moet een eigen identiteit hebben)
- Autochtone burgers meer dan allochtonen gesteld lijken te zijn op de aanwezigheid van rustige gebieden naast gebieden waar sprake is van meer drukte. Er zijn echter ook verschillen binnen allochtone groepen en binnen autochtone groepen in hun behoefte aan rust. Dit geldt voornamelijk als er in de directe omgeving al rustige gebieden aanwezig zijn.
- Ook voor allochtone burgers geldt dat meer voorzieningen niet altijd beter betekent en er een selectie moet plaatsvinden van voorzieningen in een gebied.
- Allochtonen en autochtonen openstaan voor excursies, de ontwikkeling van activiteiten voor kinderen via school en hebben zij behoefte aan meer informatie over de gebieden
- Om het voortbestaan van de gebieden veilig te stellen is beperkte ontsluiting van de gebieden en een vergroting van de recreatieve mogelijkheden noodzakelijk.
- Met name allochtonen het bestaan van veel natuur-en recreatiegebieden buiten de stad niet kennen
- Om de bekendheid van de gebieden onder allochtonen te vergroten kan vooral gebruik worden gemaakt van allochtone media, scholen en buurthuizen
- Een goede communicatie met de allochtone doelgroep is van cruciaal belang voor het succes van een project en voor activiteiten en samenwerking in de toekomst.

13 Conclusie

De vraag: 'Wat betekent natuur in Nederland voor allochtonen?' wordt behandeld aan de hand van de drie deelvragen: 1. Wat is het recreatieve gedrag van allochtonen en welke plaats neemt het recreatieve gedrag in de natuur hierbij in? 2. Hoe beleven allochtonen de natuur? 3. Wat voor recreatieve wensen hebben allochtonen en welke plaats nemen wensen met betrekking tot natuur hierbij in?

1. Recreatiegedrag

In Nederland zetten veel Turken en Marokkanen de patronen voort die zij in hun landen van herkomst hadden. Ook hier vinden veel vrijetijdsactiviteiten dichtbij huis plaats en is er een nadruk op sociale en seksegebonden activiteiten. Surinamers en Antillianen/Arubanen kennen, evenals Turken en Marokkanen, een sterke gerichtheid op het sociale vlak. Een belangrijke factor is ook de etnische groep waartoe iemand behoort.

Recreatie in de groene ruimte vindt plaats binnen de stad in buurtparken en stadsparken, in recreatiegebieden aan de rand van de stad en in natuurgebieden buiten de stad. Het stadspark is daarbij favoriet. De verschillende bevolkingsgroepen hebben vergelijkbare bezigheden in het park, maar er zijn nuanceverschillen. Hoewel allochtonen, en met name Turken en Marokkanen bekend staan om hun barbecues en picknicks noemen zij deze activiteiten volgens Buijs et al. (2006) niet vaker dan autochtonen. Buurtparken zijn minder populair dan stadsparken maar worden over het algemeen wel vaker bezocht. De recreatiegebieden aan de rand van de stad nemen een tussenpositie in tussen de stadsparken en de natuurgebieden verder weg van de stad. Binnen de allochtone groepen trekt de tweede generatie er over het algemeen meer op uit. Het groen aan de rand van de stad is voor veel allochtonen een geschikte plaats voor een dagje uit met de familie en/of vrienden. Voor alle groepen blijken meer mannen dan vrouwen de recreatiegebieden te bezoeken.

2. Natuurbeeld en- beleving

Veel allochtonen hebben een ander natuurbeeld dan autochtonen en beleven de natuur ook anders. Waar autochtonen veelal een Romantisch beeld hebben van de natuur, komt onder onderzochte allochtonen een meer Arcadisch en Functioneel beeld voor. De bewondering onder autochtonen voor het wilde en het oorspronkelijke was een belangrijk gevolg van de industriële ontwikkeling en verstedelijking van het westen. Wilde natuur, wat veel autochtonen prefereren, wordt door allochtonen als minder waardevol ervaren. Veel migranten weten nog steeds niet wat voor natuur er in Nederland te vinden is en wat je er kunt doen. Onderzoek naar angst voor de natuur toont aan dat mensen met een meer Arcadisch natuurbeeld mogelijk een grotere angst voor de natuur ervaren. Dit zou het gevolg kunnen zijn van het meer wilde karakter van de natuur in de herkomstlanden en onbekendheid met de natuur in Nederland. Niet-westerse allochtonen kunnen deze grotere angst met zich meedragen. Tenslotte hebben ook factoren als migratiegeschiedenis, sociaal-economische positie, ervaringen in het land van herkomst, opleiding, geslacht en leeftijd invloed op het beeld en de beleving van natuur. Zo hebben niet alleen allochtonen, maar ook lager opgeleiden, vrouwen en ouderen een relatief brede opvatting van wat echte natuur is.

3. Recreatiewensen

Algemene recreatiewensen van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen bevinden zich vaak op dezelfde vlakken. Vrouwen van de eerste generatie zijn over het algemeen op zoek naar ongedwongen mogelijkheden om elkaar en/of anderen te ontmoeten en naar op hen afgestemde georganiseerde activiteiten zoals cursussen in buurt- en wijkcentra. Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen willen daarbij het liefst onder landgenotes zijn. Turkse en Surinaamse vrouwen staan meer open voor ontmoeting met niet-landgenotes. Voor veel Turkse en Marokkaanse vrouwen is het volgen van cursussen een manier om 'geaccepteerd' van huis weg te zijn en andere vrouwen te ontmoeten. Jonge Turkse en Marokkaanse meisjes vinden de activiteiten in buurt- en wijkcentra vaak te eenzijdig en rolbevestigend. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen lijken minder behoefte te hebben aan specifieke buitenvoorzieningen, maar ook zij willen de kinderen mee kunnen nemen naar parken. Voor de mannen geldt dat de eerste generatie graag deelneemt aan activiteiten waarbij zij elkaar kunnen ontmoeten. Zij hebben vooral behoefte aan sociaal-culturele en religieuze activiteiten voor zichzelf en aan buitenvoorzieningen voor hun vrouwen en dochters. De

tweede generatie Turken en Marokkanen ontmoet elkaar vaak op neutrale plekken als een park of een snackbar.

Over het algemeen weerspiegelen de wensen van TMSA in de groene ruimte een behoefte aan schone en veilige ontmoetingsplekken waar hele families en vriendengroepen elkaar kunnen treffen en waar kinderen genoeg te doen hebben.. Zowel Turken en Marokkanen als Surinamers en autochtonen hebben in het onderzoek van Rijpma en Roques (2000) een algemene voorkeur voor een combinatie van kijk- (mooi om te zien) en gebruiksgroen (om in te zitten, spelen, barbecuen) een behoefte aan minder honden, meer toiletten en waterkranen, meer of betere voorzieningen voor sport en spel en meer planten en bomen. Kleurrijke, exotische beplanting heeft hierbij de voorkeur. Andere onderzoeken geven aan dat met name open groen gewaardeerd wordt, ondermeer uit oogpunt van sociale veiligheid.

Ondanks de vele overeenkomsten zijn er nuanceverschillen tussen groepen. Waar Turken en Marokkanen de nadruk leggen op meer barbecue- en picknickvoorzieningen, zijn voor Surinamers sportfaciliteiten als volleybalnetten welkom, evenals meer horeca/terrasjes voor de tweede generatie Surinamers. Belemmeringen voor een gang naar het park zijn de aanwezigheid van honden en hondendrollen, slecht onderhouden voorzieningen, ontbreken van sanitaire voorzieningen, toezicht, aanwezigheid van vuilnis en modder en teveel regels en verboden. De wensen met betrekking tot de buitenstedelijke recreatie- en groengebieden overlappen voor een belangrijk deel de wensen voor de inrichting van parken. Vervoer naar een recreatie of natuurgebied kan een probleem zijn voor mensen zonder auto. Veel gebieden zijn daarnaast voor velen totaal onbekend of ongeliefd (als strand, heide, plassengebieden). Bossen worden ook minder bezocht door allochtonen, maar genieten toch een zekere populariteit. Deze worden gewaardeerd om de ongereptheid en rustgevendheid. Nadeel is dat er zo weinig te doen valt behalve wandelen. Hindoestanen zouden meer belangstelling hebben voor zee, strand en duinen.

Uit drie recreatieonderzoeken door de Dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente Amsterdam naar recreatiewensen van inwoners van verschillende wijken in- of steden in de omgeving van- Amsterdam in recreatiegebieden buiten de stad blijkt dat allochtonen net als autochtonen bij de vorming van hun wensenpakket kijken naar het totale plaatje aan recreatieve mogelijkheden in hun omgeving en dat zij behoefte hebben aan diversiteit in het aanbod van voorzieningen. Het wensenpakket van de tweede generatie allochtonen is meer gevarieerd dan dat van de eerste generatie.

1 Inleiding

In 2006 heeft het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij aan Staatsbosbeheer opdracht gegeven tot het ontwikkelen van beleid rond een nieuwe doelgroep: allochtonen.

Op dit moment bestaat er binnen Staatsbosbeheer geen vastgesteld beleid ten aanzien van de veranderende samenstelling van de bevolking en het groeiende aantal allochtonen of Nieuwe Nederlanders. Wel is er een steeds groter wordende groep medewerkers die in hun dagelijkse praktijk met deze groepen in aanraking komt. De aanwezige kennis en ervaring is hierdoor verspreid en gefragmenteerd. Door de vraag van het Ministerie staat het licht om de ervaringen te bundelen en kennis te verwerken tot beleid 'op groen'.

Deze publicatie is een eerste aanzet om meer inzicht te krijgen in het onderwerp allochtonen, recreatie en natuur. Het zijn afzonderlijk van elkaar drie megabegrippen. Over ieder begrip zijn duizenden boeken geschreven en nog even zoveel zullen nog geschreven worden. Waar hebben wij het over als we deze woorden gebruiken? Wat doen allochtonen in de natuur en welke recreatieve wensen hebben zij? Wat betekent dit voor het werk van Staatsbosbeheer? Welke kansen liggen er in het verschiets om met deze begrippen te werken?

Er bestaat niet één antwoord op al deze vragen. Dit is aan de ene kant misschien jammer, maar het geeft ook veel ruimte om in te spelen op situaties en kansen die zich voordoen en gebruik te maken van nieuwe kennis die meer licht zal werpen op deze onderwerpen.

Veel mensen zullen bij allochtonen, recreatie en natuur meteen denken aan massa's barbecuende gezinnen in stadsparken. Dit beeld is wijdverbreid. Maar er is veel meer diversiteit onder allochtonen en hun recreatieactiviteiten in de natuur. Net zoals dat bij autochtonen het geval is.

Om een indruk te krijgen van het recreatiegedrag, de natuurbeelden en-beleving en recreatiewensen van allochtone bevolkingsgroepen in de Nederlandse natuur is het nodig een afbakening van de begrippen te geven en een kader te scheppen waarbinnen deze patronen en wensen zijn ontstaan en nog ontstaan. Recreatiepatronen en wensen worden immers gevormd onder speciale omstandigheden van met name sociaal-economische en culturele aard. Deze omstandigheden zijn voor een deel persoonlijk en kunnen in de loop van de tijd veranderen. Dit wil overigens niet zeggen dat er geen lijnen of trends in te ontdekken zouden vallen.

Deze publicatie bestaat uit een drieluik:

Deel 1 (dit deel) Hierin wordt binnen een historisch, sociaal-economisch en cultureel kader belangrijke resultaten van onderzoek op het gebied van recreatiegedrag, natuurbeelden en -beleving en recreatiewensen van allochtonen in de natuur weergegeven. Dit gebeurt aan de hand van literatuuronderzoek. Ook zijn enkele citaten uit interviews opgenomen (zie verdere informatie hierover in Deel 2).

Deel 2 is een afzonderlijk rapport over een serie van 25 interviews die binnen en buiten Staatsbosbeheer gehouden zijn over de aanwezige denkbeelden en ervaringen met allochtonen en projecten rond deze doelgroep. Ook is gevraagd aan mensen buiten Staatsbosbeheer welke rol Staatsbosbeheer eventueel zou kunnen vervullen op het gebied van productontwikkeling, terreininrichting en communicatie. Tenslotte is een kort verslag opgenomen van gesprekken met een wethouder van Osdorp, de voorzitter van het stadsdeel Slotervaart in Amsterdam en twee voorzitters van jeugdstichtingen. Alle vier deze mensen zijn gesproken tijdens een

multiculturele natuurwerkdag van Stichting Kantara, 11 november 2006 in Zuid-Kennermerland.

Deel 3 bevat een beleidsadvies rond de nieuwe doelgroep allochtonen. Dit advies wordt opgebouwd op basis van Deel 1 en 2 van dit rapport, aangevuld met informatie over zelforganisaties van allochtonen, media en communicatie.

De centrale vraagstelling van Deel 1 is:

‘ Wat betekent natuur in Nederland voor allochtonen?

Om aan de vraag van het Ministerie LNV te kunnen voldoen om beleid te maken rondom allochtonen is het voor Staatsbosbeheer, die haar gebieden beheert namens alle Nederlanders, nodig inzicht te krijgen in de betekenis die natuur voor allochtonen in Nederland heeft.

Om bovenstaande vraag te kunnen beantwoorden worden drie deelvragen gesteld:

1. Wat is het recreatieve gedrag van allochtonen en welke positie neemt het recreatieve gedrag in de natuur hierbij in?
2. Hoe beleven allochtonen de natuur?
3. Wat voor recreatieve wensen hebben allochtonen en welke positie nemen de wensen met betrekking tot natuur hierbij in?

De vraag welke consequenties de uitkomsten van deze vragen kunnen hebben voor Staatsbosbeheer wordt beantwoord in Deel 3.

1.1.Onderdelen van het onderzoek

Inventarisatie beschikbare kennis

Om relevante literatuur te vinden en maatschappelijke instanties die zich met de materie bezighouden zijn digitale bibliotheeksystemen gebruikt, is er telefonisch of per e-mail contact opgenomen met provincies en gemeenten, onderzoeksinstituten, migrantenorganisaties en universiteiten. Enkele malen is een bijzondere activiteit bezocht waar veel vertegenwoordigers van migrantenorganisaties aanwezig waren (bijvoorbeeld het 25- jarig jubileum van Platform Buitenlanders Rijnmond en de Natuurwerkdag van Stichting Kantara)

Literatuurstudie

Een groot deel van het onderzoek betreft literatuurstudie. Vanuit de inventarisatie is literatuur gevonden over allochtonen, recreatie en natuur. Grofweg valt deze literatuur in te delen in de drie categorieën die grotendeels overeenkomen met de hierboven genoemde vraagstelling:

1. Wat doen allochtonen in de natuur ?

Dit betreft voornamelijk wetenschappelijk onderzoek naar recreatief gedrag van (groepen) allochtonen. Daarnaast betreft het ook projecten gericht op allochtonen door natuur- en milieuorganisaties, onderzoek of projecten van advies- of communicatiebureaus. Een voorbeeld uit deze categorie is het onderzoek: ‘Ontmoetingen in de openbare ruimte’ door I. Van Leimpt.

2. Hoe beleven allochtonen de natuur ?

Dit betreft voornamelijk wetenschappelijk onderzoek naar de beleving van natuur en landschap door (groepen) allochtonen, natuurbeelden en het verband met cultuur en religie. Een voorbeeld is: 'Verschillen in Landschapsbeleving tussen bevolkingsgroepen' door A.E. Buijs en S.de Vries.

3. Wat willen allochtonen in/met de natuur ?

Dit betreft voornamelijk wetenschappelijk onderzoek naar recreatieve wensen of vrijetijdsbehoeften van (groepen) allochtonen in de natuur.

Een voorbeeld is: 'Vrijetijdsbehoeften van migranten in Rotterdam' door N.A.M. Den Brok

(4) Een vierde categorie wordt gevormd door een combinatie van enkele of al deze velden, bijvoorbeeld in: '10 Rotterdammers, 118 foto's, onderzoek naar de waardering en beleving van groen onder bewonersgroepen in de deelgemeente Noord' door R.M.V. de Ruiter en C.B.E.M. Aalbers

De verzamelde literatuur is vanuit verschillende disciplines geschreven. Zo zijn er studies vanuit de sociale geografie, antropologie, architectuur, geschiedenis, psychologie en communicatie die alle unieke invalshoeken vertegenwoordigen en zodoende helpen een 'multidimensionaal' beeld te vormen van allochtonen, recreatie en natuur.

Interviews en gesprekken

In totaal zijn 25 interviews afgenomen. 23 hiervan zijn door middel van een bezoek afgenomen. Twee interviews vonden telefonisch plaats. Eenmaal is een 'duo-interview' gehouden.

De interviews zijn in te delen in:

1. Interviews binnen Staatsbosbeheer met sleutelfiguren die zich professioneel bezighouden en/of specifieke ervaring hebben met groepen allochtonen en /of interculturalisatie. Doel van het houden van interviews binnen Staatsbosbeheer is het verkrijgen van overzicht rond de kennis, opvattingen en ervaring van medewerkers over het recreatiegedrag, de recreatiewensen en natuurbeelden en -beleving van groepen allochtonen en ideeën over kansrijke mogelijkheden voor productontwikkeling, terreininrichting en communicatie.

De geïnterviewden binnen Staatsbosbeheer

1. Rein Zwaan	Boswachter Haagse Bos Regio West	Den Haag
2. Jan Blok	Beleidsmedewerker Recreatie	Driebergen
3. Angelique van Helvoort	Senior medewerker publiek en media	Driebergen
4. Guus Verhorst	Senior medewerker terreinbeheer	Tilburg
	Recreatie Regio Zuid	
5. Saskia de Heij	Senior medewerker terreinbeheer	Den Haag
	Recreatie Regio West	
6. Theo Wezenberg	Boswachter VPR Regio Oost	Dronten
7. Nel Sangers	Adjunct Algemeen Directeur	Driebergen
8. Erna van de Wiel	Senior beleidsmedewerker recreatie	Driebergen
9. Dik Elings	Boswachter VPR Regio Zuid	Breda
10. John van den Berg	Senior beleidsmedewerker recreatie	Driebergen

11. Matthijs Schouten	Deelnemer Denktank Staatsbosbeheer (Buitengewoon hoogleraar WUR)	Utrecht
-----------------------	---	---------

2. Interviews buiten Staatsbosbeheer.

Doel van het houden van interviews buiten Staatsbosbeheer is een overzicht verkrijgen van aanwezige kennis, opvattingen en ervaringen ten aanzien van het recreatiegedrag, de recreatiewensen en natuurbeelden en –beleving van groepen allochtonen en opvattingen over kansen en belemmeringen ten aanzien van het (al dan niet gezamenlijk) ontwikkelen van producten en diensten gericht op allochtone bevolkingsgroepen.

De geïnterviewden buiten Staatsbosbeheer:

1. Mostafa El Filali	Coördinator Stichting Kantara Lid Raad van Advies Staatsbosbeheer	Amsterdam
2. Marjon Vlug	Projectleider IVN	Rotterdam
3. Renze Brouwer	Lid Raad voor het Landelijk Gebied	Amersfoort
4. Thomas van Slobbe	Directeur Stichting wAarde	Beek-Ubbergen
5. Mohammed Bibi	Coördinator Platform Buitenlanders Rijnmond	Rotterdam
6. Serdar Köker	Directeur TEMA-NL	Rotterdam
7. Angela Duijndam	Senior beleidsmedewerker Natuur en Landschap Natuurmonumenten	Rotterdam
8. Ahmed Ait Moha	Projectmanager Motivaction	Amsterdam
9. Arjen Buijs	Onderzoeker Alterra	Wageningen
10. Imke Tegels	Senior adviseur SME Advies	Utrecht
11. Jos Gadet	Gemeente Amsterdam DRO	Amsterdam
12. Christine Rischmann	Ontwerper Dienst Stedelijke Ontwikkeling en beheer Gemeente Enschede	Enschede
13. Miguel Fernández	Beleidsmedewerker FORUM	Utrecht
14. Jan van Ginkel	Stichting Veldwerk Nederland	Orvelte

De interviews zijn gebundeld in Deel 2 van dit drieluik. In deze publicatie worden alleen de voor dit deel relevante gegevens uit de interviews gebruikt. Eveneens gebundeld in Deel 2:

Gesprekken met de wethouder van Osdorp en de voorzitter van het Stadsdeel Slotervaart in Amsterdam en twee voorzitters van jeugdstichtingen.

Tijdens een natuurwerkdag van Stichting Kantara in Zuid-Kennermerland werden sleutelfiguren van allochtone- en autochtone organisaties en gemeenten gevraagd gezamenlijk de handen uit de mouwen te steken in de natuur. Tijdens deze natuurwerkdag was veel pers aanwezig die verslag deed van de inspanningen en de opvattingen van allochtonen en autochtonen over het natuurgebruik en –beleving van allochtonen in de natuur. Onder de aanwezigen bevonden zich de wethouder van Osdorp, Achmed Baâdoud, de voorzitter van het Stadsdeel Slotervaart, Ahmed Marcouch, voorzitter Fatima Salama van Stichting JIJ en Rijk Scheer van Stichting Ecokids Nederland. Met hen is voor deze publicatie een informeel gesprek gehouden.

Doel van deze gesprekken was het achterhalen van standpunten ten aanzien van allochtonen en natuur en ideeën over kansrijke projecten voor Staatsbosbeheer.

1.2 Beperkingen van het onderzoek

Breedte van het onderwerp

Een belangrijke beperking van dit onderzoek is de breedte van het onderzoeksterrein. Onderzoek naar allochtonen, recreatie en natuur omvat vele aspecten; teveel voor een volledig overzicht. Hiernaar is dan ook niet gestreefd. Vanuit Staatsbosbeheer is de vraag gesteld om een document samen te stellen waarin mensen over diverse onderwerpen informatie kunnen vinden en eventueel verwezen kunnen worden naar verdere literatuur.

Nadruk op literatuur over Turken en Marokkanen

De groep allochtonen in Nederland is erg divers. Er wordt onderscheid gemaakt tussen westerse en niet-westerse allochtonen. Op grond van de grote verschillen in taal, cultuur en religie met de autochtone bevolking is gekozen voor onderzoek naar de groep niet-westerse allochtonen. Binnen deze groep vormen de Turkse en Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse allochtonen de grootste groepen. Hiernaar is ook het meest onderzoek gedaan. Zo wordt er nog (te) weinig onderzoek gedaan naar recreatiegedrag, natuurbeelden en recreatiewensen van veel andere groepen allochtonen in Nederland. Binnen de groepen Turkse en Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse allochtonen ligt de nadruk op de Turkse en Marokkaanse bevolkingsgroepen.

Nadruk op literatuur over recreatief gedrag

Het meest onderzocht is recreatief gedrag van allochtonen in de natuur. Er is nog het minst onderzoek gedaan naar recreatieve wensen van allochtonen in de natuur.

Nadruk op recreatieve activiteiten in stadsparken

Veel recreatief gedrag van allochtonen vindt plaats in de stadsparken of aan de randen van het stedelijk gebied. Dit is dan ook het meeste onderzocht. Er is relatief weinig onderzoek naar recreatief gedrag en wensen van allochtonen in de grotere afgelegen natuurgebieden.

1.3 Opzet literatuuronderzoek

Omdat onderzoek naar recreatiegedrag, natuurbeelden en -beleving en recreatiewensen van allochtonen een veelomvattend terrein is, waarbij begrippen niet strikt gescheiden zijn maar vloeiend in elkaar overgaan en waarbij sociaal-economische en culturele invloeden een hoofdrol spelen, is het nodig een stevig kader aan te brengen.

Hoofdstuk 2 behandelt de drie begrippen allochtonen, natuur en recreatie.

Hoofdstuk 3 geeft een overzicht van de belangrijkste demografische gegevens van allochtonen in Nederland

Hoofdstuk 4 gaat in op de migratiegeschiedenis, de etnisch-culturele en religieuze achtergronden van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen.

Hoofdstuk 5 richt zich op diverse sociaal-economische kenmerken van TMSA in Nederland.

Hoofdstuk 6 behandelt zelforganisaties en steunfunctieorganisaties

Hoofdstuk 7 beschrijft algemeen recreatiegedrag van deze groepen in Nederland

Hoofdstuk 8 spitst zich toe op het recreatiegedrag in de groene ruimte

Hoofdstuk 9 onderzoekt diverse soorten natuurbeelden en -beleving
Hoofdstuk 10 gaat in op de verschillende recreatiewensen
Hoofdstuk 11 gaat in op recreatiewensen in de groene ruimte
Hoofdstuk 12 vergelijkt drie recreatieonderzoeken rond Amsterdam
Hoofdstuk 11 conclusies en aanbevelingen

2 De begrippen ‘allochtonen’, ‘natuur’ en ‘recreatie’

2.1. Allochtonen, wie zijn dat?

Van oorsprong betekent het woord ‘*allochtoon*’: ‘uit een ander land’. Het is afgeleid van het Griekse *allos*, wat ‘anders’ of ‘vreemd’ betekent en ‘*chthonos*’: ‘land’.
In de media, op straat en in beleidsstukken kom je het woord ‘allochtonen’ overal tegen maar over wie hebben wij het? Veruit de meeste onderzoeken, publicaties en geïnterviewden baseren zich op de definitie van het Centraal Bureau voor de Statistiek:

Allochtonen zijn alle personen van wie tenminste één ouder in het buitenland is geboren.

Daarnaast geeft het CBS een nadere indeling van allochtonen naar generatie en geografische herkomst:

Generaties:

Allochtonen die zelf in het buitenland zijn geboren vormen de eerste generatie en allochtonen die in Nederland zijn geboren de tweede generatie.

Geboorteland:

Van een in het buitenland geboren allochtoon wordt zijn of haar geboorteland beschouwd als het land van herkomst. Van een in Nederland geboren allochtoon wordt het geboorteland van de moeder beschouwd als land van herkomst indien de moeder niet in Nederland geboren is. Indien de betrokkene evenals diens moeder in Nederland geboren is, dan wordt het geboorteland van de vader beschouwd als het land van herkomst.

Westerse en niet-westerse allochtonen:

Allochtonen van de eerste generatie worden onderverdeeld in de herkomstgroeperingen *westers* en *niet-westers* op grond van hun geboorteland. Ze worden tot de niet-westerse allochtonen gerekend als ze zijn geboren in Turkije, Afrika, Latijns-Amerika of Azië met uitzondering van Japan en Indonesië. Op grond van hun sociaal- economische positie worden allochtonen uit Japan en Indonesië tot de westerse allochtonen gerekend. Wat Indonesië betreft gaat het vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren.

Welke definitie gebruiken we?

De mensen die ervoor kiezen deze CBS definitie van allochtonen gebruiken doen dat vooral omdat het, zoals Fernando Miguel Fernández van FORUM het in het interview in Deel 2 aangeeft: ‘*objectieve en statistische vergelijkingen mogelijk maakt*’. Maar er zijn andere definities mogelijk. Zo hanteert de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid een andere definitie van allochtonen:

‘Allochtonen zijn alle hier woonachtige vreemdelingen, alle hier woonachtige ex-vreemdelingen die tot Nederlander zijn genaturaliseerd en alle Nederlanders die afkomstig zijn uit de (voormalige) overzeese gebiedsdelen. Voort rekent de Raad als allochtoon de nakomelingen tot in de derde generatie van de zojuist genoemden, voor zover deze zich nog enigermate met de herkomst van hun (groot)ouders wensen te identificeren’ (WRR in Van Leimpt, 2001:12).

In de praktijk wordt er door de 14 geïnterviewde organisaties buiten Staatsbosbeheer verschillende definities gebruikt. Daarnaast wordt er door sommigen helemaal geen formele definitie gebruikt of is er naast het gebruik van een officiële definitie voor beleidszaken een informele definitie in het dagelijkse spraakgebruik:

‘Wij hanteren de officiële definitie van het Ministerie van Binnenlandse Zaken. In het dagelijkse taalgebruik beschouwen wij iedereen met een andere huidskleur allochtoon, dit wil zeggen niet van origine Nederlands. Soms gebruiken wij ook de term ‘buitenlanders’ of ‘migranten’, maar dit heeft gevolgen voor wie wel of niet binnen deze categorie kan vallen. Het woord allochtonen is breder’. (Mohammed Bibi, Platform Buitenlanders Rijnmond)

2.1.1 Vergelijkbare begrippen maar met andere inhoud

Autochtonen

Personen waarvan beide ouders in Nederland zijn geboren, ongeacht het geboorteland van de persoon zelf (definitie CBS).

(Etnische) minderheden

Naast het begrip allochtoon wordt er in de literatuur gesproken over (etnische) minderheden. Hiermee worden de doelgroepen uit het Minderhedenbeleid van de Overheid bedoeld. Welke groepen dit zijn verandert in de loop van de tijd omdat het gekoppeld is aan de sociaal-economische en culturele positie. Volgens Verheggen & Spangenberg (2001:18) zijn de groep minderheden samen te vatten als alleen de niet-Westerse allochtonen. Verheggen & Spangenberg: *‘Voorheen vielen Noord-Mediterranen (Spanjaarden, Italianen, et cetera) eveneens binnen deze definitie, maar hun positie is dusdanig verbeterd dat dat tegenwoordig niet meer het geval is’.*

Het SCP geeft in de Rapportage Minderheden (2004:8) een andere definitie van de groep etnische minderheden: *‘Ook Zuid-en Oost-Europese groepen worden tot de etnische minderheden gerekend (...) daarnaast behoort ook een deel van de niet-westerse allochtonen niet tot de etnische minderheden. Het gaat hierbij om personen die hun herkomst weliswaar in niet-westerse landen vinden, maar die hier desondanks niet als asielzoeker of vluchteling zijn gekomen’.*

Migranten

Het woord migrant legt nadruk op het veranderen van woonplaats, het reizen. Nadeel van dit woord is dat tweede generatie migranten niet letterlijk gemigreerd zijn.

Vreemdelingen

Mensen die niet beschikken over de Nederlandse Nationaliteit.

2.1.2 Nadelen van het gebruik van het woord ‘allochtoon’ en ‘minderheid’

Het gebruik van het woord ‘allochtonen’ of ‘minderheden’ door organisaties in formele beleidsstukken wil niet zeggen dat iedereen blij is met deze woorden of er in externe uitingen gebruik van maakt.

Een groep mensen in Nederland vindt inmiddels dat het woord ‘allochtoon’ vermeden moet worden omdat het een negatieve lading heeft gekregen. ‘Allochtoon’ roept volgens hen al snel de associatie op met negatieve berichtgeving in de kranten rondom criminaliteit of terrorisme. Daarom spreekt men liever van ‘Nieuwe Nederlanders’. Dit zou vriendelijker klinken. Maar ook deze benaming vindt niet bij iedereen steun. Zo is een voorstel van de PVDA in Amsterdam om het woord ‘Nieuwe Nederlander’ in te voeren weer ingetrokken en wordt er in het multiculturele tijdschrift ‘Contrast’ gediscussieerd of het wel zin heeft telkens een nieuwe benaming te verzinnen als blijkt dat iedere benaming na verloop van tijd een negatieve bijklank krijgt, zoals met de woorden ‘gastarbeider’, ‘vreemdeling’ en ‘immigrant’ (Seegers, 2006). Hetzelfde bezwaar kleeft aan het woord ‘minderheid’. ‘Minderheid’ suggereert volgens sommigen per definitie dat een groep ook ‘minder’ is dan de groep die ‘meerderheid’ wordt genoemd.

Veel geïnterviewden hebben minder moeite met het gebruik van het woord ‘allochtoon’:

‘De hele discussie rondom nieuwe woorden is er vooral een onder autochtonen. Allochtonen hoor ik er niet over’. (Imke Tegels, SME Advies)

‘Het maakt mij echt niet uit wat je zegt. Doe maar gewoon en zeg allochtoon of Turken en Marokkanen. Het zit hem niet in de woordkeuze. Mijn schoonzus is ook allochtoon in Amerika’ (John van den Berg, Staatsbosbeheer)

Wat vindt een geïnterviewde “allochtoon” van deze discussie?

‘Ik verkeer in een identiteitscrisis door al die woorden. Zeg maar Nieuwe Medelander; we zijn hier toch allemaal samen!’ (Serdar Köker, TEMA-NL)

Vanwege het algemeen gebruik en de mogelijkheid tot vergelijking van tabellen en cijfers zal in deze publicatie het woord ‘allochtoon’ worden gebruikt zoals gedefinieerd door het CBS. Bij het gebruik van het woord ‘allochtoon’ en dientengevolge ook het woord ‘autochtoon’, moet wel voor ogen gehouden worden dat het hier om een verzamelnaam gaat van zeer diverse groepen mensen. Net zomin als ‘de vrouw’ of ‘de man’ bestaat, bestaat er ook niet ‘de allochtoon’. Mensen uit verschillende landen en culturen onderscheiden zich in vele opzichten van anderen en van elkaar.

Ten behoeve van de leesbaarheid zal niet telkens gesproken worden van Turkse/Marokkaanse/Surinaamse of Antilliaanse/Arubaanse Nederlanders, maar over Turken, Marokkanen, Surinamers en Antilianen/Arubanen. Dit duidt dan op de etniciteit en niet op nationaliteit van deze mensen.

2.2 Het begrip natuur

2.2.1 Wat is natuur?

Zoals Matthijs Schouten in: 'Spiegel van de Natuur'(2005) en Annick de Witt in 'Nieuwe Nederlanders Natuurlijk'(2006) aangeven, is het erg moeilijk om een definitie van natuur te geven. Van oorsprong betekent het woord natuur: 'geboren worden', naar het Latijnse *nascere*. Het begrip natuur heeft zowel een persoonlijke als een sociaal-culturele en politieke lading. Mijn opvatting over wat natuur is kan verschillen met de opvatting van ieder ander. Daarnaast kan wat Schouten de 'maatschappelijke grondhouding' noemt (de belangrijkste opvattingen over de natuur die door het grootste deel van de samenleving worden aangehangen) in bijvoorbeeld West-Europa verschillen met de maatschappelijke grondhouding over de natuur bij Indianenvolkeren in Zuid-Amerika. Een derde kenmerk van het begrip natuur is dat het beeld dat wij van de natuur vormen net zo dynamisch blijkt te zijn als de natuur zelf. Wat in het ene tijdperk gezien wordt als de 'juiste' en algemeen geaccepteerde visie op de natuur, kan in een andere tijd als onjuist gezien worden.

Zo vindt er bijvoorbeeld een ommekeer in het algemene westerse natuurbeeld plaats in het verlichtingsdenken uit de 17^e en 18^e eeuw. Deze westerse mens ziet de natuur meer en meer als iets dat gemaakt, beheerst en gebruikt kan worden. Kortgezegd, 'in cultuur' gebracht kan worden. De Nederlandse natuur, vol kunstmatige vaarten en kanalen werd gezien als een uitstekend voorbeeld waarin de mens zijn macht over de natuur liet gelden. Natuur werd hierbij tegenover cultuur geplaatst. Deze tegenstelling is nog aanwezig in de natuuropvatting van de meeste autochtone Nederlanders. Natuur is dan ook in veel definities losgekoppeld van menselijke invloeden, zoals de definitie die Schouten hanteert in 'Spiegel van de Natuur': *'Natuur is dat deel van de fysieke werkelijkheid in zover die geheel of grotendeels buiten menselijke invloed tot stand is gekomen'* (Schouten, 2005:10).

Veel allochtonen hebben, zoals in hoofdstuk 9 zal worden beschreven, een bredere opvatting over wat onder natuur verstaan kan worden. De harde scheiding tussen natuur en cultuur is er veel meer een van een vloeiende overgang. Gezien het dynamische karakter van het begrip natuur en de veranderende opvattingen over natuur zal omwille van hanteerbaarheid een bredere definitie van natuur worden gebruikt die gekoppeld wordt aan een openbare- en zekere recreatieve functie: natuur is zowel de zogenaamde wilde natuur, waarbij er nauwelijks menselijke invloeden op de ontwikkeling van de natuur worden uitgeoefend, als de meer in cultuur gebrachte natuur van buurt- stadsparken en recreatiegebieden. Landbouwgronden en volkstuinen worden hier niet tot natuur gerekend.

Niet alleen de natuur zelf, maar dus ook de visies op natuurbehoud en -ontwikkeling zijn aan verandering onderhevig. Volgens Aarts (1998) zijn zij dan ook op te vatten als (voorlopige) resultaten van sociaal-culturele en politieke processen waarin bepaald wordt wat aan natuur behouden of geproduceerd moet worden en wat niet. Het gaat daarbij vooral om gewenste maatschappelijke ontwikkelingen. Volgens Aarts is het niet van belang hoe we de natuur *moeten* inrichten, maar hoe wij de natuur *willen* inrichten.

Wilde natuur

Gecultiveerde natuur

2.2.2. Natuur en Cultuur

De algemeen gehanteerde definitie van cultuur is het resultaat van de eeuwenoude westerse tegenstelling tussen natuur en cultuur. Cultuur kan worden opgevat als dat deel van de werkelijkheid dat door menselijke invloed tot stand is gekomen. De definitie van cultuur in Van Dale, Groot woordenboek hedendaags Nederlands (2002:281) sluit hier op aan; cultuur is: ‘het geheel van voortbrengselen van een gemeenschap’.

Een verschil met de meer gangbare definitie van natuur (als in Schouten) is dat in het begrip cultuur niet alleen de stoffelijke werkelijkheid wordt benoemd. Ook het beeld dat wij over de natuur hebben behoort toe aan de cultuur. In dit verslag zal de nadruk liggen op de niet-stoffelijke elementen van cultuur. Voorbeelden hiervan zijn opvattingen, kennis, waarden en normen. Zij zijn het resultaat van ervaringen die mensen hebben of de voorouders van deze mensen hebben met het (over)leven in hun situatie (Van der Werf, 1998: 87). Een nadeel, dat voornamelijk bij het gebruik van het woord cultuur kan optreden, is het gebruik van generalisaties. Door culturen van bevolkingsgroepen te vergelijken lopen wij snel het risico voorbij te gaan aan de enorme diversiteit tussen individuen. Bovendien is cultuur, net als natuur, een dynamisch begrip dat door verschillende mensen op verschillende tijden verschillend geïnterpreteerd kan worden.

2.3 Het begrip recreatie

2.3.1. Wat is recreatie?

Het begrip recreatie is, net als vrije tijd, een veelgebruikt woord waar ook veel mee bedoeld kan worden. Het woord recreëren is afkomstig van het Latijnse woord ‘*recreare*’ wat ‘herstellen’ betekent. ‘*creare*’ betekent iets creëren, iets maken. Recreatie is afgeleid van het Latijnse ‘*recreatio*’. In zijn algemeenheid impliceert recreatie lichamelijke en geestelijk herstel van het individu, al vinden sommigen dat ‘re-creatie’ meer het eindproduct van een recreatieve activiteit is of zou moeten zijn (Rojek et al. 2006:363). Recreatie in dit verslag is een vorm van vrije tijdsinvulling waarbij men uit vrije wil spontaan activiteiten onderneemt die leiden tot lichamelijke en/of geestelijke voldoening. Georganiseerde, officiële sport is hierin geen onderdeel, een partijtje volleyballen met vrienden wel. Recreatie in de buitenlucht, waar dit verslag over gaat, is recreatie in de natuur. Voorbeelden van recreatieve activiteiten zijn wandelen, fietsen, kanoën, zwemmen, picknicken en kamperen.

Volgens Momaas(geciteerd door Bosch, 2004: 57) willen mensen tegenwoordig hun vrije tijd *beleven*. Ze willen zelf iets meemaken en/of zoeken entertainment. De recreant zoekt naar een vervulling van een breed scala aan behoeften die passen bij zijn eigen voorkeuren. Momaas vat het samen: *‘Nederlanders doen veel meer, maar minder intensief’*. Mensen hebben, mede door de toegenomen mobiliteit en bestedingsmogelijkheden, een ongekend groot aanbod aan recreatiemogelijkheden. De keuzen worden vaak impulsief gemaakt en zijn dan ook vrij onvoorspelbaar. Er vindt ook een toenemende drang naar combinatie van vrijetijdsbesteding plaats, zoals het wandelen in een recreatiegebied, gevolgd door een sportieve activiteit en een bezoek aan een horecagelegenheid.

Tegelijkertijd ontwikkelt zich met een toenemende individualisering een toegenomen groepsvorming. Evenementen worden grootschaliger en kortstondiger. Men verbindt zich tijdelijk aan elkaar voor een korte periode. Het effect hiervan zie je ondermeer terug in het veranderend gebruik van dagrecreatieterreinen (meer grootschalige evenementen, uiteenlopende wensen van bezoekers, thema sociale veiligheid, langere verblijfsduur, intensiever gebruik van het terrein).

2.3.2 Recreatie en vrije tijd

Recreatie wordt door veel mensen gezien als onderdeel van de vrijetijdsinvulling. Maar over de definities van recreatie en vrije tijd bestaan verschillende meningen.

Historisch gezien is vrije tijd een westers begrip dat na de Industriële Revolutie zijn grootste belang kreeg. Vrije tijd werd voornamelijk de tijd die met name mannen na het werk vrij konden invullen. De hoeveelheid vrije tijd die iemand tot zijn beschikking heeft verandert regelmatig. Was in het begin van de 19^e eeuw een werkdag van 12 uur binnen een 6 daagse werkweek in een fabriek geen uitzondering, vanaf de tweede helft van de 19^e eeuw daalde het aantal werkuren per dag en begon de opmars van de vrije tijd tegelijk met een versterking van de positie van de vakbonden en de verbetering van werkomstandigheden in de fabrieken. (Roberts, 2003: 28). Vrije tijd werd ontdekt als een middel om werknemers te stimuleren harder en nauwkeuriger te werken. Alhoewel de laatste jaren mensen gemiddeld weer langer gaan werken en er voorzichtig gesproken wordt over langer doorwerken na het 65^e levensjaar, is de 5 daagse werkweek van 36- 40 uur nog standaard en werkt een deel van de bevolking (voornamelijk vrouwen) parttime.

Hoe anders was de situatie voor de Industriële Revolutie. In de agrarische maatschappij werkten de meeste mensen volgens het ritme van de seizoenen. Het werk werd gedaan wanneer het kon of moest. Mensen zagen drukke tijden, als de zaai- en oogsttijd, afgewisseld met rustige tijden waarin veel afleiding in de vorm van feest, amusement en sport aanwezig was. ‘Vrije tijd’ stond nog niet tegenover ‘werk’. Tegenwoordig vragen mensen zich af wat vrije tijd betekent voor mensen zonder betaald werk (zoals huisvrouwen/mannen) of voor mensen die bijvoorbeeld werkloos zijn.

2.3.2 Trends in vrije tijd

In de huidige, westerse moderne tijd werken mensen minder dan voorheen en verdienen meer. Dit werd mogelijk gemaakt door een verhoging van de arbeidsproductiviteit, vaak aangezet door nieuwe technologieën. De voordelen van economische groei zette zich voornamelijk om in een hoger inkomen. Sinds de Tweede Wereldoorlog is de levensstandaard gemiddeld iedere 25 jaar verdubbeld. Ondanks dat er nog steeds relatieve armoede bestaat (ten opzichte van de gemiddelde levensstandaard), hebben alle bevolkingsgroepen geprofiteerd van de toegenomen welvaart. Deze welvaartsgroei is terug te zien in een toename van vrijetijdsbesteding in

activiteiten en uitgaven. Zaken die ooit als grote luxe werden gezien als buitenlandse vakanties en diners in restaurants zijn in relatief korte tijd voor de meeste mensen bereikbaar geworden. De vrijetijdsindustrie is meegegroeid en vormt nu de grootste industrie ter wereld.

De invloed van sociaal-economische kenmerken op de deelname aan vrijetijdsactiviteiten in de openbare ruimte is onderzocht door Jókövi (2000). Hierin geeft zij een overzicht van enkele invloedrijke factoren:

Leeftijdsklasse: ouderen hebben minder kans op deelname dan jongeren

Opleiding: hoger opgeleiden hebben meer kans op deelname dan lager opgeleiden

Inkomensklasse: mensen met een hoger inkomen in het huishouden hebben meer kans op deelname dan mensen met een lager inkomen in het huishouden

Dagelijkse bezigheid: werkenden hebben minder kans op deelname dan mensen die het huishouden doen, een opleiding volgen of een uitkering ontvangen (inclusief AOW, pensioen etc.).

Kind: als er een kind aanwezig is dan is er minder kans op deelname aan een activiteit, behalve voor activiteiten die specifiek op kinderen zijn gericht; mensen uit een huishouden waarin ook een kind woont, hebben meer kans op deelname aan een speeltuin/veld of een kinderboerderij.

Auto: als iemand een auto ter beschikking heeft, heeft hij meer kans op deelname.

Geslacht: de relatie met geslacht is afhankelijk van de activiteit zelf.

2.4 Samenvatting

De begrippen ‘allochtonen’, ‘natuur’ en ‘recreatie’ zijn alle drie dynamische begrippen, verbonden aan algemeen heersende opvattingen in een bepaalde tijd en cultuur. Zelfs CBS gegevens, die door velen gezien worden als vrij objectief, zijn uiteindelijk gemaakt op basis van afspraken die in de tijd kunnen veranderen. Vanwege de grote verschillen in opvattingen, is het belangrijk een definitie te kiezen. In dit verslag wordt gebruik gemaakt van de definitie van het CBS: allochtonen zijn alle personen van wie tenminste een ouder in het buitenland is geboren. De indeling westerse en niet-westerse allochtonen wordt gemaakt op basis van de sociaal-economische positie van een (geboorte)land.

Het begrip natuur is in veel westerse publicaties beperkt tot dat deel van de fysieke werkelijkheid dat buiten menselijke invloeden tot stand is gekomen. Veel allochtonen blijken een ruimere opvatting van natuur te hebben; een opvatting dat een veel geleidelijkere overgang tussen natuur en cultuur weerspiegelt. Omwille van de hanteerbaarheid is voor een ruimere definitie gekozen: natuur is zowel de wilde natuur, waarbij er nauwelijks menselijke invloeden op de ontwikkeling van de natuur worden uitgeoefend, als de meer in cultuur gebrachte natuur van buurt-, stadsparken en recreatiegebieden.

Recreatie in dit verslag is een vorm van vrije tijdsinvulling waarbij men uit vrije wil activiteiten onderneemt die leiden tot lichamelijke en/of geestelijke voldoening.

Georganiseerde, officiële sport is hierin geen onderdeel, een partijtje volleyballen met vrienden wel. Er is momenteel een enorm groot aanbod aan recreatiemogelijkheden voorhanden. Mensen willen vooral hun vrije tijd beleven. Dit doen zij op een vrij onvoorspelbare manier, kortstondig en in toenemende mate grootschalig en in groepen.

3 Kleurrijk Nederland; demografische gegevens

Van de totale groep allochtonen in ons land wordt in dit verslag de nadruk gelegd op de groep niet-westerse allochtonen, en hierbinnen op de groep Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen. Dit bij elkaar is een hele grote groep mensen. Mensen met misschien wel meer onderlinge verschillen dan er gemeenschappelijkheden met autochtonen zijn. Om meer te weten over deze bevolkingsgroepen wordt allereerst in onderstaande paragrafen een kort overzicht gegeven van de belangrijkste demografische gegevens van de totale groep allochtonen in Nederland in vergelijking met de autochtone bevolking, gevolgd door een meer specifiek inzicht in de verschillende niet-westerse groepen.

3.1 Nationale bevolkingsontwikkelingen: vergrijzing, ontgroening en verkleuring

Een belangrijke publicatie over de ontwikkelingen van de bevolking is de Regionale Bevolkings- en Allochtonenprognose 2005-2025; een gezamenlijke publicatie van het CBS en het Ruimtelijk Planbureau (RPB, 2006). Onderstaande bevolkingsontwikkelingscijfers zijn afkomstig uit deze prognose, tenzij anders vermeld.

Bevolkingsgroei en migratie

Uit de Regionale Bevolkings- en Allochtonenprognose blijkt dat de Nederlandse bevolking de komende twintig jaar met 0,6 miljoen mensen zal groeien tot 16,9 miljoen inwoners. Later (in de periode na 2025) wordt weer een omslag verwacht van de natuurlijke groei naar een natuurlijke krimp van de bevolking.

De groei van de bevolking die momenteel plaatsvindt daalt sinds het jaar 2000. Dit wordt vooral veroorzaakt door een dalend migratiesaldo (een oplopende emigratie en een afnemende immigratie) maar eveneens door het afnemen van het aantal jongeren in de samenleving (CBS, Bevolkingstrends, 2006). Sinds 2003 heeft Nederland een echt negatief migratiesaldo. In 2005 vestigden zich 27.000 minder immigranten dan er emigranten het land verlieten. Rond 2010 wordt er weer een omslag van een negatief naar een positief saldo verwacht door een groeiende immigratie.

Hoewel de immigratie- en emigratiestromen de komende twintig jaar niet veel van elkaar zullen verschillen, de samenstelling wijzigt zich wel. Onder immigranten wordt een grotere groep jongeren en vrouwen verwacht dan onder de emigranten. Ook bevinden zich meer allochtonen dan autochtonen onder de immigranten. Migratie levert aldus het CBS een positieve bijdrage aan aantallen vrouwen, jongeren en allochtonen en een negatieve bijdrage aan mannen, ouderen en autochtonen.

Bevolkingssamenstelling; Allochtonen en Autochtonen;

Verkleuring

Nederland telde in 2005 13,2 miljoen autochtonen en 3,1 miljoen allochtonen. Het aantal niet-westerse allochtonen bedroeg 1,7 miljoen en het aantal westerse allochtonen 1,4 miljoen. Op 1 januari 2006 was bijna 1 op de 5 Nederlanders van allochtone origine (CBS Integratiekaart 2006). In 2025 verwacht het CBS een daling van het aantal autochtonen tot 12,9 miljoen en een stijging van het aantal allochtonen tot 4 miljoen. Het percentage allochtonen is dan gestegen tot 23 procent in 2025. De tweede generatie allochtonen is dan iets groter dan de

eerste generatie. Het aantal westerse allochtonen groeit in die periode van 1,4 naar 1,7 miljoen en het aantal niet-westerse allochtonen van 1,7 naar 2,2 miljoen. Driekwart van de toename van de niet-westerse allochtonen wordt veroorzaakt door de tweede generatie. Het aantal allochtonen van Turkse en Marokkaanse herkomst neemt iets sneller toe dan dat van Surinaamse en Antilliaanse herkomst. De sterkste groei wordt gevonden bij de kleinere niet-westerse herkomstgebieden (de groep ‘overige niet-westerse allochtonen’).

Vergrijzing

Nederland vergrijst. Verwacht wordt dat in 2025 maar liefst 21% van de bevolking ouder is dan 65 jaar. In 2006 is dat 15% (Garssen in CBS Integratiekaart 2006:8). Alle niet-westerse allochtone groepen in Nederland zijn minder vergrijsd dan de autochtonen. Van de Turken en Marokkanen is op 1 januari 2006 slechts 3% 65 of ouder.

3.2 Regionale bevolkingsontwikkelingen

Provincies

In absolute cijfers zullen de provincies Noord- en Zuid-Holland ook in de komende twintig jaar het hardst groeien. Relatief gezien groeit Flevoland het snelst; het neemt met een kwart toe. Noord- en Zuid-Holland, Utrecht, Groningen en Overijssel kennen een groei van 4-8%. Er is nauwelijks groei in de provincies Drenthe, Friesland en Gelderland en in Limburg en Zeeland is sprake van een daling van het aantal inwoners.

Gemeenten

Op gemeentelijk niveau ontwikkelt de bevolking het snelst in de grotere gemeenten van Noord- en Zuid-Holland, met name in het noordwesten en zuidwesten van Amsterdam. Er is een daling waar te nemen in het sterk vergrijsde Gooi en Vechtstreek ten zuidoosten van Amsterdam en in veel gemeenten in het groene hart van de Randstad.

De sterkste daling treedt op in Limburg bij de kleine gemeenten rond Maastricht. In Zeeland vindt hetzelfde plaats bij de gemeenten rond de Westerschelde.

3.3. Westerse allochtone bevolking

Zoals eerder vermeld zal de groep westerse allochtonen groeien van 1,4 miljoen in 2005 tot 1,7 miljoen in 2025. Zij maken dan ruim 10% uit van de totale bevolking. Bijna 60% van de westerse allochtonen is afkomstig uit een van de landen van de Europese Unie en voornamelijk uit België en Duitsland. Zij wonen vooral in de grensstreken.

Motieven voor emigratie naar Nederland

Veel migratie uit de Europese Unie en landen als de Verenigde Staten valt onder de arbeidsmigratie. Een aanzienlijk deel van deze mensen verblijft slechts enkele jaren in Nederland. Daarnaast zijn er groepen die hier al langere tijd wonen, zoals veel Duitsers. Een andere belangrijke reden voor westerse immigranten om naar Nederland te komen is voor studie.

Regionale verschillen

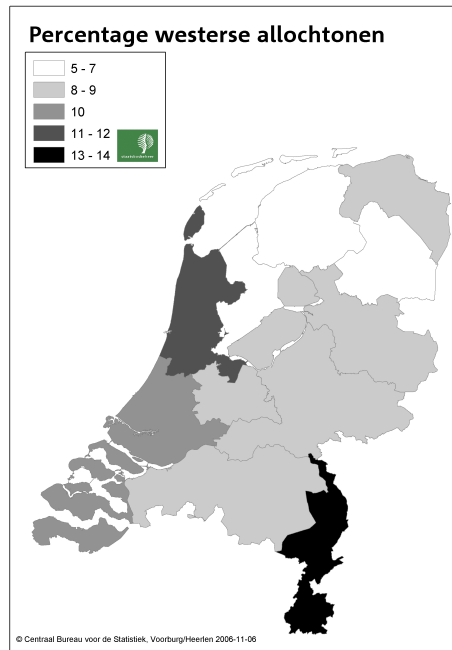

Fig.1 Totaal percentage westerse allochtonen in totale bevolking per provincie.

Provincies

Op provinciaal niveau wonen percentueel de meeste westerse allochtonen in Limburg. 14 procent van alle inwoners in Limburg is westers allochtoon. Noord-Holland, Zeeland en Zuid-Holland kennen eveneens een hoger aandeel westerse allochtonen dan gemiddeld. In Friesland en Drenthe zijn juist percentueel weinig westerse allochtonen. In 2025 zal een iets ander plaatje te zien zijn. In Noord- en Zuid-Holland zal het percentage westerse allochtonen ver boven het nationale gemiddelde uitkomen. De verwachting is dat deze stijging het gevolg is van een toegenomen arbeidsmigratie naar regio's met veel werkgelegenheid. Limburg zal in 2025 ook nog een hoog aandeel hebben. Ook Groningen zal een sterke toename aan arbeidsmigranten vertonen.

Gemeenten

Op gemeentelijk niveau is momenteel de grootste concentratie westerse allochtonen te zien in Limburg en Zeeland, maar ook in Noord-Brabant, Gelderland, Overijssel, Drenthe en Groningen is het aantal bovengemiddeld. De gemeente Vaals telde in 2005 naar verhouding de meeste westerse allochtonen.

In de Randstad trekken met name de opleidingsinstituten en werkgelegenheid vele allochtonen aan. Onder de grote steden wonen in Amsterdam en Den Haag de meeste westerse allochtonen, met percentages van 14 % en 13%. Deze percentages zullen in 2025 gestegen zijn naar respectievelijk 17% en 21 %. In de Randstad zal sprake zijn van een olievlekwerking. De concentraties westerse allochtonen zullen in het hele gebied stijgen.

3.4 Niet-westerse allochtone bevolking

In 2005 woonden 1,7 miljoen niet-westerse allochtonen in Nederland. Het sterkst vertegenwoordigd zijn de Turken met bijna 360.000 personen, gevolgd door Surinamers met 330.000 personen en Marokkanen met bijna 320.000 personen. Antillianen en Arubanen volgen op de vierde plaats met 130.000 personen. Deze vier groepen vormen samen twee derde van alle niet-westerse allochtonen en worden daarom in veel publicaties aangeduid met

de term TMSA (Turken, Marokkanen, Surinamers, Antillianen/Arubanen) of ‘klassieke minderheden’.

Sinds de jaren negentig is er sprake van een sterk toenemende diversiteit binnen de allochtone bevolking als gevolg van de komst van grote aantallen vluchtelingen en asielzoekers. Samen tellen deze groep ‘overige niet-westerse allochtonen’ ruim 560.000 personen. De vijf grootste groepen naar volgorde van grootte, zijn: ex-Joegoslaven, Irakezen, Somaliërs, Iraniërs, en Kaapverdianen. De groep (ex)-Joegoslaven kunnen niet volledig tot de nieuwe groepen worden gerekend vanwege de al langer in Nederland woonachtige Joegoslavische arbeidsmigranten (www.cbs.nl).

Motieven voor emigratie naar Nederland

De belangrijkste motieven voor de huidige eerste generatie Turken en Marokkanen om nu naar Nederland te komen is voor gezinsvorming en -hereniging. Surinamers emigreerden vóór 1975 naar Nederland vooral voor het volgen van een opleiding. Na de onafhankelijkheid emigreerden veel mensen naar Nederland uit veiligheidsoverwegingen. Uit landen als Afghanistan en Irak komen veel mensen die politiek asiel zoeken. Veel Chinezen komen om te studeren.

Regionale verschillen

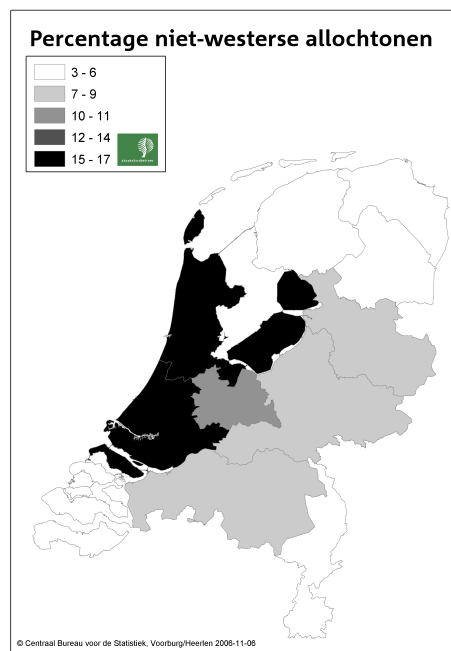

Fig.2 Percentage niet-westerse allochtonen in totale bevolking per provincie

Provincies

De meeste niet-westerse allochtonen wonen in de westelijke provincies. Zuid-Holland en Flevoland hebben het grootste aandeel niet-westerse allochtonen, gevolgd door Noord-Holland en Utrecht. De groei van het aantal niet-westerse allochtonen in de komende twintig jaar zal leiden tot een gelijkmatige toename van het aandeel in de verschillende provincies met ongeveer drie procent. In Flevoland echter stijgt het aandeel met vijf procent en wordt daarmee de provincie met het hoogste percentage niet-westerse allochtonen (22%). Uitgesplitst naar de TMSA-groep, wonen Surinamers het meest geconcentreerd, met bijna 80% van hun totale populatie in het westen en de Marokkanen met ruim 70% van hun totale populatie. Veel Turken wonen in Overijssel. Dit is het gevolg van de aanwezigheid van de

textielindustrie in de jaren '60 in deze provincie. Onderstaande kaartjes geven de ruimtelijke spreiding van de verschillende bevolkingsgroepen naar percentage van de totale bevolking. Hierbij valt de relatieve grootte van de groep Surinamers en Antillianen in Flevoland erg op.

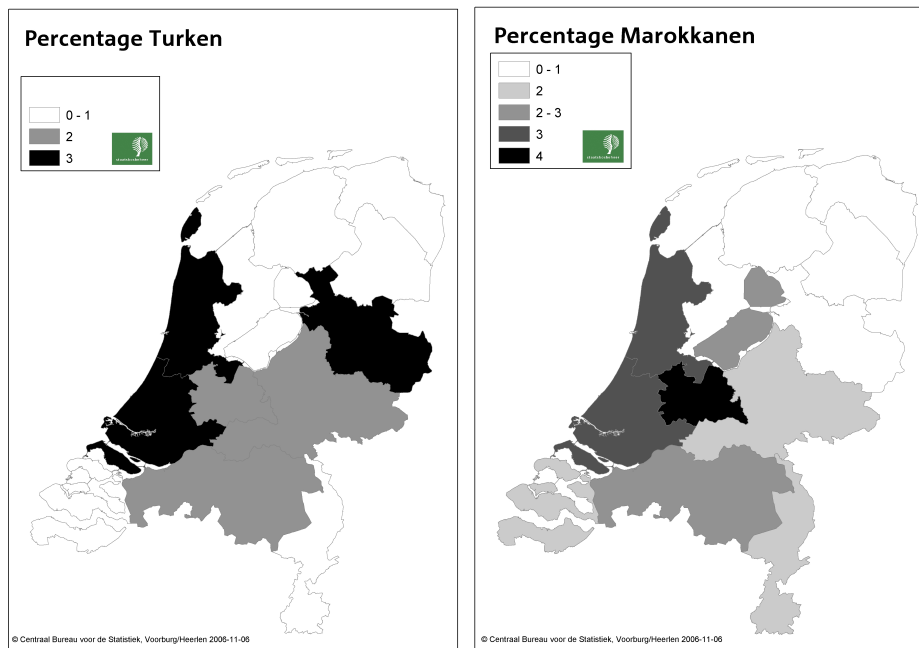

Fig. 3 Percentage Turken en Fig. 4 Percentage Marokkanen in totale bevolking per provincie

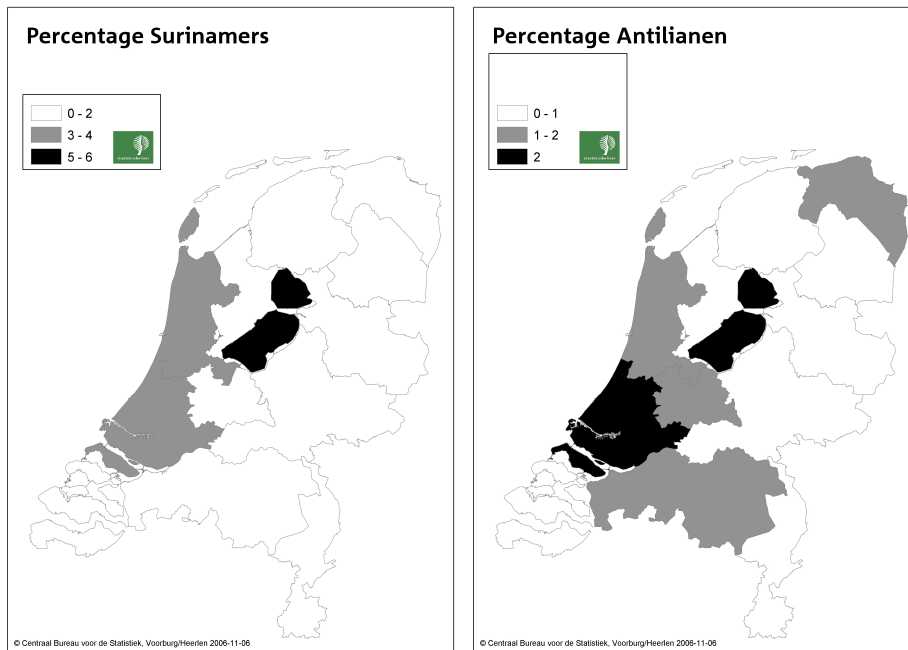

Fig. 5 Percentage Surinamers en Fig.6 Percentage Antillianen in totale bevolking per provincie

Gemeenten

In 2005 woonden de meeste niet-westerse allochtonen in de Randstad. Amsterdam spande de kroon met bijna 225.000 personen, gevolgd door Rotterdam met 210.000 personen, Den Haag 150.000 en Utrecht 55.000 personen. Als percentage is de volgorde anders; percentueel leefden de meeste niet-westerse allochtonen in Rotterdam (35%) en Amsterdam (34%). Andere gemeenten die een sterke vertegenwoordiging van niet-westerse allochtone bevolking hebben, zijn: Almere, Eindhoven, Tilburg, Arnhem, Enschede en Zaanstad. De samenstelling

van de groep niet-westerse allochtonen kan erg verschillen per stad. Zo leven verhoudingsgewijs veel Surinamers in de drie grote steden en Almere, veel Marokkanen en Antillianen in Tilburg, veel Turken in Enschede en Zaanstad.

Daarnaast vindt er een suburbanisatie stroom plaats naar gemeenten om de grote steden, zoals naar Almere, Lelystad, Capelle aan den IJssel en Zoetermeer.

Deze suburbanisatie van niet-westerse allochtonen zal leiden tot een forse uitbreiding naar aangrenzende gemeenten. Rond de vier grote gemeenten ontstaan zones met hoge percentages niet-westerse allochtonen. Ook bij de gemeenten Arnhem, Tilburg en Groningen is een sterke overloop naar randgemeenten.

De afstand tussen de steden met de grootste percentages niet-westerse allochtonen en de overige steden zal kleiner worden. Na de drie grootste steden zal Schiedam de hoogste percentage niet-westerse allochtonen hebben, gevolgd door Diemen en Almere.

Door de suburbanisatie vertrekken vele niet-westerse allochtonen en autochtonen uit de grote steden. Hierdoor komt er vrijwel een einde aan de groei van de groep niet-westerse allochtonen in de grote steden. In Amsterdam en Den Haag blijft de omvang vrijwel gelijk, in Rotterdam is zelfs sprake van een lichte afname. Alleen in Utrecht stijgt het aantal niet-westerse allochtonen. Het aandeel van de niet-westerse allochtonen in de drie grote steden komt op 31-32% in 2025. In Utrecht blijft het percentage 20%. In de rest van het land stijgt het percentage van 7 naar gemiddeld 11 procent.

De groep tweede generatie niet-westerse allochtonen groeit nog wel in de komende twintig jaar in de grote steden. De eerste generatie neemt in de grote steden af. Dit betekent voor 2025 dat hier de eerste generatie een even grote omvang zal hebben als de tweede generatie. In de rest van Nederland zullen de twee generaties eveneens van ongeveer gelijke omvang zijn. Het aandeel van de eerste generatie buiten de grote steden stijgt (van 4 naar 5 procent), dat van de tweede generatie eveneens (van 3 naar 5 procent).

Bevolkingsgroepen

In de grote steden Amsterdam, Rotterdam en Den Haag is de komende twintig jaar sprake van een daling van het aantal Surinamers. Het aantal tweede generatie Turken en Marokkanen zal nog stijgen. In Rotterdam wordt een daling van het aantal Antillianen en Arubanen en 'overige niet-westerse allochtonen' verwacht. In Utrecht treden weinig wijzigingen op; alleen de groep 'overige niet-westerse allochtonen' zal sterk groeien.

In de rest van Nederland vindt een omgekeerde ontwikkeling plaats; hier is sprake van een groei van het aantal Surinamers door heel Nederland. Dit geldt eveneens van andere niet-westerse allochtonen, in het bijzonder voor de groep 'overige niet-westerse allochtonen'.

Vrouwen

Het aantal vrouwen in de Nederlandse bevolking is maar net hoger dan het aantal mannen (50,5%). Van de niet-westerse bevolkingsgroepen wisselt het aantal vrouwen per herkomstland. Zo zijn in 2005 bij de nieuwe groepen migranten de vrouwen in de meerderheid, net als bij Surinamers en Antillianen (zij het maar net). Bij Turken en Marokkanen zijn de mannen in de meerderheid.

Wat leeftijdsopbouw betreft komen de groepen vrijwel overeen. Van de niet-westerse vrouwen is in 2005 28% jonger dan 15 jaar (ten opzichte van 18% van de totale Nederlandse bevolking) Vrouwen van Somalische, Afghaanse, Iraakse, Iraanse en Marokkaanse herkomst zijn relatief het jongst. Van hen is ruim een derde jonger dan 15 jaar. De Surinaamse vrouwen

benaderen de autochtone vrouwen; een vijfde is jonger dan 15 jaar (Keuzenkamp en Merens, 2006:20).

Een hoge vruchtbaarheid van niet-westerse allochtone vrouwen beïnvloedt het Nederlandse geboortecijfer in positieve zin. De eerste generatie Turkse en Marokkaanse vrouwen heeft een hoge vruchtbaarheid die maar langzaam naar het niveau van autochtone vrouwen gaat. De tweede generatie daarentegen heeft een vruchtbaarheid en leeftijd bij de geboorte van het eerste kind die maar weinig verschilt van die van autochtone vrouwen. Turkse en Marokkaanse jonge dertigers hebben zelfs een iets lager kindertal dan autochtone vrouwen van deze leeftijd (Garssen en Nicolaas in CBS Integratiekaart 2006:10).

Generaties

De eerste generatie allochtonen bestaat uit een verzameling personen die niet in Nederland geboren is. Deze groep is heel divers. Behalve dat deze mensen uit verschillende landen kunnen komen, kunnen het volwassen arbeidsmigranten zijn of huwelijkspartners die naar Nederland zijn gehaald of kinderen die met de ouders zijn meegenomen. Ook verschillen in opleiding, taalbeheersing en verblijfsduur kunnen erg verschillen. Vandaar dat in sommige onderzoeken, als het landelijk onderzoek naar de Sociale Positie en Voorzieningengebruik Allochtonen (SPVA), een gedetailleerde indeling is gemaakt in generatiegroepen.

De eerste generatie is hierbij afgebakend naar migratieleeftijd.

1) Volwassenen: mensen van 18 jaar en ouder die naar Nederland geëmigreerd zijn. Binnen deze groep zijn twee deelgroepen te onderscheiden: mensen die voor of na 1980 gemigreerd zijn. Het verschil is gebaseerd op de economische omstandigheden waarin Nederland verkeerde tijdens de migratie naar Nederland.

2) Kinderen tussen 6 en 18 jaar die naar Nederland gemigreerd zijn en een deel van hun schoolloopbaan hier in Nederland hebben doorlopen vormen een tussengeneratie (soms 1,5^e generatie genoemd)

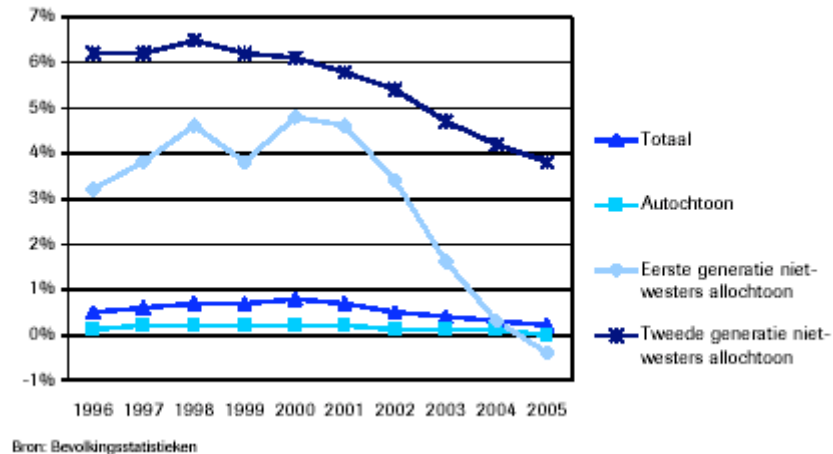
De tweede generatie bestaat vervolgens uit mensen die tot hun 6e jaar zijn gemigreerd naar Nederland of in Nederland geboren zijn.

Tenslotte worden de ‘gezinsvormers’ genoemd. Mensen die als huwelijkspartner naar Nederland zijn gekomen. Deze mensen kunnen tot de tussen -of tweede generatie behoren.

Volgens de ‘gangbare’ definitie van generaties behoort 41% van de niet-westerse allochtonen in 2005 tot de tweede generatie. Van de Turken is 46% in Nederland geboren, van de Marokkanen 48%. De tweede generatie van nieuwe groepen is procentueel kleiner; bij Afghanen 14%, Iraniers 18% en Irakezen 19%. Dit is het gevolg van de veel kortere migratiegeschiedenis van deze groepen (CBS Integratiekaart 2006:7).

De daling van de bevolkingsgroei vanaf 2000 was veel sterker bij de niet-westerse allochtonen dan voor de autochtone bevolking. Tussen 2000 en 2005 nam deze af met 4 procentpunt voor de niet-westerse bevolking (van 5,3% naar 1,2%). De autochtone bevolking daalde van 0,2% tot vrijwel nihil. Als er onderscheid wordt gemaakt tussen de eerste en tweede generatie dan blijkt de snelle daling van de niet-westerse allochtonen vooral te worden veroorzaakt door de dalende groei van de eerste generatie. Sinds 2005 is er zelfs sprake van een afname van het aantal personen uit deze generatie.

Figuur 2.1 Bevolkingsgroei naar herkomstgroep, 1996-2005

De gemiddelde leeftijd van de autochtone bevolking is ruim 40 jaar. De gemiddelde leeftijd van de niet-westerse allochtonen is lager, nog geen 29 jaar. Uitgesplitst naar generaties zien we dat de gemiddelde leeftijd van de eerste generatie 38 jaar is. De tweede generatie is gemiddeld nog geen 14 jaar. Vooral de tweede generatie van de groep 'nieuwe niet-westerse allochtonen' als Irakezen en Somaliërs is erg jong (CBS Integratiekaart 2006).

3.5 Samenvatting

Sinds 2000 vertoont de Nederlandse bevolking een afnemende groei. De groei wordt met name tot stand gebracht door de relatief snellere groei van de allochtone bevolking. De voornaamste remmende factoren zijn de daling van het migratiesaldo en het afnemen van het aantal jongeren in de samenleving; de grootste daling van de groei vindt eveneens onder allochtonen plaats; Nederland verkleurt en vergrijsst.

In 2005 telde Nederland 13,2 miljoen autochtonen en 3,1 miljoen allochtonen. Van deze groep allochtonen waren 1,7 miljoen westerse allochtonen en 1,4 miljoen niet-westerse allochtonen. De westerse allochtonen zijn voornamelijk afkomstig uit de Europese Unie en zijn vaak tijdelijk in Nederland in verband met het vinden van werk. Anderen komen om hier te studeren. Er zijn ook groepen die hier langer wonen, zoals veel Duitsers. De meeste westerse allochtonen wonen in Limburg, Zeeland en Noord- en Zuid-Holland.

Van de niet-westerse allochtonen vertegenwoordigen de Turken de grootste groep gevolgd door Surinamers, Marokkanen en Antillianen/Arubanen. Vanwege de aantallen worden zij vaak aangeduid met de TMSA-groep. Sinds de jaren negentig is er sprake van een sterk toenemende diversiteit onder deze niet-westerse allochtonen.

In 2005 woonden de meeste niet-westerse allochtonen in de Randstad. Amsterdam spande de kroon gevolgd door Rotterdam, Den Haag en Utrecht. De samenstelling van de groepen verschilt per stad. Daarnaast vindt er een suburbanisatiestroom plaats naar gemeenten om de grote steden. De afstand tussen de steden met de grootste percentages niet-westerse allochtonen en de overige steden zal in de toekomst kleiner worden.

Op provinciaal niveau wonen de meeste niet-westerse allochtonen in de westelijke provincies. Zuid-Holland en Flevoland hebben het grootste aandeel niet-westerse allochtonen, gevolgd door Noord-Holland en Utrecht.

Binnen de groepen niet-westerse allochtonen kan een onderscheid worden gemaakt naar generaties. De eerste generatie allochtonen bestaat uit een verzameling personen die niet in

Nederland geboren is. De verschillen in opleiding, taalbeheersing en verblijfsduur kunnen erg groot zijn. In sommige onderzoeken wordt deze groep daarom verder uitgesplitst en kan er sprake zijn van een tussengeneratie of ‘anderhalfde’ generatie, die bestaat uit kinderen tussen 6 en 18 jaar die naar Nederland gemigreerd zijn en een deel van hun schoolloopbaan in Nederland hebben doorlopen.

De tweede generatie bestaat uit mensen die in Nederland geboren zijn uit een (of twee) allochtone ouder(s), maar in de onderzoeken die uitgaan van een verdere uitsplitsing van generaties kunnen ook kinderen die tot hun 6^e jaar naar Nederland zijn gemigreerd tot de tweede generatie worden gerekend.

4 Migratiegeschiedenis, etnisch-culturele en religieuze achtergronden van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen (TMSA)

Om een indruk te krijgen hoe de TMSA-groep in Nederland leeft, welke maatschappelijke positie deze groepen innemen en wat de positie van openluchtrecreatie is binnen de vrijetijdsbesteding, is het van belang ons te verdiepen in enkele historische, sociaal-economische en culturele kenmerken van de verschillende bevolkingsgroepen. Hierbij is een globale tweedeling te maken tussen de Turken en Marokkanen enerzijds en de Surinamers en Antillianen/Arubanen anderzijds.

4.1 Turken en Marokkanen

Turkse mannen in Den Haag, foto: Bas Bogers

Migratiegeschiedenis

In Nederland was door de sterke groei van de dienstensector in de jaren zestig een groot tekort aan voornamelijk ongeschoolde arbeiders ontstaan voor de meer verouderde, arbeidsintensieve industrie. Voorbeelden van deze industrie zijn bedrijfstakken als scheepsbouw, mijnen en textiel. De arbeiders werden via officiële overheids campagnes geworven in diverse landen in het Middellandse Zeegebied. Werkgevers moesten hun

arbeiders huisvesten, kostgeld vergoeden, de reis vergoeden en vakanties thuis mogelijk maken. Arbeidscontracten werden per jaar verlengd. De bedoeling was dat deze groep voornamelijk mannelijke ‘gastarbeiders’ na enkele jaren zouden terugkeren naar hun land van herkomst. Tussen de jaren 1960 en 1970 is ook ongeveer 60% teruggekeerd (Van der Werf, 1998:27).

De oliecrisis in 1973 maakte een einde aan de economische voorspoed en dus ook aan de grote werving van gastarbeiders (al werden in 1973 toch nog 15.000 nieuwe arbeiders geworven). Veel Turken en Marokkanen besloten in Nederland te blijven of konden niet terugkeren. Dit leidde tot een toestroom van met name Turkse en iets later ook Marokkaanse vrouwen en kinderen in het kader van gezinshereniging. Vanaf eind jaren zeventig lieten veel Turken een huwelijkspartner uit Turkije overkomen. Begin jaren tachtig volgden de Marokkanen dit voorbeeld. Deze huwelijkspartners maakten in 1996 meer dan de helft van de totale aantallen huwelijkspartners uit. Dit geldt eveneens voor de huwelijkspartners van de tweede generatie (Verheggen & Spangenberg 2001:22).

Turkse migranten in Nederland komen uit alle provincies van Turkije en in het bijzonder uit het midden van het land en uit provinciesteden aan de kust van de Zwarte Zee. Meer dan de helft komt uit een dorpsgemeenschap of uit provinciesteden. Slechts vijf procent van de Turken komt uit de grote steden. De mannen zijn minder vaak analfabeet (rond 10%) dan de vrouwen (tot 35%). Marokko telt veel meer analfabeten. In Nederland zijn ongeveer 38% van de mannen analfabeet en 80% van de vrouwen (Van der Werf, 1991:55). Een belangrijke oorzaak ligt in het feit dat een groot deel van de bevolking een Berber taal spreekt, waarvan vrijwel niemand meer weet hoe het geschreven moet worden.

De migratie van Turken en Marokkanen naar Nederland was bedoeld als een tijdelijke migratie van arbeiders. Hierdoor migreerden voornamelijk mannen.

Etnische groepen

De bevolking in Turkije is voor 90% Turks. Er zijn in het land daarnaast nog Koerdische, Arabische en Armeense minderheden. De Armenen zijn door acties van de Turken in de periode 1894-1896 en 1915 vrijwel uitgeroeid. De Turkse overheid is van mening dat het om een oorlog ging en er niet van genocide gesproken kan worden. Deze ‘Armeense kwestie’ vormt een barrière voor de toetreding van Turkije tot de Europese Gemeenschap. De Koerdische gemeenschap in Turkije staat op gespannen voet met de Turkse regering vanwege hun streven naar de vestiging van een Koerdische staat.

In Marokko vormen de Berbers uit het Rifgebergte 30-40% van de bevolking. Het zijn de oorspronkelijke bewoners van het land. Het Rifgebergte is een moeilijk toegankelijk gebied in het noorden van Marokko. Vanaf de 7^e eeuw veroverden Arabieren het land waardoor de bevolking overwegend moslim werd.

Cultuur

Zoals eerder aangegeven is cultuur niet statisch. Het is gevormd vanuit de ervaringen van het (samen)leven en komt ondermeer tot uitdrukking in de ideeën, gedachten, waarden en normen van een groep mensen. Migratie confronteert mensen met de eigen cultuur en kan leiden tot een aanpassing van de eigen cultuur of een verwerping van de cultuur van de ander.

Voor veel migranten betekent migratie een verlies van een vertrouwde omgeving en kan bij sommigen leiden tot gevoelens van verdriet, schuld, kwaadheid en angst. Ook kan er een zeker wantrouwen tegenover de nieuwe cultuur ontstaan, zeker als men de taal niet spreekt. Voor anderen kan een migratie ook tot gevoelens van opluchting leiden als men het leven in

het land van herkomst als beknellend heeft ervaren. Als reactie op een nieuw land kunnen mensen die zich bedreigd voelen door de cultuur van het gastland sterk vast houden aan de eigen cultuur. Soms zelfs sterker dan zij in het thuisland deden. Waarschijnlijk nemen de meeste mensen een tussenpositie in tussen twee culturen, dat gevormd wordt door een combinatie van eigen instelling en reactie van de omgeving. Deze situatie die 'condición migrante' genoemd wordt, kan bij sommigen leiden tot identiteitsproblemen (Van der Werf 1991: 67). Jongeren houden vaak sterker vast aan de cultuur van hun ouders dan vaak wordt gedacht. Dit kan zich uiten in een herwaardering van bijvoorbeeld religie en nationalisme.

'Ik'- of 'wij'- cultuur?

De westerse, en dus ook de Nederlandse, cultuur staat bekend om de nadruk op het individu. Individuele ontplooiing, meningsvorming en eigen verantwoordelijkheid staat hierbij centraal. Turkse en Marokkaanse cultuur daarentegen legt meer nadruk op sociale relaties, op het groepsbelang. Het is een zogenaamde 'collectivistische' cultuur waarin het begrip 'eer' een grote rol speelt. Eer kan omschreven worden als *'de waarde van een persoon in zijn eigen ogen en in de ogen van de gemeenschap (...) en kan worden verkregen door het zich houden aan de regels, door macht en door 'seksuele zuiverheid'* (Verheggen & Spangenberg, p.45). Wanneer de (voornamelijk mannelijke) eer wordt aangetast kan om wraak worden geroepen. In sommige gevallen kan dit tot geweld leiden, soms eindigend in de dood van de aanstichter van het eerverlies of diens familieleden. Hoewel dit een manier is om de eer te herstellen, is er op veel plaatsen, met name in de meer stedelijke centra in Turkije en Marokko, steeds meer weerstand tegen deze praktijken.

Een ander kenmerk van de 'wij-cultuur' is een sterke uitwisseling van diensten aan mensen binnen de groep. Hoe groot de wij-groep is kan verschillen van familie tot en met het hele land.

Wederkerige dienstverlening

Voor groepen in een 'wij-cultuur' is het moeilijk om bevelen of adviezen te accepteren als die persoon niet tot de eigen groep of 'ingroup' behoort. Een mogelijkheid is wel om de ongelijkheid op te heffen door wederkerige diensten. Indien er sprake is van wederzijdse bescherming en dienstbaarheid tussen personen van verschillende status of rang spreekt men van patronage. Het is het tegenovergestelde van het Nederlandse systeem van rechten en plichten. Met een recht alleen bereik je niet veel. Het gaat om de relaties die je opgebouwd hebt. De overheid geniet niet het vertrouwen zoals dat in Nederland gebruikelijk is. Zo schrijft Van der Werf (1991: 73): *'de overheid is voor veel Mediterranen een instantie die zonen voor het leger oproept, die wel belasting int, maar weinig daarvoor teruggeeft. De politie is beslist niet 'je beste kameraad'. De ambtenaar wordt vaak als corrupt gezien waar je weinig goeds van kan verwachten'*. Welzijnswerk is een onbekend verschijnsel. Eda Yücesoy toont in haar recent verschenen promotie: 'Everyday Urban Public Space' (2006) dat in Turkije de buurt een centraal domein is in het dagelijks leven, met name voor vrouwen. De buurt staat voor verbondenheid en solidariteit.

Familie en opvoeding

In de traditionele Turkse en Marokkaanse cultuur zwaait de man de scepter in- en buitenshuis. De vrouw is onderdanig aan de man die zijn gezin beschermt en zorgt voor inkomen. De vrouw heeft de taak voor huishouden en kinderen te zorgen. De meeste invloed heeft een vrouw binnenshuis. Mannen- en vrouwenwerelden zijn over het algemeen gescheiden, vaak

ook binnenshuis. Huwelijken worden vaak op grond van economische overwegingen gesloten. Het krijgen van kinderen is een sociale en economische opgave. Er heersen veel taboes over seksualiteit. In Marokko is polygamie mogelijk, maar alleen als de man alle (maximaal 4) vrouwen in gelijke mate kan onderhouden. Kinderloosheid of lichamelijke zwakte van een vrouw om werk aan te kunnen kan een reden zijn voor polygamie.

Jongens en meisjes worden al vroeg op hun toekomstige taken voorbereid. Jongens mogen daarom meer naar buiten en hebben meer vrijheid dan meisjes. Agressief gedrag tegenover leeftijdsgenoten wordt meer getolereerd; een jongen moet immers kunnen opkomen voor zijn familie. Meisjes worden veel binnengehouden. Als meisjes wel naar buiten gaan wordt verwacht dat een bekende of familielid meegaat.

Communicatie

Veel misverstanden tussen mensen van verschillende culturen liggen in het anders interpreteren van gedrag. Zoals uit het bovenstaand verhaal valt af te leiden, is vanuit de Turkse en Marokkaanse cultuur het tonen van respect voor geldende normen en waarden van groot belang. Het geven van kritiek ligt erg gevoelig. Liever vermijdt men kritiek te geven en als het wel moet dan op een indirecte manier en in een situatie waar geen anderen bij zijn. De Nederlandse gewoonte om 'te zeggen waar het op staat' wordt vaak als erg onbeschoft gezien.

Het begrip 'tijd' heeft in Turkse en Marokkaanse kringen vaak een andere inhoud. Het maken van afspraken zoals in Nederland gaat met de agenda in de hand. Dit hangt samen met de eisen van de 24-uurs economie. Voor mensen die uit agrarische streken komen is tijd niet lineair maar cyclisch en wordt meer bepaald door het natuurlijke verloop van seizoenen en de stand van de zon. Een ontmoeting met iemand waar je uit respect verplicht bent aandacht aan te besteden kan leiden tot het niet 'op tijd' nakomen van een andere afspraak.

4.2 Surinamers en Antillianen/Arubanen

Migratiegeschiedenis

In 1954 werd het Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden van kracht waardoor Surinamers, Antillianen en Nederlanders formeel Rijksgenoten werden. Veel Surinamers zijn toen voor studie naar Nederland gekomen. In 1975 is Suriname onafhankelijk geworden. Door de slechte economische situatie en angst voor etnische spanningen ontvluchtten veel Surinamers het land en vestigden zich in Nederland. In 1980 werd voor Nederland een visumplicht ingesteld. Een militaire coup in datzelfde jaar en de decembermoorden in 1982 leidde opnieuw tot een toestroom van Surinamers, deels als vluchteling, deels vanwege de economische situatie in Suriname.

De Antillen zijn een land binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Het bestaat uit vijf eilanden in de Caribische Zee die tot twee eilandengroepen behoren van de Kleine Antillen; Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten. Curaçao is het grootste en meest dichtbevolkte eiland. Bonaire is het tweede grootste en meest dunbevolkte eiland. Op Sint Maarten valt het hoge aantal buitenlanders op (met een andere dan de Nederlandse nationaliteit). Bijna de helft van de mensen komt uit het buitenland. Op alle eilanden werken veel mensen uit de regio: op de Bovenwindse eilanden zijn zij vaak afkomstig uit Haïti, de Dominicaanse Republiek en Puerto Rico, op de Benedenwindse Eilanden komen zij vooral uit Venezuela. De bevolking is overwegend rooms-katholiek.

Door aanwezigheid van olie kon lang een vrij goede economische positie worden verworven. Daardoor trokken de Antillen migranten aan en waren er tot in de jaren '70 weinig Antillianen in Nederland. Studenten keerden na hun studie in Nederland weer terug naar de Antillen. Dit veranderde toen automatisering en rationalisering leidde tot het ontstaan van massale werkloosheid. Een deel van de oliemaatschappijen vertrok uit de Antillen.

De officiële taal van de Antillen is het Nederlands. De volkstaal is op de Benedenwindse Eilanden het Papiaments, een creooltaal gebaseerd op Portugees of Spaans, met veel Nederlandse, Engelse en Franse invloeden. Op de Bovenwindse Eilanden is het Engels de volkstaal. De scholen waren, aldus Van der Werf (1998:82) altijd Nederlandstalig, maar op de basisscholen wordt nu het Papiaments en engels als onderwijstaal gebruikt. De middelbare scholen zijn Nederlandstalig gebleven omdat men gebruik maakt van hetzelfde Centraal Schriftelijk Eindexamen als in Nederland. Ook gaan veel scholieren na de middelbare school onderwijs volgen in Nederland.

Aruba heeft geprobeerd zich in de jaren '70 los te maken van Curaçao. Sinds de jaren '80 heeft Aruba een status aparte waardoor het met de Antillen en Nederland een samenwerkingsverband (gemenebest) vormt. Op 2 november 2006 is er een akkoord gesloten tussen Nederland, Curaçao en Sint Maarten, waarbij die eilanden ook een status aparte binnen het Koninkrijk krijgen, vergelijkbaar met Aruba. Eerder waren al afspraken gemaakt waarbij Saba, Sint Eustatius en Bonaire Nederlandse gemeenten zullen worden. De Nederlandse Antillen zal als land binnen het Koninkrijk op 1 juli 2007 worden ontbonden (www.wikipedia.org).

De migratie van Surinamers en Antillianen/Arubanen is grotendeels een geplande migratie waarbij hele gezinnen tegelijk migreerden.

Etnische groepen

De Surinaamse bevolking is opgebouwd uit verschillende etnische groepen: Afro-Surinamers of creolen 44%, Hindoestaanse Surinamers 36% (oorspronkelijk afkomstig uit de voormalig Engelse kolonie Brits-Indië), Javanen 7% (oorspronkelijk afkomstig uit de voormalig Nederlandse kolonie Oost-Indië) en 'Overigen' 13% als Indianen (de oorspronkelijke bewoners van Suriname), Bosnegers, Chinezen en boeren (blanke Surinamers). Door deze menging van bevolkingsgroepen is een grote variatie aan talen, godsdiensten en culturen ontstaan. De officiële taal is, zoals vermeld, het Nederlands, maar het meest gebruikt is Sranan Tongo, de taal van de creolen (een mengtaal van Nederlands, Engels, Portugees en Afrikaanse elementen). In totaal worden er 18 talen gesproken. Wat godsdienst betreft zijn de creolen voornamelijk katholiek, protestants of winti. Hindoestanen zijn voornamelijk hindoe (meerderheid) en moslim. Javanen zijn voornamelijk moslim. Cultureel gezien houden de meeste mensen vast aan de normen en waarden uit de eigen etnische groep.

Dezelfde diversiteit aan etnische groepen vinden we terug bij de inwoners van de Antillen. De inwoners, de Antillianen bestaan uit: Curaçaoers 47%, Arubanen 13% en 'Overigen' 40% waaronder de oorspronkelijke Indianen. Nederland heeft als kolonisator op de Antillen en Aruba lang geprofiteerd van de slavenhandel en Curaçao tot centrum ervan gemaakt vanaf de 17^e eeuw).

Cultuur

Een overeenkomst met de Turkse en Marokkaanse cultuur is dat ook de Surinaamse cultuur een 'wij-cultuur' is; een cultuur waarin groepsbelangen de belangen van het individu overstijgen.

De Surinaamse cultuur is daarnaast ook sterk verbonden met de religie van de verschillende bevolkingsgroepen. Slavernij en het koloniale bewind van de Nederlanders hebben een grote stempel gedrukt op de Surinaamse bevolking. De Nederlanders voerden een racistisch bewind, waarin de huidskleur je positie bepaalde. Volgens hulpverleners, geciteerd in Van der Werf (1991:80), moet men bewust zijn van deze geschiedenis omdat het bepaalde gedragingen, houdingen en denkpatronen verklaart. Zo kan bijvoorbeeld een 'schuldbewuste' houding van Nederlandse hulpverleners leiden tot een superieur ogende en bevoogdend optreden dat door een Surinamer als koloniaal en onderdrukkend wordt ervaren. Het gevolg is een situatie waarin Nederlandse hulpverleners klagen dat zij zo hun best doen, maar dat 'die Surinamers zo gesloten en vijandig zijn'.

De samenleving van Suriname is een verzuilde samenleving waarin binnen iedere zuil regels gelden rond gezinsleven, politiek, religie en openbaar leven.

Wederzijdse dienstverlening

Een andere overeenkomst met de Turkse en Marokkaanse samenleving is het patronagestelsel op politiek en sociaal-economisch gebied. Ook het openlijk uiten van kritiek ligt erg gevoelig en kan snel als een persoonlijke aanval opgevat worden.

Familie en opvoeding

Creolen:

Vanwege de Afrikaanse wortels van de creoolse bevolking in Suriname, zijn er veel Afrikaanse culturele kenmerken te vinden in de creoolse cultuur. De winti godsdienst is meegenomen uit Afrika en ook komen samenlevingsvormen voor waarbij man zich bij de familie van de vrouw voegt. In de lagere klassen neemt de vrouw een sleutelpositie in. Moeders zorgen veelal voor de inkomsten van het gezin en voor de opvoeding van de kinderen. Vrouwennetwerken zijn sterk. In veel gezinnen is de vader afwezig. Dit wordt in verband gebracht met de slavernij waarin slaven niet mochten trouwen en vaak hardhandig gescheiden werden van hun gezin. Onder de creolen komen diverse soorten relaties voor, waaronder het concubinaat en huwelijk.

Moeders hebben nauwe banden met de kinderen. De opvoeding is gericht op respect en discipline voor ouders en ouderen. Meisjes worden opgevoed om hun rol in de huishouding te kunnen vervullen. Jongens hebben meer vrijheid. Reinheid en hygiëne zijn belangrijke waarden.

Hindoestanen:

Hindoestanen uit Brits-Indië zijn als contractarbeiders naar Suriname gekomen. De Hindoestaanse cultuur werd door de Nederlandse kolonisator gerespecteerd. In veel opzichten lijkt deze cultuur op de Turkse en Marokkaanse cultuur, zoals de verschillende taken van man en vrouw in de samenleving en de scheiding tussen de binnen- en buitenwereld. Binnen de hindoe levenswijze bepalen reinheidsgeboden waar deze scheiding tussen binnen en buitenwereld ligt. Het huwelijk is een verbintenis tussen families die vroeger vaak op jonge leeftijd al afgesproken was. De man wordt gezien als het hoofd van het gezin. De taak van de vrouw ligt in het huishouden en zorg voor de kinderen. De opvoeding is gericht op gehoorzaamheid en respect en op de toekomstige rollen als volwassenen.

In Nederland leven veel Hindoestanen in kerngezinnen van twee generaties bij elkaar. De positie van de man is vaak aangetast door een slechtere economische positie. Vrouwen worden zelfstandiger en uiten vaker hun eigen mening. Ouders hebben nog invloed op de partnerkeuze maar niet zonder instemming van de kinderen. Ook wordt het krijgen van kinderen vaak uitgesteld in verband met het volgen van een studie en worden er minder kinderen geboren.

4.3 Godsdiensten

De Nederlandse samenleving is overwegend christelijk. Met de komst van vele migranten naar Nederland is de invloed merkbaar van een aantal verschillende (niet-christelijke) godsdiensten die deze mensen met zich meebrachten: islam, hindoeïsme en in mindere mate, winti en brua. Terwijl Marokko een islamitische staat is, kent Turkije de scheiding tussen kerk en staat. 98% van de Turken is moslim. Aangezien standpunten ten opzichte van natuur en recreatie voor een deel worden geïnspireerd of beïnvloed door deze godsdiensten, volgt een kort overzicht van de belangrijkste kenmerken van iedere godsdienst.

4.3.1 Islam

De woorden 'islam' en 'moslim' zijn Arabische woorden die 'overgave' en 'iemand die zich aan Allah, God, overgeeft', betekent. Het heilige boek, de Koran, is de openbaring van Allah (via Gabriël) aan de profeet Mohammed. Het woord 'Mohammedaan' bestaat niet in het Arabisch, het is een westerse term. Er zijn veel overeenkomsten tussen de Koran, de joodse heilige boeken Thora en de Bijbel. De grootste ervan is het geloof in één God.

De regels hoe een volgeling van de islam zich dient te leven verschilt per land en per groep. Men baseert zich hierbij ondermeer op de Soenna (de handelwijzen of voorbeelden en raadgevingen van de profeet Mohammed). Vanuit de Koran en de Soenna is de Sharia, het islamitische recht, gevormd. Er zijn twee hoofdstromingen binnen de islam: de Soennitische moslims en de Sjiitische moslims. Bij de Soenni, die de meerderheid van de moslims wereldwijd vertegenwoordigen, ligt de interpretatie van de Sharia bij de schriftgeleerden. Het staatshoofd moet zich ook conformeren aan de interpretatie door de schriftgeleerden. Voor de Sjiieten valt wereldlijk en godsdienstig leiderschap samen. Deze groep is sterk vertegenwoordigd in Irak, Iran, de Golfstaten en Pakistan. In Nederland zijn de moslims voornamelijk Soenniet. In Turkije is de Soennitische tak van de islam het allergrootst, gevolgd door de Alevitische tak. Ten opzichte van de Soenni die als meer conservatief en traditioneel wordt beschouwd, zijn Alevieten moderner en progressiever te noemen. Alevitische vrouwen hoeven geen sluier te dragen en er zou minder sprake zijn van ongelijkheid tussen man en vrouw (Yücesoy, 2006).

Een belangrijke waarde binnen de islam is reinheid. Deze reinheid is zowel symbolisch als hygiënisch en komt tot uiting in rituele wassingen (bijvoorbeeld bij het betreden van een moskee), rituele slachtingen (halal vlees) en het verbod op alcoholgebruik. Een varken wordt gezien als een onrein dier waarvan het vlees niet gegeten mag worden. Honden worden eveneens gezien als onreine dieren. In het algemeen gelden aaseters als onrein.

De vijf zuilen of basisprincipes van de islam:

1. Het belijden van het geloof: er is maar een God en Mohammed is zijn profeet.
2. Het gebed. Er wordt vijf maal per dag gebeden in de richting van Mekka.
3. De godsdienstige belasting voor de moskee of de imam (officieel 2,5% van het inkomen) en de armen.
4. Het vasten in de maand Ramadan. Dit is de negende maanmaand waarin van zonsopgang tot zonsondergang men niet mag eten, drinken, roken of seksuele gemeenschap mag hebben. In de avond komen mensen veel bij elkaar in de moskee en worden er feesten georganiseerd.
5. De pelgrimstocht naar Mekka. Dit is eenmaal in het leven verplicht voor iedere moslim die ertoe in staat is.

4.3.2 Hindoeïsme

Het hindoeïsme heeft geen formele stichter of kerkelijke organisatie. Het is een cultuurgodsdienst waarbij in India over duizenden jaren vele culturele en religieuze bewegingen zijn opgenomen. Wereldwijd telt deze godsdienst meer dan 500 miljoen aanhangers. De heilige boeken heten de Veda's. Daarnaast zijn er nog andere belangrijke boeken, bijvoorbeeld de Bhagavad Gita. In erediensten wordt de klassieke taal Sanskrit gebruikt. Het hindoeïsme kent vele goden, symbolen en richtingen. De oerkracht Brahma kent verschillende manifestaties: de drie-eenheid Brahma (het scheppende), Vishnu (het onderhoudende) en Shiva (het regerende). Brahma is geen god zoals in islam of christendom maar bron van waarheid, bewustzijn en zaligheden. Er bestaan vele incarnaties van deze drie-eenheid, bijvoorbeeld in Krishna, Buddha en Christus die allen verschijningsvormen zijn van Vishnu. Ook worden speciale voorwerpen en dieren vereerd, zoals de heilige koe. Een belangrijk begrip is Dharma, of het geheel van universele normen en waarden. Door de wetten van Dharma te volgen komen mensen tot zelfrealisatie. Het is de bron van verdraagzaamheid.

Een ander belangrijk begrip is reïncarnatie, waarbij ieder mens geboren wordt in een kaste waarvoor zijn gedrag in een vroeger bestaansvorm hem rijp gemaakt heeft. Het hoogste dat een mens kan bereiken is 'mukti' of bevrijding van de menselijke ziel door de eenwording met Brahman. Hierdoor wordt de keten van reïncarnatie verbroken.

Een algemene regel is dat mensen geen rundvlees behoort te eten; het vegetarisch eten wordt sterk op prijs gesteld.

Bij Surinaamse hindoes zijn er twee hoofdstromingen:

- 1) De Sanatan Dharm. Deze stroming staat bekend als de meer orthodoxe stroming met geloof in het eeuwig durend huwelijk, de voorouderverering en gebruik van afbeeldingen bij riten.
- 2) De Arya Samaj. Dit wordt gezien als de hervormingsgezinde beweging. In deze stroming is het huwelijk minder ceremonieel, minder religieuze afbeeldingen en het geloof dat in de eerste plaats het gedrag van de mensen hun waarde bepaalt.

4.3.3 Winti en brua

Binnen de winti-religie spreekt men van Anana, God de Schepper. Daarnaast kent men de Kra of ziel: dit is de geest van de mens die zijn eigen persoonlijke ervaringen draagt en de winti's of goden: dit zijn de natuurgeesten van het water, de lucht, de aarde of het bos, waaronder de jorka's of geesten van overledenen. De bezielde natuur staat centraal in de winti die via rituelen om bescherming wordt gevraagd. Kennis van planten en dieren is hierbij onontbeerlijk.

Winti is verwant met de Afro-amerikaanse religies in Brazilië, Cuba, Haïti, Trinidad en Curaçao. Op Curaçao heten de magische riten Brua.

In Suriname wordt winti door creolen beleden. Creolen zijn in de meeste gevallen christen, maar geloven eveneens in de winti. Zo wordt Gabriël gezien als de engel van het westen, de heerser van het element water. Goden kunnen zich op meer manieren manifesteren. De bovennatuurlijke ouders van de menselijke ziel geven de ziel van het opperwezen aan een kind door. Deze ouders spelen een belangrijke rol. De mens moet leren met hen in harmonie te leven via het uitvoeren van rituelen. Deze rituelen versterken de verbondenheid tussen mensen, natuur en cultuur. Letterlijk betekent winti wind. Het is onzichtbaar, snel en onvermijdelijk. Mensen kunnen te lijden hebben onder krachten als het boze oog, de familievloek en zwarte magie. Medicijnmannen of zieners worden geraadpleegd wanneer deze krachten schade toebrengen. Er worden dan speciale rituelen uitgevoerd, bijvoorbeeld met muziek en dans. De winti kent geen heilige boeken of kerkgenootschappen. Voor velen is winti dan ook meer een deel van de cultuur dan een aparte godsdienst. In de winti –traditie kan contact met geesten alleen ontstaan via een medicijnman. Deze moet niet alleen kennis hebben van de geestenwereld, maar ook over bijbelkennis beschikken. Lange tijd was het belijden van winti verboden in Suriname en heeft de christelijke kerk getracht winti te onderdrukken. In Nederland heeft winti een opwaardering gekregen en voelen veel creolen zich er meer bij betrokken (Van der Werf, 1991: 98). Op internet suggereren enkele berichten dat er nog veel schaamte is om openlijk winti te belijden, waaronder het verhaal van Guillaume Orlando Lont, medewerker van het Winti Informatie- en Documentatiecentrum Nederland. Deze organisatie heeft zich ten doel gesteld winti uit de taboesfeer te halen. Op de website www.dood.nl staat een interview met Lont. Na publicatie van het interview is, volgens de redactie van de website, zowel Lont als zijn organisatie niet meer traceerbaar. Hieronder een citaat uit het interview:

'Over het winti-geloof bestaan vandaag de dag veel misvattingen. Zo zouden we met zwarte magie bezig zijn, en mensen bang maken met bedrog. Deze vooroordelen stammen nog uit de koloniale tijd, toen winti onder de slaven verboden was. De christelijke slavenhouders vonden het een heidense godsdienst omdat ze onze rituelen niet begrepen. Winti, als natuurreligie, werd niet gerespecteerd. En eigenlijk is dat nu nog steeds zo.' [Guillaume Orlando Lont, www.dood.nl]

4.4 Samenvatting

Alle groepen niet-westerse allochtonen hebben allen unieke historische, sociaal-economische en culturele kenmerken die van invloed zijn op hun leven in Nederland. Ook de beleden godsdiensten drukken hun stempel. In het kort worden de kenmerken van de verschillende groepen nader bekeken;

Turken en Marokkanen zijn via overheidscampagnes in begin jaren '60 naar Nederland gelokt om hier te werken. De mannen migreerden aanvankelijk alleen, omdat verwacht werd dat de migratie tijdelijk was. De oliecrisis in 1973 maakte een einde aan die verwachting. Vanaf eind jaren '70 lieten veel Turken en later Marokkanen hun partners overkomen. Meer dan de helft van alle migranten waren afkomstig uit dorpsgemeenschappen of provinciesteden waar een collectivistische cultuur waarin het begrip 'eer' een belangrijke rol speelt en er weinig vertrouwen is in de overheid. Mannen domineren vrouwen en mannen-en vrouwenwerelden zijn voor een groot deel gescheiden. Het krijgen van kinderen is een sociale en economische opgave. Jongens hebben al vroeg meer vrijheid en mogen meer naar buiten dan meisjes. Het geven van openlijke kritiek ligt erg gevoelig. Het begrip tijd is cyclisch en verbonden met het verloop van seizoenen en de stand van de zon.

In Turkije heerst een scheiding tussen kerk en staat. 98% van de Turken is moslim. Marokko daarentegen is een islamitisch land, waar Koran de leidraad is voor zowel het politieke en het dagelijks leven.

Surinamers en Antillianen/Arubanen kwamen om heel andere redenen naar Nederland.

Voordat Suriname onafhankelijk werd in 1975 migreerden vele Surinamers naar Nederland om een opleiding te volgen. Na 1975 vluchtten veel mensen de etnische spanningen in dat land. Ook de militaire coup in 1980 en de Decembermoorden van 1982 zorgden voor een vluchtelingenstroom, mede door de verslechterde economische situatie. Antillianen/Arubanen kenden aanvankelijk een goede economie door de aanwezige olie in het land maar na rationalisering en automatisering in de jaren '70 ging dermate veel werkgelegenheid verloren, dat velen het heil zochten in Nederland. De migratie van Surinamers en Antillianen/Arubanen is grotendeels een geplande migratie waarbij hele gezinnen migreerden.

De Surinaamse bevolking bestaat uit vele etnische groepen, waarvan de creolen en Hindoestanen de grootste vormen. Creolen zijn voornamelijk katholiek/protestant of winti. Hindoestanen zijn voornamelijk hindoe, maar er is ook een groep moslim.

De Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse cultuur is, net als de Turkse en Marokkaanse cultuur een collectivistische cultuur, daarnaast is het ook een verzuilde cultuur, waarin binnen iedere bevolkingsgroep regels gelden rond gezinsleven, politiek, godsdienst en openbaar leven.

5 Sociaal-economische kenmerken van TMSA in Nederland

Het leven en dus ook de vrije tijd van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse allochtonen in Nederland is niet alleen sterk beïnvloed door culturele, politieke, godsdienstige en sociaal-economische factoren in de landen van herkomst, maar eveneens door de Nederlandse samenleving. In deze paragrafen wordt aandacht besteed aan de maatschappelijke positie waarin allochtonen zich bevinden. Speciale aandacht gaat hierbij uit naar onderwijs, arbeid, inkomen, mobiliteit en gezondheid.

5.1 Onderwijs

Opleidingen geven toegang naar een hogere sociaal-economische positie in de samenleving. Daarnaast is het een belangrijke factor in het integratieproces. Veel studies hebben aangetoond dat de leerprestaties van niet-westerse allochtonen achterlopen bij die van de autochtone bevolking. Dit verschil wordt echter kleiner.

Basisonderwijs

In 2005 bleek uit de Eindtoets Basisonderwijs dat westerse allochtonen vrijwel dezelfde scores behaalden als de autochtone bevolking. De Turken en Marokkanen behaalden daarentegen aanzienlijk slechtere resultaten, ook ten opzichte van de overige niet-westerse allochtonen. Deze resultaten hangen samen met de lagere prestaties op de taalonderdelen van de toets. Bij Somaliërs zijn vooral de rekenprestaties laag. Voor alle groepen geldt dat meisjes betere taalresultaten behalen dan jongens. Als vanaf 1994 gekeken wordt naar de Cito-uitslagen blijkt dat de Turkse en Marokkaanse kinderen hun achterstand aanzienlijk hebben verkleind, terwijl in dezelfde periode Antilliaanse kinderen gemiddeld slechtere resultaten gingen behalen (Gijsberts en Hartgers in CBS Integratiekaart 2006: 12).

Voortgezet onderwijs

In het voortgezet onderwijs volgen relatief veel niet-westerse allochtone leerlingen een opleiding binnen het vmbo dan autochtone leerlingen en leerlingen van westers allochtone afkomst. Binnen het vmbo volgen zij vaker de basisberoepsgerichte leerweg. Het aandeel Turkse- Marokkaanse- en Antilliaanse jongens zijn hierin relatief het grootst. Daarnaast hebben niet-westers allochtone leerlingen vaker een indicatie voor het Iwoo (leerweg ondersteunend onderwijs). Deze leerlingen hebben een leerachterstand, gedrag -of motivatieproblemen. Zij krijgen dan extra ondersteuning en individuele begeleiding bij het volgen van hun opleiding. Op de havo of vwo zijn verhoudingsgewijs weinig niet-westerse allochtone leerlingen. Bijna 50% van de autochtone en westers allochtone leerlingen volgde in het derde leerjaar een havo of vwo opleiding tegenover 30% van de niet-westerse allochtonen. Turkse en Marokkaanse leerlingen bleven hierin met 20% achter.

Wat slagingspercentages betreft, slagen autochtone leerlingen vaker voor hun eindexamen dan allochtone kandidaten. De verschillen tussen autochtonen en niet-westerse allochtonen zijn het grootst voor het vwo, de havo en het vmbo gemengde en theoretische leerweg dan voor de meer praktijk gerichte vmbo basis- en kaderberoepsgerichte leerweg. Binnen de niet-westerse allochtone leerlingen die slaagden voor vwo of havo, was procentueel het aantal Antilliaanse leerlingen het hoogst, gevolgd door Marokkaanse en Surinaamse leerlingen. Turkse leerlingen presteerden het slechtst, ook op vmbo niveau. Als gekeken wordt naar de slagingspercentages in de periode 1999-2005 valt ook hier op dat de slagingspercentages van autochtone en niet-westerse allochtone eindexamenkandidaten minder van elkaar gaan verschillen (CBS Integratiekaart 2006).

Instroom in het hoger onderwijs

Ook als de trends in de instroompercentages van niet-westerse allochtonen vergeleken worden met die van autochtonen kan geconstateerd worden dat de verschillen in de afgelopen tien jaar kleiner geworden zijn. De instroom van Turken en Marokkanen in het hoger onderwijs is in

deze periode meer dan verdubbeld. De verschillen tussen de autochtonen en de overige niet-westers allochtonen (plus Antillianen) is daarentegen groter geworden.

Redenen voor de achterstand

De verschillen in taalbeheersing en (sub)cultuur tussen autochtone en allochtone leerlingen zijn de meest aangegeven redenen voor de achterstand van westers allochtone kinderen in het onderwijs. Het onderwijs in de landen van herkomst is sterk gericht op discipline, er heersen andere verwachtingspatronen over de rol van man en vrouw. Lange tijd richtten Turken en Marokkanen hun leven in met de verwachting van terugkeer naar het land van herkomst. Meisjes werden daarom vaker thuis gehouden en jongens moesten al eerder beginnen met het verwerven van een inkomen. Onderwijzers worden momenteel meer dan voorheen voorbereid op het lesgeven aan een multi-etnische school. Ook de mate van ondersteuning van ouders, het gericht zijn op discipline en de afwezigheid van speelgoed en kinderboeken kan zorgen voor een achterstand op jonge leeftijd. Uiteraard is hier het opleidingsniveau van de ouders eveneens van invloed (Verheggen & Spangenberg 2001:69 en Van der Werf 1991:140-147).

Zwarte scholen

In de Nederlandse pers is veel geschreven over het fenomeen zwarte scholen of concentratiescholen. Dit zijn scholen waarvan de overgrote meerderheid van de leerlingen van allochtone afkomst zijn. Deze scholen komen het meeste voor in de Randstad. Op deze scholen zouden kinderen ieder jaar een grotere taal- en leerachterstand oplopen ten opzichte van de 'witte scholen'. Zowel autochtone als allochtone ouders maken zich zorgen over de gevolgen van deelname aan een zwarte school. Of kinderen daadwerkelijk achterstanden oplopen en hoe groot die dan zijn bestaat momenteel onvoldoende duidelijkheid. Op dit moment is er in Nederland sprake van een vrije schoolkeuze. Of dit in de toekomst zo blijft, is eveneens onzeker.

Bijzondere scholen

Binnen het onderwijs in Nederland is 30% van de scholen katholiek en 30% protestant. In de tweede helft van de jaren '80 ontstonden de moslim- en hindoescholen. Er wordt in de programma's van deze scholen een deel van de tijd besteed aan onderricht over de eigen cultuur. Hierin wordt de rol van taal, voeding, religie en kleding/uiterlijk benadrukt.

5.2 Arbeid en inkomen

Voor de integratie van allochtonen is arbeidsparticipatie van het grootste belang. Hiermee wordt immers de zelfstandigheid vergroot evenals de contacten tussen bevolkingsgroepen. Ook levert het mogelijkheden op voor ontwikkeling van talenten en zingeving van het bestaan. Omdat de groei van de bevolking met name tot stand komt door de groeiende aantallen allochtonen zal een steeds groter deel van de beroepsbevolking uit allochtonen bestaan. Om de positie van allochtonen op de arbeidsmarkt in kaart te brengen wordt gekeken naar de verschillende beroepsvelden waarin allochtonen werkzaam zijn, het niveau, het werknemersaandeel en de werkloosheid.

Beroepsvelden

Er werken relatief veel allochtonen in de horeca (26%) en in de zakelijke dienstverlening (24%). Van de niet-westerse allochtonen werkt 16% in de horeca en 14% in de zakelijke dienstverlening. Meer dan de helft van de allochtone werknemers in de zakelijke dienstverlening (51%) werkt bij een uitzendbureau of schoonmaakbedrijf. Werknemers van uitzendbureaus zijn twee keer zo vaak niet-westers allochtoon (23%) dan westers allochtoon (11%). Eenderde van de mensen die in de schoonmaakbranche werkt is niet-westers allochtoon.

Westerse allochtonen vinden relatief het vaakst een baan in de detailhandel (7,4%), groothandel (6,6%) en de metaal- en elektrotechnische industrie (5,1%). Niet westerse allochtonen vinden relatief vaak werk bij uitzendbureaus (10,7), detailhandel (8,6%) en schoonmaakbedrijven (7,5%). (CBS Integratiekaart 2006)

Werknemersaandeel

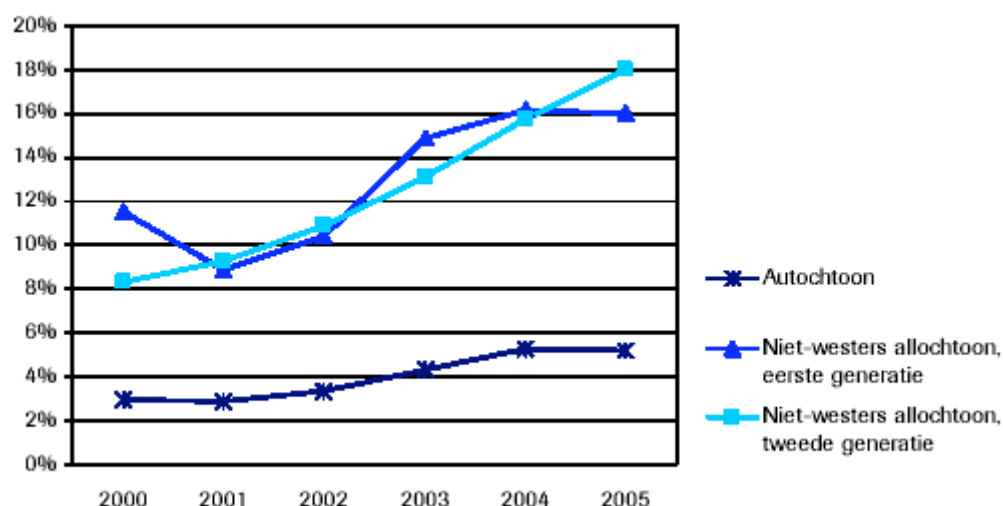
Het werknemersaandeel van de autochtonen bedroeg eind 2004 bijna 66%. Van de westerse allochtonen was ruim 56% werkzaam en van de niet-westerse allochtonen minder dan de helft (46%). Turken en Marokkanen hebben van de klassieke herkomstgroepen het minst vaak werk. Ruim de helft van de mannen en één op de drie vrouwen.

De eerste generatie niet-westerse allochtonen heeft een moeilijker positie op de arbeidsmarkt dan de tweede generatie. De eerste generatie vestigde zich pas op latere leeftijd in Nederland en heeft weinig scholing genoten. Binnen de tweede generatie niet-westerse allochtonen zijn personen rond hun twintigste levensjaar oververtegenwoordigd. Zij volgen in veel gevallen nog een opleiding, zijn daardoor weliswaar minder vaak beschikbaar voor de arbeidsmarkt maar wel gericht worden opgeleid voor toekomstige deelname. Alleen bij groepen met hoge arbeidsparticipatie als Kaapverdiërs en Surinamers is het percentage werkenden onder de eerste generatie hoger dan onder de tweede.

Werkloosheid en uitkeringen

Vanaf 2002 nam de werkloosheid toe onder autochtonen en allochtonen. De werkloosheid onder de totale niet-westerse allochtone beroepsbevolking was ruim drie keer zo hoog als de autochtone beroepsbevolking. In 2005 kwam een einde aan de groeiende werkloosheid. De tweede generatie vormde hierop een uitzondering. Voor deze groep groeide de werkloosheid in 2005 nog van 16% naar 18% (CBS integratiekaart 2006).

Figuur 4.3 Werkloosheid beroepsbevolking naar herkomstgroepering en generatie, 2000-2005 (%)

Bron: EBB

(CBS integratiekaart 2006)

Eind september 2004 ontving 1 op de 4 niet-westerse allochtonen van 15-65 jaar inkomsten uit een sociale uitkering (al dan niet in combinatie met een kleine baan). Dit was twee maal de hoeveelheid onder autochtonen. Dit verschil neemt nog toe met de leeftijd. Van de 55- tot de 65 jarige Turken en Marokkanen ontvangt 65 tot 70% een uitkering. Van de tweede generatie niet-westerse allochtonen ontvangt 10% een uitkering.

De groepen niet-westerse allochtonen met de hoogste percentages uitkeringsontvangers zijn de groepen met de relatief minste werknemers. Het betreft de groep Irakezen, Somaliërs en Afghanen waartoe veel vluchtelingen behoren. De minste uitkeringen zijn ontvangen door Chinezen en Filippino's. Van de Turken en Marokkanen tussen 15 en 65 jaar heeft in 2004 30% een uitkering. Voor Surinamers en Antillianen is dit 25%.

In het algemeen hebben laagopgeleiden, waartoe veel Turken en Marokkanen behoren, een relatief hoog arbeidsongeschiktheidsrisico ondermeer door ongunstige werkomstandigheden, weinig zeggenschap over het werk, geringe promotiekansen en minder goede gezondheid (Keuzenkamp en Merens, 2006). Van de Turkse bevolkingsgroep ontvangen meer mensen een arbeidsongeschiktheidsuitkering dan een bijstandsuitkering. Dit is anderhalf maal zoveel als bij de autochtone bevolkingsgroep. Marokkanen en Surinamers zitten wat dit betreft op een vergelijkbaar niveau als autochtonen (rond 8%), terwijl van de Antillianen slechts 4% een uitkering ontvangt wegens arbeidsongeschiktheid (CBS Integratiekaart, 2006). Het is nog onduidelijk waar met name het verschil tussen Turken en Marokkanen in ontvangst van een arbeidsongeschiktheidsuitkering door wordt veroorzaakt.

5.2.1 Inkomenspositie van vrouwen

De inkomenspositie van allochtone vrouwen vertoont veel overeenkomsten met hun arbeidsmarktpositie. De Surinaamse vrouwen hebben van alle groepen vrouwen gemiddeld de hoogste inkomens en bereiken daarmee het vaakst economische zelfstandigheid. Afghaanse, Iraakse en Somalische vrouwen hebben veelal zeer lage inkomens en weinigen slagen erin economisch zelfstandig te worden. Iraanse, Turkse en Marokkaanse vrouwen ontvangen iets hogere inkomens.

Het werknemersaandeel van de Turkse en Marokkaanse vrouwen is met 34% het laagst. Van de Antilliaanse en Arubaanse vrouwen werkte 52% als werknemer. De Surinaamse vrouwen hadden vrijwel even vaak een baan als de Surinaamse mannen (57% tegenover 58%). Zowel jonge Surinaamse en Marokkaanse vrouwen tussen 15-24 jaar hadden vaker een baan dan de mannen van dezelfde leeftijd. In de leeftijdsgroep 35-64 jaar werkten Surinaamse, Antilliaanse en Arubaanse vrouwen zelfs vaker dan autochtone vrouwen uit dezelfde leeftijdsgroep, respectievelijk 60%, 56% en 53% (CBS Integratiekaart 2006).

In alle bevolkingsgroepen verdienen vrouwen lagere inkomens uit arbeid dan mannen. Hierdoor is hun economische zelfstandigheid lager. Vrouwen hebben daarnaast minder vaak een baan en werken vaker in deeltijdbanen. Los van werkgerelateerde verschillen in functieniveau en werkervaring blijft er nog een 4%-8% beloningsverschil tussen allochtone vrouwen en mannen en 10% tussen autochtone vrouwen en mannen (Keuzenkamp en Merens, 2006).

5.3 Mobiliteit

De economische positie van allochtonen beïnvloedt hun mobiliteit. Zo hebben zij gemiddeld minder vaak een auto dan autochtonen. Marokkanen hebben vaker een auto dan Turken maar geven er het minste geld aan uit. De auto wordt ook vaak gedeeld met familieleden. De man heeft het meeste toegang tot de auto dat voornamelijk als bezit van de man wordt gezien. Marokkaanse en Turkse vrouwen lopen daarom veel. Dit heeft ook gevolgen voor hun recreatiegedrag, dat vooral in de directe omgeving van het huis plaatsvindt.

Turkse vrouwen uit de eerste generatie in Enschede vermijden volgens Yücesoy (2006) in veel gevallen het gebruik van het openbaar vervoer. Hiervoor zouden zij ondermeer te weinig kennis hebben van de Nederlandse taal. Volgens Van Liempt (2001) maken allochtone vrouwen in het algemeen juist veel gebruik van het openbaar vervoer omdat zij de beschikking over een auto missen. Turkse vrouwen uit de tweede generatie hebben meer dan hun moeders een goede opleiding en kennis van de Nederlandse taal. Zij maken door opleiding en werk meer gebruik van de openbare ruimte. Veel vrouwen van de tweede-generatie hebben dan ook een rijbewijs en een eigen auto. Het bezit van twee auto's in een gezin is volgens Yücesoy (2006) niet uitzonderlijk. De auto is echter een verlengstuk van het privé-domein en het gebruik van de auto voornamelijk gericht op het bezoeken van vrienden, familie en om naar het werk te gaan. Aan de andere kant heeft de auto ook een emancipatorische werking; het verwerpt het beeld van de traditioneel van mannen afhankelijke vrouw en geeft haar kennis van de openbare ruimte. Anderzijds levert de verantwoordelijkheid over kinderen voor veel vrouwen weer een beperking van de mobiliteit op. Met name vrouwen uit lagere statusgroepen hebben een grotere verantwoordelijkheid voor huishouding en verzorging van kinderen.

Fietsen is (nog) niet populair onder Turken en Marokkanen, met name de eerste generatie heeft hier meer moeite mee, omdat het geassocieerd kan worden met armoede of omdat men vindt dat fietsen 'niet eerbaar' is voor een vrouw. Anderen omschrijven het fietsen als koud, vermoeiend, gevaarlijk en onhandig voor een groot gezin. Toch is een langzame verandering zichtbaar. Met name tweede generatie Turken en Marokkanen beginnen de fiets (iets) meer te gebruiken, ook om naar en in buitenstedelijke recreatiegebieden te fietsen.

5.4 Gezondheid

De kennis over de gezondheid van allochtone groepen is niet volledig, en voornamelijk gebaseerd op deelonderzoeken. Ook zijn allochtonen over het algemeen niet voldoende vertegenwoordigd om conclusies te trekken over de gezondheid. Uit de gegevens die wel aanwezig zijn, blijkt dat allochtonen in het algemeen minder gezond zijn dan autochtonen en dat allochtone vrouwen het minst gezond zijn.

Om de gezondheid van mensen te beoordelen wordt gebruik gemaakt van zowel objectieve als subjectieve indicatoren. Onder objectieve indicatoren worden gegevens verstaan die vrij betrouwbare gegevens opleveren, zoals geboorte- en sterftecijfers en ziekenhuisopnamen. Subjectieve indicatoren gaan over meer persoonlijk ervaren gezondheid en kwaliteit van leven.

Objectieve indicatoren

Sterfte: niet-westerse allochtonen hebben op de meeste leeftijden een grotere kans om te overlijden dan autochtonen. Deze sterftekans geldt alleen niet voor de mannen boven 65 jaar en voor Marokkanen boven 35 jaar. Marokkaanse mannen leven daarnaast gemiddeld 3,5 jaar langer dan autochtone Nederlanders.

Voor vrouwen geldt dat Turkse en Marokkaanse vrouwen boven 35 jaar een lager sterfterisico hebben, maar dit geldt weer niet voor Surinaamse en Antilliaanse vrouwen.

Doodsoorzaak: Net als bij de autochtonen, zijn hart-en vaatziekten de voornaamste doodsoorzaak. Niet-westerse allochtonen sterven minder vaak aan kanker, vooral de Marokkanen. Uitzondering zijn de Turkse mannen, die vaak overlijden aan longkanker, dat met hun rookgedrag in verband gebracht wordt. Allochtonen sterven tenslotte vaker dan autochtonen aan diabetes (met name Surinamers).

Ziekten: allochtone kinderen hebben vaker last van bepaalde ziekten. Onder Turkse en Marokkaanse kinderen komen vaker cariës en bedplassen voor. Astma komt juist minder vaak voor. Met name veel Hindoestanen en Marokkaanse kinderen hebben last van suikerziekten. Ook hebben veel kinderen en jongeren vaker psychosociale problemen. Dit wordt ondermeer gerelateerd aan het hogere aantal suïcidepogingen.

Subjectieve indicatoren

Ervaren gezondheid: allochtonen ervaren over het algemeen hun gezondheid minder goed dan autochtonen. Dit geldt vooral voor allochtone vrouwen.

Oordeel over de eigen gezondheid naar etnische groep en geslacht, 18 jaar en ouder, 2001 (in procenten)

		Marokkanen	Turken	Surinamers	Antillianen	totaal allochtonen	totaal autochtonen
(zeer) goed	vrouw	57	46	63	66	60	81
	man	63	62	74	68	66	85
	totaal	60	53	66	67	61	83
matig	vrouw	36	40	27	28	33	16
	man	25	26	19	31	25	13
	totaal	31	33	25	29	30	15
(zeer) slecht	vrouw	8	15	10	6	10	2
	man	11	12	6	1	9	2
	totaal	9	14	9	4	9	2

Bron: Van Lindert et al. (2004)

De gezondheidsverschillen tussen etnische groepen wordt in verband gebracht met verschillende factoren, bijvoorbeeld voedingsgewoonten, genetische opmaak, sociaal-economische en culturele factoren. Verschillen in leefstijl worden regelmatig aangehaald. Zo komt een tekort aan vitamine D vaak voor onder allochtone vrouwen. Dit komt het meest voor bij vrouwen die of niet vaak buiten komen of gesluiert zijn. Het tekort leidt ondermeer tot vermoeidheid en problemen met botten en gewrichten.

Allochtonen bewegen minder vaak dan autochtonen. Dit geldt vooral voor Turken en Marokkanen en daarbinnen met name de vrouwen. De relatief hoge diabetescijfers onder allochtonen wordt ook voor een deel door overgewicht verklaard (Keuzenkamp en Merens, 2006).

Gebruik voorzieningen

Allochtonen maken meer gebruik van zorgvoorzieningen dan autochtonen. Vrouwen hebben daarbij een hoger zorggebruik dan mannen. Het enige dat minder gebruikt wordt zijn de voorzieningen van fysiotherapeut, de 'erkende' alternatieve behandelaar en vrij verkrijgbare medicijnen. Tussen de groepen allochtonen kunnen er ook grote verschillen bestaan. Zo gaan Marokkaanse vrouwen verhoudingsgewijs minder vaak naar een medisch specialist en Surinaamse vrouwen juist wel naar een fysiotherapeut. Er wordt weinig gebruik gemaakt van preventieve voorzieningen (Keuzenkamp en Merens, 2006).

Er zijn weinig gegevens beschikbaar over het voorkomen van het gebruik van traditionele geneeswijzen uit het land van herkomst, maar het is aannemelijk dat er redelijk veelvuldig gebruik van wordt gemaakt naast of in plaats van de reguliere behandeling (Verheggen en Spangenberg, 2001:191). Aan de andere kant kan men verwachten dat veel kennis die van generatie op generatie is overgedragen over kruiden en geneeswijzen door de migratie verloren dreigt te gaan.

5.5 Samenvatting

De positie van niet-westerse allochtonen in de Nederlandse maatschappij aan de hand van gegevens over onderwijs, arbeid, inkomen, mobiliteit en gezondheid op een rij;

Onderwijs: Veel studies tonen aan dat de leerprestaties van niet-westerse allochtonen achterlopen bij die van de autochtone bevolking. Dit verschil wordt echter kleiner voor de

Turkse en Marokkaanse leerlingen. De Antilliaanse leerlingen lijken juist terug te vallen. Surinaamse leerlingen lijken in hun prestaties nog het meeste op autochtonen. Reden voor de achterstand van veel allochtone leerlingen is de taalachterstand en verschillende onderwijscultuur in het land van herkomst.

Arbeid en inkomen: Niet-westerse allochtonen werken met name in de horeca en de zakelijke dienstverlening, waarvan het werken bij een uitzendbureau of schoonmaakbedrijf het grootste deel uitmaakt. Turken en Marokkanen hebben van de TMSA-groep het minst vaak werk. De werkloosheid onder de totale niet-westerse allochtone beroepsbevolking was in 2002 ruim drie keer zo hoog als de autochtone beroepsbevolking. Zij hebben ook dubbel zo vaak een sociale uitkering. In alle bevolkingsgroepen verdienen vrouwen lagere inkomens uit arbeid dan mannen. Hierdoor is hun economische zelfstandigheid lager. Het werknemersaandeel van Turkse en Marokkaanse vrouwen is het laagst.

Mobiliteit: de economische positie van allochtonen is van invloed op hun mobiliteit. Zij hebben minder vaak een auto en delen het vaak met familie en vrienden. Omdat de auto vaak gezien wordt als het bezit van de man, lopen veel Turkse en Marokkaanse vrouwen. In de tweede generatie is het hebben van een auto veel gebruikelijker. Hoewel dat dit ook voor vrouwen een emancipatorische werking heeft, moet dit niet worden overschat. Het vormt in veel gevallen niet meer dan een verlengstuk van het privé-domein. Fietsen is nog steeds niet erg populair onder niet-westerse allochtonen, al beginnen meer mensen het te ontdekken.

Gezondheid: Vergeleken met autochtonen hebben allochtonen een slechtere gezondheid en ervaren zij dit ook zo. Ook maken zij vaker gebruik van het zorgaanbod. Wel zijn er verschillen tussen allochtone groepen onderling en binnen generaties. Onduidelijk is in hoeverre traditionele geneeswijzen een aanvulling of vervanging van de zorg uitmaken. Opvallend bij veel vrouwen is een tekort aan vitamine D en een gebrek aan beweging.

6 Steunfunctieorganisaties en Zelforganisaties

6.1 Zelforganisaties

Aangezien toekomstige samenwerking met allochtone organisaties van cruciaal belang is voor het ontwikkelen van succesvolle projecten, volgt een impressie van de vele zelforganisaties van de TMSA groepen in Nederland.

6.1.1 Wat is een zelforganisatie?

In het boek ‘Tussen actievoeren en vermaak’ van Platform Buitenlanders Rijnmond wordt gepleit voor een inperking van de wel zeer brede term zelforganisatie: *‘In het opbouwwerk, vrijwilligerswerk en onder beleidsmakers blijkt de term zelforganisaties net als elastiek te worden opgerekt(...)praktisch alle soorten organisaties [van allochtonen] worden ingesloten’*. (Van Gelder en Bibi, 2001:23). Het nadeel, aldus PBR, is dat elke willekeurige allochtone organisatie onder deze noemer valt, dus ook sportverenigingen en moskeeverenigingen die alleen een gebedsruimte beheren. In de ogen van het PBR hoort bij zelforganisatie ook positieve betrokkenheid, eigen kracht en zelfbewuste eigenheid, dat besloten ligt in een progressieve denktraditie. Onderzoekster Anja van Heelsum (Instituut voor Migratie- en Etnische studies aan de Universiteit van Amsterdam) sluit zich aan bij deze definitie in haar bespreking van migrantenorganisaties in Nederland: *‘Zelforganisaties drijven op het initiërend en organiserend vermogen van [allochtone] burgers en bevorderen de bindingen van etnisch-culturele gemeenschappen met de Nederlandse samenleving’* (Van Heelsum, 2004:7).

Ondanks kritiek dat zelforganisaties een obstakel zouden vormen voor vernieuwing, nauwelijks over een achterban zouden beschikken, of niet deskundig genoeg zouden zijn, blijkt volgens Van Heelsum uit onderzoek dat *‘actieve participatie in eigen kring niet alleen burgerzin en sociaal gedrag bevordert, maar ook leidt tot actieve participatie in algemeen maatschappelijk verband. Het feit dat allochtonen zich organiseren en participeren in migrantenorganisaties is dus op zichzelf winst en heeft een positief effect op hun burgerschapsvorming. De waarde van zelforganisaties neemt ondermeer toe als de overheid en maatschappelijke instellingen hen als partners zien en hen insluiten bij de vormgeving van de Nederlandse samenleving’* (ibid). Van Heelsum pleit voor het instellen van randvoorwaarden van subsidiering door de overheid voor alle zelforganisaties, als bijvoorbeeld een democratische structuur en vrijwillig lidmaatschap.

6.1.2 Turkse en Marokkaanse zelforganisaties

Turkse organisaties

In 1998 telde Van Heelsum (2004:25) 1125 Turkse zelforganisaties in Nederland. Het belangrijkste indelingscriterium bij deze organisaties zijn de religieuze stromingen.

De grootste stroming binnen de Turkse organisaties komt voort uit de officiële Islam in Turkije. Het gaat om moskeeën en andere organisaties die gelieerd zijn aan Diyanet, het Ministerie van Godsdienstzaken in Turkije. Veel van deze organisaties zijn aangesloten bij de grootste Turkse federatie, de Stichting Turks Islamitisch Culturele Federatie (STICF) en/of zijn bij de Islamitische Stichting Nederland (ISN) aangesloten. Deze federaties vertegenwoordigen de officiële Islam in Nederland: de Diyanet. De belangrijkste oppositionele stroming binnen de Turkse Islam is de Milli Görüş –beweging. Deze voert in Nederland over het algemeen een meer conservatieve koers, maar er is ook een modernistische stroming die vooral in de Noordelijke helft van het land de overhand heeft. De organisaties van Milli Görüş zijn te herkennen aan het afkortingspaar MGT-WBV (Müsülman Gençilar Teskilati-Welzijns Belangen Vereniging).

De doelgroepen waarop organisaties zich richten zijn met name jongeren, vrouwen, het onderwijs (zoals organisaties voor leerkrachten of ouders), arbeiders en oudere Turken. Er bestaan ook talrijke niet-religieuze politieke organisaties, sportorganisaties en mediaorganisaties (zie voor dit laatste Deel 3, hoofdstuk 6 rond communicatie en media). Organisaties die het woord ‘cultuur’ in hun naam voeren, houden zich niet zo zeer bezig met kunst, maar met het vieren van nationale feestdagen. In Nederland is, voor zover bekend, op het gebied van natuur en milieu één Turkse organisatie actief: TEMA-NL.

Marokkaanse organisaties

Tegenover de 1125 Turkse organisaties staan 720 Marokkaanse zelforganisaties in Nederland (Van Heelsum, 2004:31). De enige etnische subcategorie die enkele organisaties gevormd heeft zijn de Berbers. Van Heelsum heeft 10 Berber of Amazighorganisaties aangetroffen. Met name jongeren van de tweede generatie raken meer geïnteresseerd in de Berbercultuur. Het meest voorkomende terrein waarop Marokkaanse organisaties opereren is net als bij de Turkse organisaties, de religieuze. Er zijn in vergelijking met de Turkse organisaties minder bekende stromingen met federaties en internationale contacten. De meeste moskeeën volgen de officiële Islam in Marokko zoals die door de koning wordt uitgedragen. De belangrijkste vertegenwoordiger hiervan is de Unie van Marokkaanse Moslim Organisaties in Nederland (UMMON), het overkoepelende orgaan van de meeste moskeeën. De UMMON is de enige Marokkaanse islamitische organisatie die in het Contactorgaan Moslims en Overheid (CMO) is vertegenwoordigd.

Andere categorieën van organisaties zijn de politiek georiënteerde organisaties, sportorganisaties en muziek-, dans- of theaterorganisaties. Marokkanen nemen onder meer deel aan de Nederlandse Moslim Omroep (NMO) die in 1993 door de Nederlandse Moslim Raad is opgericht. Ook bestaan er diverse mediaorganisaties (zie Deel 3, hoofdstuk 6). De meest voorkomende doelgroepen onder de Marokkaanse organisaties zijn net als bij de Turkse organisaties, de organisaties voor jongeren, vrouwen, het onderwijs, arbeiders en ouderen. Een voorbeeld van een jongerenorganisatie is TANS (www.tans.nl), TANS richt zich op hoger opgeleide Marokkaanse jongeren tussen 18 en 30 jaar. Zij organiseren onder andere multiculturele carrièremarkten in samenwerking met grote bedrijven. Ook milieuzaken hebben hun interesse. Een nieuw soort jongerenorganisaties zet zich af tegen stigmatisering. Deze groep voert vooral korte publiekscampagnes uit. Een voorbeeld van een niet-religieuze (linkse) vrouwenorganisatie is de Marokkaanse Vrouwen Vereniging Nederland (MVVN) in Amsterdam. De MVVN streeft naar ‘emancipatie, participatie, bewustwording en verbetering van de positie van Marokkaanse vrouwen in Nederland door middel van cursussen maatschappelijke oriëntatie, Nederlandse les, voorlichting, excursies en kadertrainingen’ (www.mvvn.nl). Zij richten zich op zowel eerste als tweede generatie vrouwen. Voor de ouderen kan de Vereniging voor Oudere Marokkanen (VOM) genoemd worden. De arbeidersverenigingen verliezen momenteel iets van hun vroegere aantrekkingskracht. Een pionier op het gebied van natuur en milieu is Stichting Kantara in Amsterdam. Hier kom ik ook later op terug.

6.1.3 Surinaamse en Antilliaanse organisaties

Surinaamse organisaties

Het uit 2001 daterende bestand van Van Heelsum bevat 880 Surinaamse organisaties. De bekendste twee waren lange tijd de koepels Landelijke Federatie van Surinaamse Welzijnsorganisaties en de Stichting Lalla Rookh Nederland (Hindoestaans). Inmiddels is veel van hun uitvoerende werk ondergebracht bij FORUM. Wel zijn de beide organisaties nog actief als landelijke zelforganisaties en werken samen met diverse regionale steunfunctie-instellingen als Krosbe/Stimulans in Rijnmond en SSA in Amsterdam of SRS in Den Haag en met het Surinaams Inspraak Orgaan (SIO). Het SIO maakt deel uit van het Landelijke Overleg Minderheden (LOM).

Creolen

Woorden uit de naam van een organisatie in het Sranan Tongo (dit wordt meer door creolen gesproken dan door Hindostanen) duiden vaak op een creoolse organisatie. Voorbeelden zijn Stichting So Mi Tan en Mi Oso Es Mi Kas. De meeste organisaties zijn gevormd op basis van geloof. Hiervan bestaan drie soorten: Evangelische Broeder Gemeenten (een volkskerk in Suriname), Pinkstergemeenten en organisaties die zich met winti bezighouden. Overige terreinen waarop organisaties zijn ingedeeld zijn sport en cultuur. Deze organisaties kunnen zowel creools als Surinaams zijn, maar meestal Surinaams. Ook het thema slavernij duidt op een creoolse oorsprong. Creolen hebben relatief veel welzijnsorganisaties.

Hindoestanen

Hindoestaanse hindoes hebben veel organisaties in Nederland. Zij hebben zich binnen twee stromingen georganiseerd: de eerder genoemde Sanatan Dharm en de Arya Samaj.

Beide stromingen hebben landelijke federaties en plaatselijke organisaties. De organisaties Sanatan Hindoe Parishad Nederland in Den Haag, Lalla Rookh en de Stichting Ganesh in Wormer worden genoemd als de belangrijkste behartigers van belangen van hindoes in Nederland. Volgens Van Heelsum is de Federatie Shri Sanatan Dharma Nederland in Zoetermeer momenteel de koepelorganisatie. Er zijn ook veel kleinere stromingen in het Hindoeïsme. De scheidslijn tussen cultuur en religie is binnen het Hindoeïsme niet scherp, waardoor er makkelijk wordt ingehaakt bij sociaal-maatschappelijke thema's. Een voorbeeld is de deelname van de Stichting Shri Sanathan Dharm Sabha Nederland S.S.S.D.S. aan milieuprojecten van de gemeente Den Haag (Van der Waal, 2003). Bij een tempel horen vaak deelorganisaties die zich richten op vrouwen, jongeren, studies etc.

De Hindoeistaans-islamitische organisaties zijn eveneens vertegenwoordigd in twee stromingen: de Ahmadiyya-beweging en de Soennitische beweging. 30% van de Surinaams-Hindoestaanse moslims is Ahmadi. De overigen zijn Soennitisch. De Ahmadi worden als reformistisch en de Soenni als traditionalistisch omschreven. De meeste organisaties zijn aangesloten bij een koepelorganisatie.

Er is weinig bekend over organisaties van de overige etnische groepen. De Surinaamse Javanen kennen diverse soorten moslim organisaties en een niet-religieuze koepelorganisatie Stichting Stuurgroep Javanen in Nederland. Over de Indianen en Chinezen is nog minder bekend.

Door de verspreiding van de Surinamers in Nederland zijn de meeste organisaties in Amsterdam gevestigd. De meeste creoolse organisaties zijn eveneens in Amsterdam, de meeste Hindoeistaanse organisaties in Den Haag en Rotterdam.

Er zijn weinig politieke organisaties actief. Wel zijn er ongeveer 20 mediaorganisaties (zie ook Deel 3, hoofdstuk 6 rond communicatie en media). Behalve deze organisaties zijn er nog veel sportverenigingen en sociaal-culturele verenigingen (bijvoorbeeld Stichting Museum Suriname of Oso, tijdschrift voor Surinaamse taal-en letterkunde, cultuur en geschiedenis).

Doelgroepen :

Vrouwen: Dit is de grootste doelgroep. Een voorbeeld is de Stichting Landelijke Organisatie voor Surinaamse vrouwen en de Landelijke Organisatie voor Hindoeistaanse vrouwen in Nederland

Jongeren: bijvoorbeeld Stichting Kwakoe Surinaams Jongerencentrum. Deze stichting richt zich ook op sport- en vrijetijdsactiviteiten, waaronder recreatie.

Studenten: bijvoorbeeld Vereniging Studiname

Ouderen: bijvoorbeeld Stichting Organisatie van Surinaamse Ouderen.

Antilliaanse /Arubaanse organisaties

Stichting Overlegorgaan Caribische Nederlanders (OCaN) is een zelfstandige stichting die opkomt voor de belangen van Antillianen en Arubanen in Nederland. Het doel is de maatschappelijke positie van Antillianen en Arubanen te verbeteren. Dit doen zij door overleg met de overheid en relevante organisaties en door het onderhouden van contacten met en informeren van de achterban, organisaties en instellingen. (<http://www.ocan.nl>)

De Movimientu Antiano i Arubano pa Promové Partisipashon (MAAPP) stimuleert de politieke en maatschappelijke participatie van Antillianen en Arubanen in Nederland. De MAAPP is een vrijwilligersorganisatie bedoeld om de leden van de Antilliaanse gemeenschap

in Nederland te activeren om als actieve medeburgers van de Nederlandse samenleving volwaardig te participeren. (<http://www.maapp.nl>).

Een lijst met Antilliaanse en Arubaanse zelforganisaties kan via FORUM worden opgevraagd. Voor dit verslag is deze lijst niet op tijd ontvangen.

6.2 Steunfunctieorganisaties

Steunfunctieorganisaties zijn organisaties die langs de beleidslijnen van de Provincies werken. Een voorbeeld is Meander (Centrum Maatschappelijke Ontwikkeling) in Alphen aan den Rijn. Meander heeft tot doel het bevorderen van een interculturele samenleving. Het verricht werk in het maatschappelijke middenveld waarin diverse groepen afwisselend opdrachtgever, partner of klant zijn: Overheden, vooral de Provincie Zuid-Holland en de (samenwerkende) gemeenten in Haaglanden en in Zuid-Holland Oost/West, allochtone zelforganisaties en netwerken, organisaties en instellingen die werkzaam zijn op verschillende maatschappelijke terreinen. Deze terreinen zijn arbeid, maatschappelijke participatie en inburgering, onderwijs, jeugd en jongeren, wijkontwikkeling en zorg en welzijn.

Hoewel steunfunctieorganisaties in de interviews nauwelijks worden genoemd, beschikken zij wel over kennis, ervaring en contacten met allochtone groepen in Nederland. Zo kunnen zij als intermediair optreden naar allochtone zelforganisaties en/of samenwerkingspartner zijn bij het ontwikkelen van projecten.

Adressen van steunfunctieorganisaties zijn te vinden op <http://www.kenniskring.nl>

6.3 Samenvatting

Zelforganisaties van allochtonen verstevigen zowel de onderlinge binding als de binding met de samenleving als geheel. Volgens onderzoekster Van Heelsum neemt de waarde van zelforganisaties toe als de overheid en maatschappelijke instellingen hen als partners zien en hen insluiten bij de vormgeving van de Nederlandse samenleving. Van Heelsum telde de meeste zelforganisaties onder de groepen Turken, Marokkanen en Surinamers. Het meest voorkomende terrein waarop deze organisaties opereren is de religieuze. Andere categorieën zijn de politiek georiënteerde organisaties, sportorganisaties, cultuur- en mediaorganisaties. Natuur en milieu komen als afzonderlijk terrein niet voor bij Van Heelsum. Er zijn echter wel twee belangrijke natuurorganisaties in Nederland: het Turkse TEMA-NL en de Marokkaanse Stichting Kantara.

Steunfunctieorganisaties werken langs de beleidslijnen van de Provincies en beschikken over kennis en ervaring over vele projecten rond allochtonen en zelforganisaties.

7 Recreatiegedrag van TMSA

7.1 Recreatiegedrag in de landen van herkomst

7.1.1 Turken en Marokkanen

Zoals Schmeink en Ten Wolde (1998) en Verheggen & Spangenberg (2001) aangeven, komt tweederde van de in Nederland wonende Turken en Marokkanen oorspronkelijk uit plattelandsdorpen, waardoor het leven op het platteland in Turkije en Marokko sterk lijkt op

het leven in het preïndustriële Europa. Een leven dat sterk is beïnvloed door de natuur, zoals het natuurlijke verloop van de seizoenen en de stand van de zon.

Gezien de grote verschillen in sociaal-economische situatie, levenswijze en cultuur tussen de plattelandsgebieden in Marokko, Turkije en de postindustriële samenleving in Nederland is het niet verbazingwekkend dat door veel Turken en Marokkanen het begrip vrije tijd anders wordt geïnterpreteerd en ingevuld. Maar ook in de landen zelf zijn er verschillen op te merken tussen de vrijetijdsbesteding op het platteland en in de (grote) stad.

Op het platteland

Het aanbod van vrijetijdsvoorzieningen op het platteland is vrijwel afwezig. Veel vrijetijdsactiviteiten vinden buiten in de directe omgeving van het huis plaats, zijn sociaal gericht en seksegebonden. Daarnaast geldt nog de invloed van de religie en culturele tradities waarbij met name vrouwen uit traditionele gemeenschappen ernstig beperkt worden in hun bewegingsvrijheid. Als vrouwen werken moeten zij daarnaast nog voor het huishouden en de kinderen zorgen. Mannen besteden veel van hun tijd in koffiehuisen, theehuizen en de moskee. Vrouwen handwerken veel met andere vrouwen. Dit maakt onderdeel uit van hun huishoudelijke werk. In zijn geheel genomen leidt de oproep tot rust na werk vanuit de Islam, het warme klimaat in de zomer en de culturele gewoonten tot een vrijetijdsbesteding die als inactief wordt gekarakteriseerd (Schmeink en Ten Wolde 1998: 23, Verheggen & Spangenberg 2001:158). Marokko is nog meer een agrarische maatschappij dan Turkije.

In de stad

Het leven in de grote steden in Marokko en Turkije wijkt op veel punten af van het leven op het platteland. Vrouwen genieten er meer vrijheden en de vrije tijdsactiviteiten zijn minder seksegebonden. Ook is er meer aanbod van vrijetijdsvoorzieningen, voornamelijk voor jongeren. De Turkse samenleving is meer geïndustrialiseerd dan de Marokkaanse.

Istanbul / Turkije

Marrakech / Marokko

7.1.2. Surinamers, Antillianen en Arubanen

Een belangrijke factor in de vrijetijdsbesteding in Suriname en op de Antillen en Aruba is de etnische groep waartoe men behoort. Zoals aangegeven bestaan de grootste groepen uit creolen en Hindoestanen. Met name deze laatste groep kent een sterke gerichtheid op het sociale vlak. Ook is de bewegingsruimte van vrouwen meer beperkt dan bij creolen.

De vrije tijd wordt bij Surinamers net als in Turkije en Marokko voornamelijk in de omgeving van het huis doorgebracht. Er zijn niet veel vrijetijdsvoorzieningen in Suriname. Zelfs in Paramaribo kent men een lage graad aan vrijetijdsvoorzieningen als sportvelden of

discotheken. Op de Antillen en Aruba geldt hetzelfde. Men brengt veel tijd buiten en aan het water door en er zijn weinig vrije tijdsvoorzieningen (Verheggen & Spangenberg 2001:158). Jongens hebben meer vrijheid dan meisjes. Het bij elkaar komen onder het showen van kleding en auto's en het beluisteren van muziek is een activiteit die als typisch Antilliaans wordt omschreven.

7.2 Recreatiegedrag in Nederland

7.2.1 Turken en Marokkanen

Ook in Nederland verschilt voor veel mensen de omvang en inhoud van het vrijetijdsgedrag van mannen met dat van vrouwen. De oorsprong hiervan ligt in de traditionele wijze waarop in Turkije en Marokko de vrije tijd werd ingevuld. Vrouwen hebben minder vrije tijd dan mannen en ze brengen de vrije tijd voornamelijk binnenshuis door. Dit in tegenstelling tot de mannen. Die hebben meer vrije tijd en brengen de tijd voornamelijk buitenshuis door. De vrijetijd is dus ook in Nederland voor een belangrijk deel sekse-gebonden. De nadruk bij de inhoud van de activiteiten in de vrije tijd ligt bij vrouwen op het doen van nuttige bezigheden. Ook dit is niet veranderd na de migratie naar Nederland. Daarnaast wordt veel tijd besteed aan TV kijken.

Voor mannen van de tweede generatie is naast het bezoeken van koffie- en theehuizen sport een belangrijke vrijetijdsactiviteit. Dit betreft niet alleen ongeorganiseerde sport maar ook sport in verenigingsverband. Voetbal en vechtsporten zijn het meest geliefd. Ook bij sport geldt dat de voornaamste reden om hieraan deel te nemen een sociale is: het is een mogelijkheid om gelijkgestemden in een veilige omgeving te ontmoeten.

Ten opzichte van autochtone mannen wordt er door Turkse en Marokkaanse mannen veel minder gesport (resp. 70% tegenover 43% en 52%). Bij de vrouwen is dit verschil nog groter (64% tegenover 32% en 12%). Vrouwen hebben hierbij een grote voorkeur voor zwemmen en gymnastiek (Brassé, 1985, Verheggen & Spangenberg 2001). Met name vrouwen en oudere migranten nemen veel minder deel aan sport en sportverenigingen, waarschijnlijk omdat dit veel minder en voor vrouwen meestal helemaal niet gangbaar was in de herkomstlanden.

In het algemeen brengen Turkse en Marokkaanse allochtonen de meeste tijd in eigen kring door en hebben weinig contact met autochtone Nederlanders.

Gehuwde mannen brengen meer tijd binnenshuis door dan ongehuwde mannen. Het vrijetijdsgedrag van ongehuwde en gehuwde vrouwen verschilt niet veel. Ongehuwde vrouwen hebben weliswaar meer vrije tijd maar brengen die tijd nog altijd voornamelijk binnen door.

Er zijn ook verschillen tussen Turkse en Marokkaanse vrije tijdsbestedingen. Zo gaan volgens Brassé (1985) Marokkaanse mannen meer naar Nederlandse uitgaans- en sportgelegenheden dan Turkse allochtonen en onderhouden zij ook meer contacten met autochtone Nederlanders. Een mogelijke verklaring is dat meer Marokkaanse mannen dan Turkse mannen ongehuwd zijn en er minder vrijetijdsvoorzieningen voor Marokkanen zijn.

Turkse vrouwen hebben vaker een betaalde baan en hebben daarmee ook vaker contact met andere vrouwen, ook Nederlandse. Turkse vrouwen gaan makkelijker de deur uit dan Marokkaanse vrouwen, die vaker thuis blijven. Marokkaanse vrouwen zijn hierdoor individueler in hun activiteiten (Van Leimpt 2001).

Vakantie in het land van herkomst

De door Yücesoy (2006) geïnterviewde Turkse vrouwen in Enschede gaan gemiddeld eens in de twee jaar op vakantie naar Turkije voor een periode van rond de zes weken. Dit doen zij in de zomervakantie van hun kinderen. Het liefst zouden zij ieder jaar naar Turkije willen gaan, maar gebrek aan financiële middelen maakt dit onmogelijk. Voor de eerste generatie, een grote groep mensen uit de tweede generatie en huwelijksmigranten is naar Turkije gaan gelijk met 'naar huis' gaan. Zij besteden de zes weken aan het bezoeken van familie en vrienden. Het verschil in opleiding en arbeidspositie tussen mensen zorgt voor een iets andere vakantiebesteding. Hoogopgeleiden zien volgens Yücesoy (ibid.) hun vakantie naar huis als een mogelijkheid om in Turkije te reizen, om toeristische plaatsen te bezichtigen langs de west- en zuidkust. Met name de tweede generatie verdeelt de vakantie in een bezoek aan familie en vrienden en een vakantie aan zee. Nader onderzoek zou meer inzicht kunnen bieden in de veranderende betekenis van vrije tijd en vakantie onder de verschillende generaties Turkse immigranten in Nederland.

7.2.2 Surinamers, Antillianen en Arubanen

Evenals bij Turkse en Marokkaanse vrouwen ervaren Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse vrouwen een grotere gebondenheid aan huis met hun komst naar Nederland. Dit heeft meer te maken met het klimaat, de andere sociale organisatie in Nederland en de grootschaligheid van de Nederlandse samenleving. Jongere vrouwen ervaren wel meer bewegingsvrijheid, maar ook zij worden enigszins beperkt in hun bewegingsvrijheid buitenshuis omwille van de traditionele 'eer'. Vrouwen bezoeken graag informele (familie)feesten in eigen etnische kring en activiteiten bij eigen (vrouwen)organisaties. In welzijnsinstellingen worden educatieve en recreatieve cursussen gevolgd.

Surinaamse en Antilliaanse mannen zoeken elkaar vooral thuis en 'in de stad' op. Daarnaast leggen zij contacten op informele feesten. Pas als laatste zouden zij algemene cafés en buurthuizen opzoeken. Veel Hindoestaanse mannen trouwen op vrij jonge leeftijd, waardoor er een verschuiving optreedt van voornamelijk buitenshuis naar binnen gezins- en familieverband binnenshuis.

Veel migranten die na 1972 naar Nederland gekomen zijn, hebben te lijden gehad onder een verslechterende economie. De migranten vanuit Suriname waren meer dan voorheen laaggeschoold met weinig werkervaring en niet-leerplichtige ongediplomeerde jongeren. De discipline om alsnog een opleiding te volgen kon niet iedereen opbrengen. Bovendien waren het met name de creoolse en Antilliaanse laaggeschoolde mannen die door het niet kunnen aansluiten in onderwijs en arbeidsmarkt terug dreigden te vallen op vormen van vrijetijdsbesteding die met de eigen cultuur en/of etnische herkomst samenhangen. Dit veroorzaakte vaak overlast in de omgeving (harde muziek, nachtelijke feesten) waardoor zij verder in een isolement terecht kwamen. Door onvrijwillige langdurige werkloosheid wordt er door veel jongens meer tijd buiten besteed dan zij in hun land van herkomst gewend waren. Zij voelen zich vaak belemmerd in hun vrijetijdsbesteding door het lagere budget waar zij van rond moeten komen en het verlies aan sociale contacten.

7.3 Samenvatting

Gezien de grote verschillen in sociaal-economische situatie, levenswijze en cultuur tussen de plattelandsgebieden in Marokko, Turkije en de postindustriële samenleving in Nederland, is

het niet verbazingwekkend dat door veel Turken en Marokkanen het begrip vrije tijd anders wordt ingevuld. Ook in de landen van herkomst zijn er verschillen tussen de vrijetijdsbesteding op het platteland en in de (grote) stad. Op het platteland is het leven sterk beïnvloed door de seizoenen en de stand van de zon en vinden vrijetijdsactiviteiten vooral in de directe omgeving van het huis plaats. Deze activiteiten zijn sociaal gericht en sekse gebonden. Vrouwen hebben minder vrije tijd dan mannen. Mannen besteden veel tijd in koffiehuisen, theehuizen en de moskee. Vrouwen handwerken veel met andere vrouwen. De vrijetijdsactiviteiten worden vaak inactief of passief genoemd. Dit wordt versterkt door de islamitische overtuiging dat er na werk gerust moet worden en de vaak hoge temperaturen in de zomer. In de grote steden in Marokko en Turkije genieten vrouwen meer vrijheid en zijn de activiteiten minder seksegebonden. Er zijn ook meer vrijetijdsvoorzieningen, met name voor jongeren. In Nederland zetten veel Turken en Marokkanen de patronen voort die zij in hun herkomst land hadden. Ook hier vinden veel vrijetijdsactiviteiten dichtbij huis plaats en is er een nadruk op sociale en seksegebonden activiteiten. Vrouwen hebben ook hier minder vrije tijd. Zij brengen, in tegenstelling tot in Turkije en Marokko, vooral veel tijd binnenshuis door (voornamelijk Marokkaanse vrouwen). Marokkanen onderhouden meer dan Turken contacten met autochtone Nederlanders.

Surinamers en Antillianen/Arubanen kennen, evenals Turken en Marokkanen een sterke gerichtheid op het sociale vlak. Een belangrijke factor is ook de etnische groep waartoe iemand behoort. Deze bepaalt in belangrijke mate waar, hoe en met wie de vrije tijd wordt doorgebracht. In de thuislanden bracht men veel van de tijd buitenshuis door, maar er waren weinig vrijetijdsvoorzieningen. In Nederland brengen met name meisjes meer tijd binnenshuis door. Jongens hebben zowel in het land van herkomst als in Nederland een grotere mate van vrijheid dan meisjes. Alle groepen houden van informele bijeenkomsten waar men elkaar kan ontmoeten en waar er naar de eigen muziek geluisterd kan worden. Ook wordt er vrij veel gebruik gemaakt van buurthuizen waar gezamenlijke activiteiten worden ondernomen of opgezet. Veel Hindoestaanse mannen trouwen op vrij jonge leeftijd, waardoor er een verschuiving optreedt van voornamelijk buitenshuis naar binnen gezins- en familieverband binnenshuis. Na 1972 veranderde de samenstelling van de migrantenstroom naar Nederland. Vooral laaggeschoolden en mensen zonder diploma's of werkervaring kwamen hier naar werk zoeken. Velen kunnen de discipline die dat met zich meebracht niet volhouden. Langdurige werkloosheid leidt tot meer vrije tijd maar het beperkte budget en de vermindering van sociale contacten leidt eveneens in veel gevallen tot frustratie en conflicten.

8 Recreatiegedrag in de groene ruimte

In de eerste paragraaf wordt gekeken naar recreatieve activiteiten van niet-westerse allochtonen in de groene ruimte. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen groene stadsruimte en groene buitenruimte. Onder groene stadsruimte worden de buurt- en stadsparken in de stad verstaan. Onder groene buitenruimte worden de recreatie- en natuurgebieden verstaan aan de rand van de stad en in het in het landelijk gebied of aan de kust.

8.1 Recreatie in het buurt- en stadspark

Veel onderzoeken bevestigen het beeld dat allochtonen veel meer gebruik maken van buurt- en stedelijke recreatievoorzieningen dan van groengebieden buiten de stad. Zij maken er relatief zelfs meer gebruik van dan autochtonen. Dit geldt niet voor de eerste generatie Marokkanen met betrekking tot het bezoek aan stadsparken. Dit blijft achter ten opzichte van

de eerste en tweede generatie Turken en Surinamers. De algemene conclusie is dat de natuurrecreatie van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse allochtonen grotendeels plaatsvindt in de directe woonomgeving (Schmeink en Ten Wolde 1998, Jókövi 2000, Verheggen & Spangenberg 2001, Den Brok 1991). Het stadspark is daarbij het meest geliefd. Al in 1985 liet Brassé zien dat de door hem geïnterviewde jonge mannelijke en vrouwelijke Turken en Marokkanen in Dordrecht en Eindhoven wat vrijetijdslocaties in het groen betreft de grootste voorkeur hadden voor het stadspark. Bij de vrouwen kwam het stadspark zelfs op de derde plaats van alle vrijetijdslocaties (na winkelen en de markt). Bij de mannen kwam het op de vierde plaats (zij vonden de kermis leuker). Als vierde grootste voorkeur stond het natuurgebied voor de vrouwen. Hieronder werd verstaan: bos, strand en heide. De mannen noemden het natuurgebied daarentegen pas als zevende.

Jókövi (2000) toonde met haar onderzoek onder 1420 Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en autochtone Rotterdammers (Antillianen maakten geen deel uit van de onderzochte groep) tussen de 16 en 75 jaar eveneens aan dat het bezoek aan een stadspark vooral een sociale groepsaangelegenheid is. Voor Marokkanen, Surinamers en Turken ligt de gemiddelde groeps grootte tussen de 5 tot 7 mensen, terwijl ook groepen van meer dan 10 mensen voorkomen. Turken uit de 2^e generatie lijken hierbij in de grootste groepen te recreëren (bijna 7 personen (Rijpmma en Roques, 2000) Bij autochtonen is dit slechts 3 personen. Deze groeps grootten bepalen mee hoeveel ruimte mensen nodig hebben voor hun activiteiten.

Zoals al is aangegeven, is in het leven van veel migranten de aandacht voor de natuur nogal eens letterlijk en figuurlijk naar de achtergrond verschoven. Dit wordt deels bevestigd in het onderzoek van Yücesoy (2006) naar de perceptie van Turkse vrouwen op de openbare ruimte in Enschede. Het bezoek aan stadsparken en ander groen blijkt misschien niet in de eerste plaats te zijn geïnspireerd om de natuur als zodanig te beschouwen, maar het groen vervult wel een speciale functie in het leven van deze vrouwen. Een leven dat nog sterk beïnvloed wordt door religieuze en culturele regels en gebruiken. Het groen biedt de mogelijkheid om samen met een groep anderen tot rust te komen of zelfs om letterlijk en figuurlijk de ruimte tussen het huis en de maatschappij te kunnen overbruggen.

Uit het onderzoek van Buijs et al. (2006) onder 900 Turken en Marokkanen in Utrecht, Haarlem en Arnhem bleek dat het vrijetijdsgedrag van allochtonen en autochtonen in stadsparken minder van elkaar afwijkt dan in vergelijking met het recreatiepatroon in het buitenstedelijk groen. Dit is gemeten aan de hand van bezoekersfrequentie en de ondernomen activiteiten. Allochtonen fietsen minder in het park, maar zij wandelen in gelijke mate als autochtonen. Dit geldt eveneens voor het picknick/barbecuen, zitten, praten, hangen en mensen ontmoeten/kijken. Parken hebben voor zowel allochtonen als autochtonen een belangrijke functie als ontmoetingsplaats. Na wandelen is dit door allochtonen de meest genoemde activiteit (ibid.).

De vier belangrijkste motieven voor stadsparkbezoek zijn voor zowel allochtonen als autochtonen zijn het lekker buiten zijn, samenzijn met bekenden, loskomen van dagelijkse bezigheden en rust. (Campbell, 2001). Er is wel een nuanceverschil tussen deze motieven tussen allochtonen en autochtonen. Bij autochtonen wordt het lekker buiten zijn als belangrijkste gevonden en bij allochtonen het samen zijn met bekenden. Dit geldt ook voor de niet-westerse allochtonen. Voor de eerste generatie niet-westerse allochtonen zijn dit in de eerste plaats gezinsleden, voor de tweede generatie vrienden. Voor alle allochtone groepen komen andere familieleden op de derde plaats en het alleen gaan naar een park op de vierde (Rijpmma en Roques, 2000).

De meeste activiteiten van niet-westerse allochtonen staan dus in het kader van ‘ontmoeting en samenzijn’. Daarbij valt op dat deze activiteiten vooral inactief zijn. Zo gaat men graag met familie of vrienden naar het park om ergens met elkaar te zitten praten, eten en drinken. Over het algemeen is de picknick en barbecue het meest populair onder de Turkse bevolking. Ook worden er veel spelletjes gedaan, gevoetbald en gevolleybald. Dit wordt met name door de tweede generatie Turken en Marokkanen gedaan. Vooral kinderen moeten kunnen spelen met een bal en/of met zand. In veel gevallen gaat men met het hele gezin met de auto naar het park en neemt men een hele lading spullen mee om de dag door te brengen; soms wordt er brood gebakken. De eerste generatie Marokkanen en Surinamers gaat ook naar het park om te genieten van planten.

Rijpma en Roques (ibid.) onderzochten de favoriete bezigheden van verschillende generaties Surinamers, Turken, Marokkanen en autochtonen in het meest bezochte stadspark in Rotterdam:

Surinamers:

1e generatie: 1. wandelen 2. zitten, liggen, zonnen 3. spelen met de kinderen

2e generatie: 1. wandelen 2. zitten, liggen, zonnen 3. terras, café, restaurant

Turken

1e generatie: 1. barbecuen, picknicken 2. wandelen 3. zitten, liggen, zonnen

2e generatie: 1. barbecuen, picknicken 2. wandelen 3. zitten, liggen, zonnen

Marokkanen

1e generatie: zitten, liggen, zonnen 2. wandelen 3. spelen met kinderen

2e generatie: wandelen 2. zitten, liggen, zonnen 3. voetbal, andere balsporten

Autochtone referentiegroep

Ouderen (in Rijpma en Roques 1e generatie genoemd): 1. wandelen 2. zitten, liggen, zonnen 3. terras, café, restaurant

Jongeren (in Rijpma en Roques 2e generatie genoemd): 1. wandelen 2. zitten, liggen, zonnen 3. hardlopen, skeeleren

Wandelen en fietsen

In het park wordt er door 50% van alle bezoekers gewandeld. Daarmee is het wandelen de meest voorkomende activiteit. Niet duidelijk is of dit het wandelen om het wandelen of het praktisch wandelen naar een voorziening betreft. Wel noemen eerste en tweede generaties Surinamers na autochtonen het vaakst ‘een ommetje maken’. Er wordt ook gefietst in het park. Fietsen is bij alle groepen minder populair dan onder autochtonen. Van de beide generaties Turken, Marokkanen en Surinamers wordt het meest gefietst door de tweede generatie Marokkanen en Turken. Die verschillen daarmee nauwelijks met de autochtone referentiegroep.

Sekse-gebonden parkbezoek

Behalve het naar het park gaan met het gezin, gaan leeftijdsgenoten ook graag gezamenlijk naar het park; oudere mannen met oudere mannen, oudere vrouwen met oudere vrouwen, jonge mannen met jonge mannen en jonge vrouwen met jonge vrouwen.

Het beeld dat Turkse vrouwen in Enschede hebben van buurt- en stadsparken is volgens Yücesoy (2006) voor een deel bepaald door de ruimtelijke implicaties van de islam. In de islamitische stad is de buurt een bufferzone tussen het eigen huis, het privé-domein en de stad als openbare ruimte. Het is tevens de overgang tussen het domein van de vrouw (weerspiegeld in de nauwe, kronkelende straatjes met verborgen binnenplaatsen) en de man (openbare pleinen, moskeeën, bazaars). Het ontwerp van de woonomgeving moet de vrouw en kinderen beschermen tegen buitenstaanders en versterkt het effect van de buurt als verlengstuk van het huis en de familie. De vrouwen die Yücesoy (ibid.) onderzocht heeft komen voornamelijk uit dorpen en steden van het platteland. Voor vrouwen uit deze eerste generatie is de buurt hun hele wereld, met uitzondering van een enkele reis voor familiebezoek naar het stadscentrum of een andere stad. Zij maken nauwelijks gebruik van het openbaar vervoer en vermijden het zelfs omdat hier enige kennis van de Nederlandse taal bij nodig is. Meisjes uit de tweede generatie maken meer en gevarieerder gebruik van de openbare ruimte tot aan hun tienerjaren. Daarna brengen ook zij relatief minder tijd buiten door. Buurtparken worden door vrouwen van de eerste en de tweede generatie wel goed bezocht. Parken worden voornamelijk gewaardeerd om hun sociale functie. Het is er vertrouwd. Soms echter slaat deze vertrouwdheid om in regelrechte sociale controle die door sommige jonge vrouwen als benauwend ervaren wordt:

'I hate to walk home though the park, when I go back from work. All the Turkish women sit in the park and gossip. They are almost everyday there, as if the place is their own. They always sit on the same benches and gossip about everything. Sometimes I change my way. I don't want them talking about me, or anybody in my family' (geciteerd door Yücesoy, 2006:139)

Volgens Yücesoy (ibid.) heeft ieder park eigen 'sociale momenten'. Iedere groep gebruikt het park in een andere mate en voor kortere of langere tijd. Oudere vrouwen zitten er voornamelijk overdag, jongere vrouwen met kinderen laten het gebruik voornamelijk afhangen van de wensen en behoeften van het kind en de middelbare vrouwen met volwassen kinderen komen er veel minder, alleen voor korte wandelingen met hun familieleden. Door in groepen op te treden versterken zij hun territoriale positie in de 'blanke ruimte'. Zij hoeven zich zo minder bezig te houden met openbare sociale relaties. Het is veilig en aan de andere kant raken zij ondertussen toch gewend aan een openbare ruimte die met anderen gedeeld wordt.

Vervoer naar het park

Met name Turken van de eerste generatie gaan het liefst met de auto naar het stadspark. Ook bij de Marokkanen, Surinamers zijn vooral mensen van de eerste generatie die met de auto naar het stadspark gaan. De tweede generatie maakt meer gebruik van het openbaar vervoer. Autochtonen maken het meest gebruik van de fiets/brommer/scooter. Marokkanen en autochtonen lopen daarnaast veel naar het stadspark.

Gezondheid

Een bezoek aan het stadspark kan ook om redenen van gezondheid worden afgelegd (Westerparkonderzoek geciteerd door Den Brok, 1991:21).

Geen plaatsgebrek

In Turkse steden zijn speciale parken aangelegd om te picknicken (Pels geciteerd door Den Brok, 1991:26). Hoewel autochtone Nederlanders de neiging hebben te spreken over overvolle parken in de zomer, wordt volgens Den Brok door de allochtone recreanten niet geklaagd over het gebrek aan plaats of andere ongemakken. Onduidelijk is of hier niet het geven van sociaal wenselijke antwoorden heeft meegespeeld.

8.2 Recreatiegedrag in natuurgebieden buiten de stad

Diverse onderzoeken, zoals een onderzoek van Jókövi (2000) onder Turkse, Marokkaanse en Surinaamse mensen uit Rotterdam hebben aangetoond dat recreatieve en natuurlijke gebieden buiten de stad voor de vrijetijdbesteding van allochtonen van minder belang zijn dan voor autochtonen. Allochtonen uit de eerste en tweede generatie bezoeken recreatiegebieden, strand/zee en duin of overige landschappen minder dan allochtonen, zoals uit onderstaande tabel is af te leiden:

Tabel 3..3: De relatie tussen groepsindeling¹ en de deelname aan elf verschillende vormen van vrijetijdsbesteding in de openbare ruimte²

Vrijetijdsbesteding (1)	Groep ¹ (2)	Verschil met autochtonen voor de groepen in kolom 2 (3)
Bezoek aan:		
Speeltuin /-veld in de buurt	S1, S2 T1, T2 M1, M2	Hogere deelname bij allochtonen
Kinderboerderij	---	
Stadspark	M1	Hogere deelname bij allochtonen
Recreatiegebied	S1, S2 T1, T2 M1, M2	Lagere deelname bij allochtonen
Strand / zee / duin	S1 T1, T2 M1, M2	Lagere deelname bij allochtonen
Overige landschappen buiten de stad	S1, S2 T1, T2 M1, M2	Lagere deelname bij allochtonen
Maandelijks of vaker in de binnenstad van Rotterdam:		
Winkelen	M1, M2	Hogere deelname bij allochtonen
Rondwandelen	S1, S2 T1, T2 M1, M2	Hogere deelname bij allochtonen
Terrasje bezoeken	S1 T1, T2	Lagere deelname bij allochtonen
Uit eten gaan	M2	Hogere deelname bij allochtonen
Uitgaan	Nee	

¹ S=Surinaams, T=Turks, M=Marokkaans, 1=1^e generatie en 2=2^e generatie. Alleen allochtone groepen die significant verschillen van de autochtone groep zijn vermeld.

² Weergegeven zijn de relaties tussen groepsindeling en deelname aan vrijetijdsactiviteiten die voorkomen onder de conditie dat tegelijkertijd rekening wordt gehouden met de statistische relaties

Ook het onderzoek van Buijs, Langers en De Vries: ‘Een andere kijk op groen’ (2006) naar beleving van natuur en landschap door allochtonen en jongeren laat zien dat Turkse en Marokkaanse allochtonen in vergelijking tot autochtonen minder vaak in aanraking komen met buitenstedelijk groen: ze komen er minder langs op weg naar een andere bestemming, en daarnaast bezoeken zij de groene natuurgebieden ook minder frequent. Het strand wordt door hen in vergelijkbare mate bezocht als de overige groene gebieden (ibid.).

Er is wel een langzame verandering gaande. In de tweede generatie zijn er al meer mensen die in hun vrijetijd een natuurgebied bezoeken buiten de stad dan in de eerste generatie, al blijft het nog ruim achter bij de autochtonen. De voornaamste gebieden die zij daarbij bezoeken zijn recreatiegebieden, strand en bos, meren en plassen, heidevelden, gebieden langs rivieren, weiden en akkers en dorpen (Jókövi, 2000). Dat de tweede generatie er meer op uittrekt wordt niet alleen verbonden aan betere sociaal-economische omstandigheden. Ook de afnemende invloed van de etnisch-culturele achtergrond speelt een belangrijke rol. Bij de meeste vormen van vrijetijdsbesteding hebben met name de sociaal-economische omstandigheden relatief meer invloed op de deelname aan activiteiten dan de etnisch-culturele component. Opvallend is dat voor wat betreft vrijetijdsbesteding in recreatiegebieden buiten de stad, bezoek aan strand, zee en duin en overige landschappen buiten de stad dat de etnisch-culturele achtergrond bijna evenveel of zelfs meer invloed heeft dan de sociaal-economische kenmerken (ibid.). Te denken valt dan aan de afstotende werking van ‘bloot’ of honden op het strand voor islamitische Turken en Marokkanen. Een uitzondering hierop vormt de significant

lagere invloed van de etnisch-culturele achtergrond op het bezoek aan strand/zee en duin voor de tweede generatie Surinamers. In het algemeen daalt de invloed van deze etnisch-culturele factor op het bezoek aan natuurgebieden buiten de stad voor niet-westerse allochtonen. Het verschil tussen allochtonen en autochtonen in deelname aan het bezoek aan natuur en recreatiegebieden buiten de stad zal waarschijnlijk in de toekomst nog verder afnemen. Een belangrijke reden hiervoor is de afnemende invloed van etnisch-culturele factoren en betere sociaal-economische omstandigheden.

Een andere factor die door Jókövi (ibid.) is onderzocht is de invloed van de mate van contact tussen allochtonen en autochtonen bij bezoek aan natuur-en recreatiegebieden buiten de stad. Terwijl het bezoek aan recreatiegebieden, strand, zee en duin door allochtonen in het algemeen lager is dan bij autochtonen met overeenkomstige sociaal-economische positie, gaan allochtonen die hun vrije tijd buitenshuis vaak met Nederlanders besteden vaker naar deze gebieden dan allochtonen die dit niet doen. Dit contact met Nederlanders kan echter ook het gevolg zijn van contacten die allochtonen opdoen als gevolg van hun bezoek aan gebieden buiten de stad. Een belangrijk gegeven hier is dat er weinig wisselwerking is tussen autochtonen en allochtonen, waardoor de totale invloed van deze factor erg klein is.

Groeit het recreatiegedrag van allochtonen en autochtonen naar elkaar toe?

Op grond van het gegeven dat de invloed van de etnisch-culturele factor op het vrijetijdsgedrag afneemt en de economische omstandigheden voor allochtonen verbetert mag verwacht worden dat het recreatiegedrag van allochtonen en autochtonen naar elkaar toegroeit. Aan de andere kant staat het gegeven van het beperkte contact tussen de bevolkingsgroepen die de verschillen juist in stand houdt. Over het algemeen denken de geïnterviewden binnen en buiten Staatsbosbeheer (zie Deel 2) dat op den duur de verschillen kleiner worden, of zeggen er geen idee van te hebben welke kant het uitgaat. Enkele citaten uit de interviews:

'Hoe meer deze groepen [allochtonen] in het economische veld betrokken worden hoe sneller het autochtone gedrag gevolgd zal worden en hoe meer zij bij de natuur betrokken zullen raken' (Jos Gadet, Gemeente Amsterdam DRO)

'Sommige culturen gaan voornamelijk de natuur in als een soort sociaal groepsproces terwijl de 'oudere' Nederlanders veel de natuur ingaan om alleen te zijn. Ik weet niet hoe dit zich gaat ontwikkelen; of er een mix ontstaat of dat het juist heel gescheiden blijft' (Thomas van Slobbe, Stichting wAarde)

Wat populariteit aangaat nemen recreatiegebieden aan de rand van de stad een tussenpositie in tussen de stadsparken en de verder weg gelegen natuurgebieden buiten de stad.

In het onderzoek gehouden door het Rijpma en Roques (2000) worden door allochtonen de recreatiegebieden rond Rotterdam aanzienlijk minder bezocht dan door autochtonen. Dit geldt ook voor de afzonderlijke recreatiegebieden. Volgens Dienst Recreatie Rotterdam (geciteerd door Stichting Recreatie, 1996:49) wordt er in recreatiegebieden in Rotterdam door allochtonen meer gewandeld en gesport dan door autochtonen. Jongeren in het algemeen zoeken voornamelijk naar mogelijkheden om te zonnen, zwemmen en sporten. Dit geldt voor zowel autochtone als allochtone jongeren, terwijl waterrecreatieve voorzieningen het minst

worden gebruikt door Turken en Marokkanen. Vrouwen zwemmen het allerm minst. Als ze het al doen dan gaan zij bij voorkeur gekleed te water en laat op de dag.

Rijpm a en Roques (2000) constateren verder dat bij de Marokkanen en Surinamers het aandeel bezoekers aan recreatiegebieden onder de 2^e generatie hoger is dan bij de 1^e generatie. Bij de Turken is het vrijwel gelijk. Voor alle groepen blijken meer mannen dan vrouwen de recreatiegebieden te bezoeken. Er is door hen geen verschil geconstateerd in de mate waarin allochtonen uit verschillende leeftijdsklassen en opleidingsniveaus de gebieden bezoeken. Dit is gemiddeld 5-10x per jaar. Het aandeel bezoekers onder allochtonen is overal lager dan het aandeel onder autochtonen. Per recreatiegebied verschilt wel het aandeel binnen de verschillende bevolkingsgroepen. Zo bezoeken meer Surinamers de Rottmeren en meer Turken en Marokkanen de Oude Maas.

Omdat de recreatiegebieden in de meeste gevallen verder van de eigen buurt liggen, komen vrouwen hier vrijwel alleen met hun familie of echtgenoot. Dit is volgens Den Brok (1991) niet alleen een mogelijk gevolg van de grotere afstand tot het huis, maar vooral het gevolg van de culturele factor van het niet zonder mannelijke familieleden verder van huis kunnen gaan. Vrouwen uitten volgens Den Brok (ibid.) geen klachten over de onbereikbaarheid van deze voorzieningen voor henzelf, maar onduidelijk is in hoeverre het ook als 'niet passend' gevonden wordt over zoiets te klagen.

Barbecue en picknick

Het groen aan de rand van de stad is voor veel allochtonen een geschikte plaats voor een dagje uit met de familie en/of vrienden. Op verschillende plaatsen is het mogelijk om te barbecuen en te picknicken. Het barbecuen wordt gezien als een van de weinige activiteiten waarmee allochtonen zich van autochtonen onderscheiden in de openbare ruimte. Uit het onderzoek van Buijs et al. (2006) blijkt dat het picknicken en barbecuen evenveel door allochtonen als door autochtonen wordt gedaan. Het verschil ligt in het feit dat allochtonen relatief minder deelnemen aan extensieve recreatievormen.

8.3 Samenvatting

Bij het onderzoeken van recreatieve activiteiten van niet-westerse allochtonen in de groene ruimte kan onderscheid worden gemaakt tussen groene stadsruimte en groene buitenruimte. Onder groene stadsruimte worden de buurt- en stadsparken in de stad verstaan. Onder groene buitenruimte de recreatie- en natuurgebieden aan de rand van de stad en in het in het landelijk gebied of aan de kust.

Uit de onderzoeken blijkt overduidelijk dat TMSA voornamelijk dicht bij huis recreëren en dat het stadspark daarbij favoriet is. De verschillende bevolkingsgroepen hebben vergelijkbare bezigheden in het park, maar er zijn nuanceverschillen. Zo wordt er nauwelijks gefietst door allochtonen. De tweede generatie Turken en Marokkanen fietsen relatief het meest van deze groepen. Wandelen wordt door alle groepen en generaties gedaan. De opvatting dat Turken en Marokkanen alleen barbecuen in een park is niet juist. Zij komen vooral naar het park om bij elkaar te zijn. Er wordt relatief veel gebarbecued en gepicknickt, met name door Turken. Behalve met het gezin wordt er veel met leeftijd- en seksegenoten naar het park gegaan. Buurtparken zijn minder populair dan stadsparken maar worden over het algemeen wel vaker bezocht. Volgens Yücesoy (2006), in haar onderzoek naar Turkse vrouwen in Enschede, heeft ieder park ook 'sociale momenten' waarop bepaalde groepen Turkse vrouwen een park betreden. Het park heeft niet alleen de functie van ontmoetingsplaats, maar ook als

mogelijkheid om samen met een groep anderen tot rust te komen of zelfs om letterlijk en figuurlijk de ruimte tussen het huis en de maatschappij te kunnen overbruggen.

Natuur- en recreatiegebieden buiten de stad worden zowel absoluut als relatief minder bezocht door allochtonen dan door autochtonen. De recreatiegebieden aan de rand van de stad nemen een tussenpositie in tussen de stadsparken en de natuurgebieden verder weg van de stad. Binnen de allochtone groepen trekt de tweede generatie er over het algemeen meer op uit. Dit wordt niet alleen verbonden aan betere sociaal-economische omstandigheden. Ook de afnemende invloed van de etnisch-culturele achtergrond speelt volgens Jókövi (2000) een belangrijke rol. Of natuurrecreatie door allochtonen en autochtonen hiermee naar elkaar toegroeit is vooralsnog niet duidelijk. Het groen aan de rand van de stad is voor veel allochtonen een geschikte plaats voor een dagje uit met de familie en/of vrienden. Voor alle groepen blijken meer mannen dan vrouwen de recreatiegebieden te bezoeken. Er is door Rijpma en Roques (2000) geen verschil geconstateerd in de mate waarin allochtonen uit verschillende leeftijdsklassen en opleidingsniveaus de gebieden bezoeken. Wel is er een verband tussen de mate van contact van allochtonen met autochtonen en het bezoek aan recreatiegebieden, strand, zee en duin. Hoe meer contact met autochtonen, hoe hoger het bezoek.

Hoewel allochtonen, en met name Turken en Marokkanen, bekend staan om hun barbecues en picknicks doen zij dit volgens Buijs et al. (2006) niet vaker dan autochtonen. Dat dit beeld is ontstaan komt doordat zij relatief minder deelnemen aan meer extensievere vormen van recreatie. In het onderzoek van Rijpma en Roques (2000) in Rotterdam is verder geconstateerd dat autochtonen als Surinamers van beide generaties het liefste wandelen, beide generaties Turken het liefste barbecuen en Marokkanen van de eerste generatie het liefste ‘zitten/liggen/zonnen’, terwijl de tweede generatie het liefst wandelt.

9 Natuurbeelden en -beleving

Na deze beschouwing van enkele belangrijke demografische, culturele, sociaal-economische factoren op het leven van TMSA in Nederland, de wijze van zelforganisatie en een beschrijving van recreatiegedrag in het algemeen en in de groene ruimte, zal nu worden ingegaan op de relatie van deze bevolkingsgroepen met de natuur en de gevolgen hiervan voor de wijze van natuurrecreatie.

9.1 Natuurbeelden

Op verzoek van Natuurmonumenten en het Ministerie LNV onderzochten Nadet Somers, Sandra van der Kroon en Greet Overbeek voor het LEI in 2004 natuurbeelden van allochtonen in: ‘Hoe vreemd is natuur in Nederland?; Allochtonen actief in en met natuur’. Naast een literatuurstudie hielden zij een serie diepte-interviews met 16 allochtonen van verschillende niet-westerse afkomst en maakten gebruik van nog eens drie andere interviews die door de heer El Filali van Stichting Kantara zijn afgenomen. De resultaten van het onderzoek gaven aan dat bij de geïnterviewden natuur niet centraal staat in hun leven, en dat dit vooral te maken heeft met het migratieproces. Door de migratie verloren zij een belangrijke identificatie met de natuurlijke omgeving en misten zij kennisoverdracht die normaal gesproken van generatie tot generatie wordt overgedragen.

Na de migratie was alle aandacht gericht op het overleven in de nieuwe maatschappij. De meesten van hen weten daarom nu nog steeds niet wat de natuur in Nederland buiten hun

directe woonomgeving te bieden heeft. Hun natuurbeeld is hierdoor vooral gekoppeld aan persoonlijke ervaringen met natuur in het thuisland.

Buijs et al. (2006) bevestigen in hun onderzoek, gehouden onder 900 allochtonen en jongeren in Arnhem, Haarlem en Utrecht, naar de beleving van landschap door allochtonen en jongeren, dat Turken en Marokkanen in Nederland een ander natuurbeeld hebben dan autochtonen. Onder dit natuurbeeld verstaan zij het mentale beeld die mensen hebben van natuur en landschap. Dit beeld is volgens hen gevormd door natuurervaringen tijdens recreatie of vrijwilligerswerk op basis van verhalen uit de media over de natuur en andere cultureel overgedragen beelden over de natuur. Natuurbeelden worden gezien als onderdelen van het algemene waardepatroon van een individu die slechts langzaam veranderen onder invloed van dominante natuurbeelden in een samenleving (ibid.). Hieronder worden enkele van deze invloeden nader bekeken.

9.1.1 Religieuze waarden

Hoe mensen natuur beleven is ondermeer verbonden met hun religieuze waarden. Zoals het begrip 'rentmeesterschap' uit de christelijke bijbel, kent de islam het begrip 'chalifa'; de mens moet zorgvuldig met de schepping omgaan (Somers et al. 2005). De Koran bevat talrijke verwijzingen naar natuur en omgang met natuur. Voorbeelden zijn de plicht om dieren goed te behandelen, het verbod op het ongecontroleerd omhakken van bomen, het beschermen van het land tegen vervuiling (en nadruk op reinheid) en het respect tonen voor lucht en water.

Professor Mustafa Abu-Sway licht dit toe in het maandblad De Dageraad (2003): *'Water is een gift van God, zoals de Koran vermeldt in 21:30: "Wij maakten elk levend ding van water". In het woestijngebied waar de Profeet Mohammed leefde was water synoniem aan leven. De Koran herinnert de mensen eraan dat zij beheerders zijn van God's creatie op aarde, en dat zij deze schepping niet als vanzelfsprekend moeten beschouwen'*

Binnen het hindoeïsme wordt eveneens veel nadruk gelegd op natuur, milieu en duurzaamheid. De heer Ramdhani, voorzitter van de Stichting Shri Sanatan Dharm Sabha (S.S.S.D.S.) in Den Haag vertelt in een interview met Van der Waal in 2003: *'Natuur, milieu en duurzaamheid zijn kernbegrippen [in het hindoeïsme]. Iedere bijeenkomst, les of activiteit begint met deze onderwerpen. De hele essentie van het leven draait hierom.'*

Voor belijders van winti of brua zijn natuurgoden en -krachten van cruciaal belang en vormen de kern van heel hun religie.

9.1.2 Culturele invloeden: Romantische, Arcadische en Functionele natuurbeelden

Een andere grote invloed op natuurbeleving is cultureel van aard. De meeste autochtone Nederlanders hebben een zogenaamd 'Romantisch' natuurbeeld. Kenmerkend voor dit natuurbeeld is dat men een positieve waardering voor de natuur heeft. Er is veel aandacht voor de intrinsieke waarde van de natuur, de schoonheid van de natuur en kennis over de natuur. Dit Romantische natuurbeeld ontstaat in de 18e en 19^e eeuw; de periode van de Romantiek. In de Romantiek werd, mede onder invloed van de Verlichting en de filosofie van Emanuel Kant de subjectieve ervaring als uitgangspunt genomen. Hierdoor kreeg men veel meer aandacht voor zaken als intuïtie, zelfonderzoek, emotie, spontaniteit en verbeelding. Het *jezelf ontdekken* werd een belangrijk thema. Natuur is een plek die nog niet door de mens is bezoedeld.

Matthijs Schouten: *‘Wilde natuur heeft heel lang het aura gehad van gevaarlijk, eng, chaotisch en vol demonen. Vanaf de Romantiek wordt het anders. Het is de tijd van industrialisatie en verstedelijking. De ‘wandellust’ wordt geboren in de steden. Vanuit de steden trekken mensen naar buiten de natuur in om de ongeschonden, maagdelijke natuur in te trekken. Deze wilde natuur wordt geassocieerd met alles wat zuiver is, met de wereldziel te willen ervaren, het goddelijke zien en zichzelf vinden. Dit begon als iets vrij elitairs maar in de loop van de 19^e en 20^e eeuw wordt het steeds meer een volksbeweging; de natuur ingaan om te recreëren, jezelf herscheppen. Je gaat naar de ‘oergrond’ van je zijn.’* (uit het interview in Deel 2)

Naast dit ‘Wildernis-natuurbeeld’ bestaat er voor en tijdens de Romantiek het ‘Arcadische natuurbeeld’. Dit beeld wordt volgens Buijs et al. (2006:22): *‘vooral gekoppeld aan de rurale idylle; het vredige pastorale platteland, waar de tijd heeft stilgestaan en de harmonie tussen mens en natuur nog aanwezig is’*. Het Arcadische natuurbeeld heeft mensen al vanaf de klassieke oudheid geboid. Het betreft de half natuurlijke of begeleid natuurlijke natuur. Een derde natuurbeeld in de westerse samenleving is het ‘Functionele natuurbeeld’. Dit heeft altijd bestaan en wordt gekenmerkt door de nadruk op het nut dat de natuur heeft voor de mens.

Mede doordat de Romantiek alleen in de westerse wereld heeft plaatsgevonden, komt het Romantische natuurbeeld bij niet-westerse allochtonen nauwelijks voor. De laatste twee natuurbeelden, het Arcadische en het Functionele worden in het onderzoek van Buijs et al. (ibid.) onder Turken en Marokkanen het meest aangetroffen. Een gevolg van dit natuurbeeld is het idee dat de natuur niet aan zijn lot worden overgelaten, maar actief beheerd dient te worden; dus geen ‘hands-off’ beleid zoals in het ‘wildernis natuurbeeld’ maar actief ingrijpen en de natuur verzorgen. In deze zin is er sprake voor steun voor natuurbescherming. Volgens Buijs et al. storen de meeste ondervraagden zich tenslotte minder snel aan kunstmatige visuele elementen zoals hoogspanningskabels. Er is dus sprake van een breder natuurbeeld, waarbij de scheiding tussen natuur en cultuur is vervaagd.

De natuur lijkt ook minder emotionele waarde te hebben onder allochtonen. Met name de schoonheid van de natuur en gevoelens van verbondenheid met de natuur voelen zij veel minder (ibid.). De onderzochte groep allochtonen heeft dus het minste affiniteit met het Romantische ‘Wildernis-natuurbeeld’ waarbij er behoefte is aan ruige natuur waar niet ingegrepen wordt door de mens.

9.1.3 Invloed van individuele achtergrondkenmerken op natuurbeelden

Kenmerken als opleiding, geslacht, leeftijd tenslotte hebben eveneens een vormende werking op natuurbeelden. Zo heeft opleiding invloed op wat je als echte natuur verstaat. Hoger opgeleiden zien onafhankelijke- en cultuurnatuur eerder als echte natuur, lager opgeleiden de gedomesticeerde natuur. Hetzelfde geldt voor mannen ten opzichte van vrouwen en jongeren ten opzichte van ouderen. Zij zien agrarische natuur (boer, maïsvelden e.d.) vaker als echte natuur (Buijs et al., 2006). Geïnterviewden in Somers (2004) geven aan dat zij, naarmate zij ouder werden en zich meer bewust worden van het belang van een gezond leven en de natuur, een ander beeld krijgen van de natuur. Een Surinaamse man zou nu bijvoorbeeld niet meer zomaar een slang doden of zeeschildpadeieren verzamelen om te eten. De natuur is, door hun ervaringen, niet meer iets vanzelfsprekends.

9.2 Natuurbeleving

Voorkeur voor een specifiek natuurbeeld komt in het onderzoek van Buijs et al. (2006) ook tot uiting in waardering voor en binding met bepaalde landschapstypen. Deze waardering en binding werd in het onderzoek gepeild aan de hand van fotobedoordelingen. Turken en Marokkanen lijken landschappen op een vergelijkbare manier te waarderen. Hierbij valt op dat traditionele landschappen hoger gewaardeerd worden dan verruigd cultuurlandschap of natuurlijke landschappen. Het kleinschalig cultuurlandschap, de grootschalige akkerbouw en het veenweidegebied (het 'agrarisch landschapstype') wordt duidelijk geprefereerd boven heide, duinen en natte natuur ('natuurlijk landschapstype'), (ibid.).

Onder autochtonen is de top drie van favoriete landschappen: 1. bos, 2. stadspark en 3. heide. Onder de onderzochte groep Turken en Marokkanen is dit: 1. stadspark 2. idyllisch dorpslandschap en 3. bos. Wel blijken er verschillen te bestaan tussen verschillende generaties allochtonen. De tweede generatie waardeert het agrarisch landschapstype en recreatief landschapstype minder dan de eerste en anderhalfde generatie.

9.2.1 Waardering voor natuur

Waardering voor stadsgroen

Allochtonen beoordelen in het onderzoek van Buijs et al. (2006) de stadsparken als minder aantrekkelijk dan autochtonen. Daarnaast voelen zij er ook minder binding mee dan autochtonen; ze hebben minder herinneringen aan een dergelijk gebied, voelen zich minder betrokken en de toekomstige ontwikkeling van het park maakt hen minder uit. De binding met stadsparken is wel hoger dan de binding met natuurgebieden buiten de stad (ibid.).

Waardering voor buitenstedelijk groen

De grootste verschillen tussen de waardering voor landschapstypen tussen autochtonen en allochtonen lijkt te liggen bij natte natuur, heide en duinen. Deze waarderen allochtonen een stuk lager dan autochtonen. Zoals vermeld is een ander opvallend punt dat allochtonen zich veel minder lijken te storen aan horizonvervuiling (bijvoorbeeld hoogspanningsmasten) dan autochtonen. Dit lijkt een bevestiging te zijn met het minder Romantische beeld van de natuur bij allochtonen.

In het onderzoek naar de binding met buitenstedelijke groengebieden bleek slechts de helft van de allochtone geïnterviewden de gebieden te kennen. Het strand is hierin relatief het bekendst. Ondanks deze bekendheid wordt het strand niet vaker bezocht dan de overige groengebieden. De binding die allochtonen hebben met de verschillende soorten buitenstedelijke groengebieden die zij wel kennen is niet groot. Men voelt zich minder betrokken, ervaren de gebieden als minder aantrekkelijk, bezoeken de gebieden minder en komen er minder vaak langs op weg naar een andere bestemming. Tenslotte maakt het minder uit hoe het gebied zich in de toekomst ontwikkelt. Het lijkt een vicieuze cirkel. Onduidelijk is of de geringere binding eveneens in verband kan worden gebracht met een grotere angst voor natuur (zie paragraaf 9.2.3).

Natuurbescherming

Ondanks dat er een potentiële steun aanwezig lijkt te zijn voor natuurbescherming blijkt eveneens uit het onderzoek van Buijs et al. (2006) dat allochtonen minder waarde hechten aan

natuurbescherming dan autochtonen. Wel zouden zij evenveel belang hechten aan de bescherming van het agrarisch landschap als autochtonen.

De grotere waardering die met name de eerste generatie allochtonen heeft voor het agrarische landschapstype hangt mogelijk samen met de binding van de eerste generatie met het leven op het platteland in de herkomstlanden.

Een opmerkelijke constatering is dat veel autochtonen die een hands-off visie op de natuur hebben en zich sterk maken voor natuurbescherming tegelijkertijd een voorkeur hebben voor het recreatief gebruikslandschap, waarin er juist veel gebruik wordt gemaakt van de natuur voor recreatieve doeleinden. Dit, zoals vermeld, in tegenstelling tot veel allochtonen die met name waardering hebben voor het cultuurlandschap. Buijs et al. (ibid.) koppelen de Romantische hands-off visie aan het onderscheid dat mensen met deze visie maken tussen kwetsbare- en niet-kwetsbare natuur. Zij vinden dat in minder kwetsbare gebieden er veel meer gerecreëerd kan worden dan in kwetsbare gebieden.

Gebruik en zintuiglijke beleving van natuur

In verschillende publicaties komt naar voren dat allochtonen, in tegenstelling tot veel autochtonen, veel kennis en ervaring hebben met het gebruik van planten, struiken, bomen en diersoorten als genees- en/of consumptiemiddel (De Witt 2006, Somers, Van der Kroon en Overbeek, 2004 Verheggen en Spangenberg 2003, Van der Waal 2003). Veel autochtone kennis hierover verdwijnt of is al verdwenen bij een groot deel van de bevolking. Een oorzaak hiervan is dat de Nederlandse natuur voor een belangrijk deel afgeschermd is tegen het vrije plukken, rapen en betreden. Inmiddels komt hier weer langzaam verandering in met de introductie op sommige plaatsen van struinnatuur en het ontbreken van expliciete verboden op het rapen/plukken van vruchten of het aanraken van planten en bomen. De vele ver- en geboden op het gebied van het gebruik van natuur zijn voor veel allochtonen een doorn in het oog en kunnen hen weerhouden zich voor een bezoek aan een natuurgebied open te stellen. Een poging van Stichting wAarde om bossen te introduceren waar meer geplukt mag worden ('smulbossen') is door de pers zeer negatief ontvangen. Desondanks gaat Stichting wAarde door met het propageren van de terugkeer van de meer zintuiglijke beleving van de natuur, waarin het gebruik van natuur een belangrijke rol speelt:

'Om te voorkomen dat autochtonen en allochtonen in toenemende mate vervreemden van de natuur, maakt Stichting wAarde zich sterk voor groene gebieden waar zintuiglijke beleving van natuur weer tot de mogelijkheden behoort' (Uit: Nieuwe Nederlanders Natuurlijk, 2006: 46).

Volgens Stichting wAarde verlangen niet alleen allochtonen naar een meer zintuiglijke beleving van de natuur. Ook autochtonen willen graag klimmen, plukken, struinen en picknicken.

9.2.2 Natuur in landen van herkomst

De waargenomen en ervaren verschillen in natuur in Nederland en natuur in het land van herkomst hebben een sterke invloed op het beeld en de beleving van mensen van de natuur in Nederland. Of de Nederlandse natuur er daarbij goed of slecht vanaf komt, hangt af van de manier waarop de natuur in het thuisland beleefd is. Sommige mensen denken met heimwee terug aan de grootsheid, zuiverheid, ongereptheid, echtheid van de natuur in het thuisland, anderen hebben de onvoorspelbare of gevaarlijke kant van de natuur daar meegemaakt. Naar aanleiding van die ervaringen wordt de Nederlandse natuur door deze mensen omschreven

als: schaars, kunstmatig, saai, vies, te geordend of door anderen als: overzichtelijk, goed geordend, goed verzorgd, goed beschermd of groen (ten opzichte van een dor woestijnlandschap). Diverse mensen geven in de interviews van Somers et al. (2004) aan dat, als er zoveel natuur aanwezig is, je het dermate gewoon vindt, dat je er eigenlijk niet om geeft. Het wonen in Nederland kan ertoe leiden dat sommigen ineens de natuur in hun herkomstland gaan waarderen: *‘Als je geruime tijd weg bent uit het land van herkomst, ga je het meer waarderen, ga je de cultuur meer waarderen en ook de natuur. Tijdens vakantiebezoeken zie je dan ineens hoe mooi het er is’* (Somers et al., 2004: 31).

De waardering van het groen hangt niet alleen samen met de ervaren beleving van groen in het thuisland. Ook het ontwikkelingspeil en de economische situatie van een land tellen mee. Een laag ontwikkelingspeil of slechte economische situatie kan de aandacht voor het belang van natuur onder druk zetten. Mensen hebben de natuur nodig voor hun overleving. Het platteland/ de natuur wordt dan geassocieerd met armoede. Zo vertelt een geïnterviewde in Somers et al.(2004:31):

‘Helaas wordt het platteland van Marokko heel vaak geassocieerd met armoede. Maar het platteland wordt ook geassocieerd met natuur. Doordat mensen in Marokko het platteland over het algemeen onderwaarderen en negatief benaderen, maar het tegelijkertijd wel associëren met natuur, vinden zij natuur ook niet echt belangrijk’

De connectie tussen platteland en natuur wordt bevestigd door de recente oprichting van Izegzawen, de eerste milieupartij in Marokko, die tegelijk tot doel heeft de Berbercultuur te beschermen. Zo vermeldt de website <http://forums.marokko.nl> op 26 november 2006:

Izegzawen , partij voor milieu en identiteit

De Marokkaanse Berber-activist Omar Louzi heeft in Rabat de milieupartij Izegzawen opgericht. Doel is op te komen voor de natuurbescherming in Marokko. Het platteland is de afgelopen decennia steeds meer in verval geraakt, en daarmee komt ook de traditionele Amazigh cultuur onder druk te staan.

Louzi wilde oorspronkelijk een Amazigh partij oprichten, maar kreeg daarvoor geen toestemming van de overheid. Via Izegzawen (de groenen) hoopt Louzi zich toch te kunnen inzetten voor het cultureel erfgoed van de Berbers in Marokko. “Onze voorouders beschikten over kennis die hen in staat stelde in harmonie te leven met hun omgeving. Denk aan watervoorziening, bosbeheer, architectuur, voedselverbouwing, bestrijding van

verwoestijning. Veel van deze kennis dreigt verloren te gaan als we niets doen.”

Louzi zegt dit in een interview met Souss.nl, een website over de Zuid-Marokkaanse regio Souss. Het gebied heeft te kampen met leegloop. Jongeren trekken naar de kust om te werken in de toeristenindustrie, veel huizen staan leeg of worden slechts tijdelijk bewoond. Verwaarlozing van het platteland is een serieuze bedreiging voor de natuur en cultuur.

Het je bezighouden met schoonheid van de natuur of natuurbescherming is echter een luxe die niet iedereen zich kan permitteren. Deze houding komt terug in de opvattingen van allochtonen over natuurbescherming in Nederland in het onderzoek van Buijs et al. (2006). De ondervraagde allochtonen kijken met een meer utilitaire blik naar de bescherming van de natuur; ‘alleen als het nuttig is voor de mens’ is een veelgehoorde opvatting. Ook het beschermen van de natuur voor het nageslacht of voor de mensheid kan, behalve een religieuze opvatting, een uiting zijn van dit utilitarisme.

9.2.3 Angst voor natuur

Een gegeven dat zowel uit de interviews (Deel 2) als uit de literatuur naar voren komt, is angst van volwassenen en kinderen voor ongetemde, wilde natuur. Zo vertelt Rijk Scheer, voorzitter van Ecokids tijdens een multiculturele natuurwerkdag in Zuid-Kennermerland:

‘Wat wij doen is kinderen mee de natuur innemen. Wij beginnen heel klein in hun eigen wijk en doen een wijkverkenning. (...) Wij worden door scholen benaderd. Deze scholen zijn voor 80% zwarte scholen. Wat ik merk is dat de kinderen zo weinig meekrijgen van huis. Ze zien natuur vaak als vijand, omdat het bij hen wild is’.

Boswachter Rein Zwaan uit Den Haag bevestigt een meer angstige houding:

‘Meer dan de autochtone jeugd is de allochtone jeugd bang olifanten, tijgers en leeuwen in het bos tegen te komen. Ze hebben vaak geen idee wat een Nederlands bos is en wat erin leeft’.

De angst zou, zoals Scheer suggereert, te maken kunnen hebben met de gevaren van de natuur in de thuislanden, die ten opzichte van de (getemde) Nederlandse natuur een stuk reëler kunnen zijn. Te denken valt aan gevaarlijke dieren, giftige planten, hevige stormen, onverwachte confrontaties met de dood of dode dieren. Negatieve opvattingen over natuur kunnen worden doorgegeven aan kinderen, maar behoren ook tot de algemene oerangst van de mens. Volgens Agnes van den Berg in haar essay: ‘De verborgen angst voor natuur’(2004) heeft onderzoek naar deze oerangst, of biophobia, aangetoond dat mensen sneller angst ontwikkelen voor natuurlijke objecten en situaties die gedurende de ontstaansgeschiedenis van de mens een bedreiging vormden voor het overleven van de soort, zoals slangen en spinnen, dan voor niet-natuurlijke stimuli als geweren en blootliggende elektriciteitskabels. De natuur roept dus sneller dan andere soorten omgevingen en stimuli angst op in mensen. In Westerse landen is de angst voor de natuur meestal groter dan het reële gevaar, waardoor deze basisangst meestal snel te overwinnen valt. Of niet-westerse allochtone kinderen en volwassenen meer angst ervaren voor de Nederlandse natuur dan autochtone kinderen en volwassenen is onduidelijk, maar ligt op grond van de meer wilde natuur in de herkomstgebieden, het vaker voorkomende Arcadische natuurbeeld en de behoefte aan

‘schone en opgeruimde’ natuur wel in de lijn der verwachting. Zoals Van den Berg (ibid.) aangeeft (...) *de behoefte om angst te bezweren en gevaren te vermijden [kan] worden gezien als de primaire reden waarom mensen de arcadische traditie ooit in het leven geroepen hebben. Als de natuur ongevaarlijk was geweest, dan was er immers geen enkele noodzaak geweest om een alternatieve werkelijkheid in de vorm van een geïdealiseerd beeld van de natuur in het leven te roepen. De fantasie was dan samengevallen met de werkelijkheid, waarin zorgeloos genieten van de natuur tot de onbeperkte mogelijkheden behoorde*. In verband hiermee citeert Van den Berg Buijs en Filius: ‘(...) *een arcadisch natuurbeeld gaat vaak samen met een grotere angst voor natuur*’. (ibid.:22)

Veel angst voor natuur is dan ook volgens Van den Berg verborgen. In Nederland is het ook vrij eenvoudig om de natuur te vermijden. Zo zou een derde van de bevolking nooit een bezoek aan het bos brengen. Met name lager opgeleiden, ouderen en allochtonen. Van den Berg (ibid.22): ‘*Er zijn aanwijzingen dat mensen die potentieel bang zijn voor de natuur, de natuur mijden. Hierdoor blijft hun angst verborgen*’.

In het onderzoek van Buijs et al.(2006) zijn vragen gesteld over de emotionele waarde van de natuur. Hieruit blijkt eerder dat de allochtone groep het tegenovergestelde van angst ervaart bij de Nederlandse natuur. Zij vinden meer dan autochtonen de natuur saai en kunstmatig en geven ook aan het vrijwel even gevaarlijk te vinden als autochtonen. Of dit antwoord ook uit onbekendheid met de natuur of uit schaamte voor het hebben van angst voort kan komen is niet onderzocht. Buijs et al.(ibid.) pleiten wel voor het kinderen laten ervaren van emoties die de natuur te weeg brengt, bijvoorbeeld via ‘magische momenten’.

Erg opvallend is de religieuze betekenis die allochtonen zeggen aan de natuur te hechten.

9.3 Samenvatting

Veel allochtonen hebben een ander natuurbeeld dan autochtonen en beleven de natuur ook anders. De wortels van dit verschil liggen voor een deel in de Romantiek, een stroming in het westerse denken aan het eind van de achttiende en begin negentiende eeuw waarin men voor het eerst waardering kreeg voor de zogenaamde wilde natuur, dat voor deze periode als gevaarlijk en chaotisch werd gezien. Deze bewondering voor het wilde en het oorspronkelijke was een belangrijk gevolg van de industriële ontwikkeling en verstedelijking van het westen. Naast dit ‘Wildernis natuurbeeld’ bleef een ‘Functioneel’ en ‘Arcadisch natuurbeeld’ bestaan waarin men de natuur waardeert op basis van wat natuur de mens oplevert (functioneel beeld) en waarin men sympathie heeft voor de ten dele in cultuur gebrachte, lieflijke natuur van de rurale idylle (arcadisch beeld). Diverse onderzoeken tonen aan dat veel niet-westerse allochtonen een breder begrip voor natuur hanteren, en dat de natuurbeelden voornamelijk functioneel en arcadisch van aard zijn. Wilde natuur, wat veel autochtonen prefereren, wordt door hen als minder waardevol ervaren. De houding die veel mensen tegenover de natuur hebben wordt behalve door hun natuurbeeld ook beïnvloed door de migratiegeschiedenis (armoede in het thuisland zet de aandacht voor natuur onder druk, evenals een nadelige economische positie in Nederland dat doet). Ook de manier waarop mensen de natuur in het land van herkomst hebben ervaren speelt een rol. Veel migranten weten daardoor nog steeds niet wat voor natuur er in Nederland te vinden is en wat je er kunt doen.

Onderzoek naar angst voor de natuur toont aan dat mensen met een meer arcadisch natuurbeeld grotere angst voor de natuur ervaren. Mogelijk als gevolg van het meer wilde karakter van de natuur in de herkomstlanden en onbekendheid met de natuur in Nederland kunnen niet-westerse allochtonen deze grotere angst met zich meedragen. In Nederland valt de natuur ook makkelijker te vermijden. In onderzoek van Buijs et al.(2006) komt deze angst niet naar voren, maar enkele interviews met mensen die vaak met kinderen in de natuur verblijven bevestigen dit beeld. Tenslotte hebben ook factoren als opleiding, geslacht en

leeftijd invloed op het beeld en de beleving van natuur. Zo hebben niet alleen allochtonen, maar ook lager opgeleiden, vrouwen en ouderen een relatief brede opvatting van wat ‘echte’ natuur is.

10 Recreatiewensen van TMSA

Bij het onderzoeken van recreatiewensen van Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse allochtonen wordt gekeken naar de behoefte aan buitenactiviteiten in buurt- en stadsparken in de stad en groengebieden aan de rand en buiten de stad. Omdat recreatieve wensen in de buitenlucht passen in een kader van algemene wensen op het gebied van vrijetijdbesteding en met name onder niet-westerse allochtonen een sterk generatie- en sekse-gebonden karakter heeft zal allereerst gekeken worden naar algemene recreatieve behoeften van Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes, Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse vrouwen en meisjes, Turkse en Marokkaanse mannen en jongens en Surinaamse en Antilliaanse/Arubaanse mannen en jongens. Met name Den Brok (1991) heeft in zijn onderzoek naar vrijetijdsbehoeften van migranten in Rotterdam veel weten te achterhalen over de recreatiewensen van de verschillende bevolkingsgroepen in Rotterdam. Onderstaande gegevens zijn uit zijn onderzoek afkomstig, tenzij anders vermeld.

10.1 Algemene recreatiewensen van Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes

Veel Turkse en Marokkaanse vrouwen willen vooral meer bewegingsvrijheid om alleen of samen met vriendinnen de vrije tijd buitenshuis door te kunnen brengen op plaatsen waar ze land-, leeftijd-, en seksegenoten kunnen ontmoeten en informatie en ideeën uit kunnen wisselen. Voor de meeste van hen moet dit georganiseerd gebeuren. Veel vrouwen hebben behoefte aan meer inhoudelijk zowel als organisatorisch speciaal op hen gerichte activiteiten in de buurt. Dit houdt in dat de activiteiten laagdrempelig moeten zijn, kleinschalig, alleen toegankelijk voor vrouwen en moeten aansluiten bij de eigen leefwereld. Oudere vrouwen, met name Marokkaanse, willen daarbij het liefst onder landgenotes zijn. Jongere vrouwen, voornamelijk Turkse, bezoeken activiteiten niet alleen voor de ontspanning, maar ook om nuttige dingen te leren. Als het weer het toelaat maken met name getrouwde vrouwen ook veel en dankbaar gebruik van buiten/groenvoorzieningen in de buurt, waar ze elkaar (wel) op ongedwongen wijze kunnen ontmoeten. Ze hebben hierbij vooral behoefte aan plaatsen waar hun kinderen kunnen spelen. Naast de sociale functie speelt hierbij ook de mogelijkheid in de buitenlucht te zijn voor veel vrouwen een rol.

Voor jongere, maar vooral voor oudere meisjes is deelname aan georganiseerde activiteiten in een door de ouders en henzelf vertrouwde omgeving vaak de enige mogelijkheid om buitenshuis individueel leeftijds- en landgenotes te ontmoeten. Voor ouders is daarbij nogal eens het leer-/vormende aspect van activiteiten belangrijk. Zien zij het nut van een activiteit in, dan zullen zij eerder toestemming geven. Het volgen van cursussen is een vrij geaccepteerde manier om buitenshuis andere vrouwen te ontmoeten. Soms wordt dit echter niet toegestaan omdat de ouders bang zijn dat zij onder invloed komen van verkeerde ideeën of te geëmancipeerd raken. Meisjes willen echter zelf zoveel mogelijk betrokken worden bij het opzetten en invullen van activiteiten. Vaak wordt het aanbod van activiteiten in algemene instellingen als te eenzijdig en te rolbevestigend ervaren. Vooral moderne meisjes hebben behoefte aan meer op de eigen behoeften afgestemde activiteiten.

Den Brok onderkent het belang van de voorbeeldfunctie van meer vooruitstrevende leden van de desbetreffende groep. Het gaat hierbij niet alleen om de voorbeeldwerking van de activiteiten van deze rolmodellen, maar ook om de mogelijkheid hen in te schakelen als contactpersoon tussen (recreatieve)instellingen en de verschillende doelgroepen.

Turkse en Marokkaanse meisjes blijken in mindere mate lid van eigen verenigingen en organisaties te zijn en bezoeken minder de wijk- en jongerencentra dan jongens. Bij gebrek aan activiteiten speciaal voor migrantenmeisjes komen veel van hen met hun moeder mee naar de activiteiten voor vrouwen. Anderzijds zijn er ook steeds meer meisjes die zich gaan richten op de wijze waarop autochtone sekse- en leeftijdsgenoten hun vrije tijd besteden. Vaak kennen zij echter de mogelijkheden hiertoe niet.

10.2 Algemene recreatiewensen van Turkse en Marokkaanse mannen en jongens

Mannen hebben een grote behoefte elkaar op informele wijze en in de eigen sfeer te ontmoeten. Dit valt terug te zien aan de enorme populariteit van koffie- en theehuizen. Dit geldt vooral voor de eerste generatie en de anderhalfde generatie. Turkse en Marokkaanse mannen willen ruimte en middelen voor het deelnemen aan of organiseren van activiteiten binnen zelforganisaties. Deze activiteiten betreffen vooral beleving van de eigen godsdienst, bevordering van eigen deskundigheid en kadervorming. Veel van hen willen ook meer buitenvoorzieningen al dan niet in de buurt waar zij zelf en met hun vrouwen en dochters elkaar en hun familie kunnen ontmoeten, in de buitenlucht kunnen zijn en bijvoorbeeld groenten kunnen verbouwen (volks- en nutstuinen). Volgens sommigen willen oudere mannen niet te veel aan hun hoofd hebben in hun vrije tijd: “ze zijn vooral moe”(ibid.:24).

Moskeebezoek neemt zowel na het huwen toe als met de leeftijd. Met het organiseren van religieuze en andere activiteiten binnen eigen verenigingen en organisaties richt men zich niet alleen op andere mannen, maar ook op vrouwen en kinderen. Dit vaak uit bezorgdheid over de in hun ogen relatief grote bewegingsvrijheid van vrouwen buitenshuis en door het daaruit volgend verlies aan sociale contacten.

Vanaf ongeveer 14 jaar zijn jonge Turkse en Marokkaanse jongens het meest te vinden in ‘neutrale’locaties in de stad, zoals ondermeer parken, snackbars en overdekte winkelcentra. Turkse jongens zouden daarbij vooral leeftijdsgenoten van dezelfde etnische herkomst willen ontmoeten. Marokkaanse jongens willen ook contact met niet-landgenoten. Turkse en Marokkaanse jongens zijn vaker buitenhuis te vinden dan autochtone jongens. De tweede generatie jongens lijken zich vaker in algemene gelegenheden en instellingen als buurt- en jongerencentra te begeven (Gooskens geciteerd door Den Brok, 1991:28).

10.3 Algemene recreatiewensen van Surinaamse en Antilliaanse vrouwen en meisjes

Ook veel Surinaamse en Antilliaanse vrouwen hebben behoefte aan - en maken indien mogelijk gebruik van mogelijkheden om elkaar in een informele sfeer te ontmoeten. Het kunnen spreken van de eigen taal is daarbij belangrijk, met name voor Antilliaanse vrouwen. Zo zijn informele familie feesten in eigen kring populair. Daarnaast zijn er meer open activiteiten bij eigen (vrouwen) organisaties die, als er aandacht besteed wordt aan de eigen taal en cultuur, vooral gewaardeerd worden door oudere vrouwen. Bij jongere vrouwen is ook

de behoefte aan het leggen van contacten met onbekenden, voor het inwinnen van informatie en het verkrijgen van professionele hulp. Voor oudere Hindoestaanse en creoolse vrouwen worden deze functies vaak vervuld door religieuze organisaties (eigen en /of Nederlandse). Jonge creoolse vrouwen zijn daarbij het meest actief binnen Nederlandse kerkelijke of mystieke genootschappen. Hindoestaanse vrouwen zijn vaker lid van Hindoestaanse of islamitische verenigingen. Daarnaast zoeken vrouwen in welzijnsinstellingen de mogelijkheid tot het volgen van educatieve en recreatieve cursussen. Een aantal vrouwen heeft daarnaast ook de behoefte om zelf activiteiten op te zetten voor vrouwen en /of het opzetten van vrouwenzelforganisaties. Antilliaanse vrouwen hebben het meeste behoefte aan het gezelschap van landgenotes. Dit komt onder andere door onzekerheid over kennis van de Nederlandse taal. Tenslotte lijken Surinaamse en Antilliaanse vrouwen minder behoefte te hebben aan speciale buitenvoorzieningen in de eigen buurt dan Turkse en Marokkaanse vrouwen.

Behalve lid zijn van vrouwenorganisaties zijn veel creoolse vrouwen ook lid van Surinaamse ouderenorganisaties. Deze bestaan wel bijna geheel uit vrouwen. Mannen vinden zich vaak nog 'te jong' voor een ouderenorganisatie. Mannen komen wel wat vaker af op excursies en lezingen over zaken uit de eigen cultuur.

Antilliaanse en Surinaamse vrouwen die elkaar willen ontmoeten kunnen ook terecht bij algemene sociaal-culturele instellingen, zoals wijkcentra en buurthuizen. Antilliaanse vrouwen zouden dit vaker doen dan Surinaamse vrouwen. Daar zijn zij vaker te vinden als er veel andere Antilliaanse vrouwen aanwezig zijn. Algemene welzijnsorganisaties worden vooral gewaardeerd om hun cursussen met een algemeen vormend en/of ontspannend karakter zoals naailessen en cursussen algemene ontwikkeling. Daarnaast bezoeken creoolse vrouwen buurthuizen en wijkcentra voor in eigen kring georganiseerde Surinaamse feesten. Ook voor het ontplooiën van eigen initiatieven wordt gebruik gemaakt van buurthuizen door Surinaamse en Antilliaanse vrouwen.

Recreatieve openluchtvoorzieningen als parken en speeltuinen blijken door zowel Surinaamse als Antilliaanse vrouwen niet vaak spontaan bezocht te worden, maar gewoonlijk alleen met een specifiek doel, zoals het begeleiden van kinderen.

Meisjes

Voor Surinaamse en Antilliaanse meisjes geldt hetzelfde als voor Turkse en Marokkaanse meisjes; specifiek meisjeswerk is nauwelijks ontwikkeld. Met name creoolse meisjes hebben veel behoefte aan activiteiten en ruimtes voor zichzelf. Over behoefte aan ontmoetingsplaatsen buiten is niet veel bekend.

10.4 Algemene recreatiewensen van Surinaamse en Antilliaanse mannen en jongens

Surinaamse en Antilliaanse mannen van de eerste generaties zijn op zoek naar meer ruimte voor deelname aan sociaal-culturele en religieuze activiteiten en willen dit ook vaak zelf organiseren. De tweede generatie lijkt meer behoefte te hebben aan vormende en recreatieve activiteiten. In tegenstelling tot Surinaamse mannen zouden jongens tot 20 jaar zich buitenshuis meer richten op leeftijdsgenoten van verschillende etnische herkomst, met name op Nederlanders en 'Nederlandse jeugdculturen'. Antilliaanse jongens richten zich meer op landgenoten en (sub) culturen die samenhangen met de eigen herkomst. Ontmoetingsplaatsen buiten zijn vooral goedkope 'neutrale' locaties.

10.5 Samenvatting

Algemene recreatiewensen van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen bevinden zich vaak op dezelfde vlakken. Vrouwen van de eerste generatie zijn over het algemeen op zoek naar ongedwongen mogelijkheden om elkaar en/of anderen te ontmoeten en naar op hen afgestemde georganiseerde activiteiten zoals cursussen in buurt- en wijkcentra. Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen willen daarbij het liefst onder landgenotes zijn. Turkse en Surinaamse vrouwen staan meer open voor ontmoeting met niet-landgenotes. Voor veel Turkse en Marokkaanse vrouwen is het volgen van cursussen een manier om 'geaccepteerd' van huis weg te zijn en andere vrouwen te ontmoeten. Met name getrouwde Turkse en Marokkaanse vrouwen geven aan behoefte te hebben aan recreatievoorzieningen in de buitenlucht, zodat zij elkaar kunnen ontmoeten en de kinderen genoeg speelmogelijkheden hebben. Jonge Turkse en Marokkaanse meisjes vinden de activiteiten in buurt- en wijkcentra vaak te eenzijdig en rolbevestigend. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen lijken minder behoefte te hebben aan specifieke buitenvoorzieningen, maar ook zij willen de kinderen mee kunnen nemen naar parken. Surinaamse en Antilliaanse meisjes hebben vooral behoefte aan op hen gerichte activiteiten. Het is onbekend of zij behoefte hebben aan ontmoetingsplekken in de buitenlucht.

Voor de mannen geldt dat de eerste generatie graag deelneemt aan activiteiten waarbij zij elkaar kunnen ontmoeten. Zij hebben vooral behoefte aan sociaal-culturele en religieuze activiteiten voor zichzelf en aan buitenvoorzieningen voor hun vrouwen en dochters. De tweede generatie Turken en Marokkanen ontmoet elkaar vaak op neutrale plekken als een park of een snackbar. Marokkaanse jongens hebben meer contact met niet-landgenoten dan Turkse jongens. Zij maken ook veel gebruik van buurt- en jongerencentra. Surinaamse en Antilliaanse jongens hebben behoefte aan vormende- en recreatieactiviteiten. Veel Surinaamse jongens richten zich op de Nederlandse jeugdculturen. Antilliaanse jongens zoeken meer het gezelschap van landgenoten.

11 Recreatiewensen in de groene ruimte

11.1 Algemene inrichtingsbehoeften voor buurt- en stadsparken

Buurtparken

Allochtonen maken het meest gebruik van buurtparken (Rijpma en Roques, 2000). Stadsparken worden ook veel bezocht, maar minder dan buurtparken. De tevredenheid over stadsparken is wel hoger dan over buurtparken. Ten opzichte van autochtonen worden buurtparken ongeveer evenveel gebruikt. Wel is het aandeel Surinamers relatief laag te noemen. In het algemeen worden buurtvoorzieningen vaker door laag opgeleide dan hoog opgeleide allochtonen bezocht. Pleinen en speelvelden worden vaker bezocht dan buurtparken en speeltuinen.

Een onderzoek van Alterra dat specifiek is uitgevoerd naar buurtparken is: 'Bewonersinbreng in het groen' van Aalbers en Bezemer naar buurtparken in Osdorp in Rotterdam en Deelgemeente Noord in Amsterdam (2005). De geïnterviewden bestonden uit zowel autochtonen als een gevarieerde groep allochtonen. Zij concluderen dat op buurtniveau men vooral een open stuk groen wil. Daarnaast hechten de allochtone bewoners erg aan verzorgde, schone en kleurrijke groengebieden. Een netwerk van paden vanuit de woonomgeving tussen en door de bestaande en te ontwikkelen kleine en groene groengebieden kan hieraan tegemoet

komen. De wens naar openheid van een buurtpark hangt sterk samen met de angst voor sociale onveiligheid.

Een tweede onderzoek waar de wensen en waardering voor buurtgroen in deelgemeente Noord, eveneens uitgevoerd door Alterra, is het onderzoek: '10 Rotterdammers, 118 foto's, onderzoek naar de waardering en beleving van groen onder bewonersgroepen in de deelgemeente Noord' van De Ruiter en Aalbers (2005). In dit onderzoek worden de resultaten van het eerste onderzoek meegenomen en wordt voor toekomstig onderzoek gewezen op het belang van inrichtingswensen in relatie tot ervaringsdoel (wat ga je doen in het groen; ontspannen, nadenken, hardlopen...), met wie je naar het groen gaat en in welke stemming.

Naarmate de activiteit beter past in de groene omgeving, des te hoger is de waardering en des te vaker zal er bezoek aan het gebied worden gebracht. Pas als daarnaast ook kwantitatieve gegevens bekend zijn kan besloten worden tot een wijziging van de inrichting.

Uit het onderzoek in deelgemeente Noord bleek met betrekking tot het vragen naar stemming en gewenste omgeving, dat wanneer iemand verdrietig is, diegene meer de voorkeur heeft aan een besloten omgeving met volwassen bomen en vloeiende lijnen dan wanneer diegene vrolijk is. Met vrienden bezocht men liever een meer cultuurrijke, geometrische omgeving met gesnoeide haagjes en bloempotten (ibid.).

Stadsparken

Uit de literatuur komt een algemeen beeld naar voren van inrichtingswensen voor parkinrichting door niet-westerse allochtonen. Hier volgt een opsomming van de meest genoemde inrichtingswensen, waarbij in geen geval de indruk mag ontstaan dat dit de wensen zijn van alle allochtonen op iedere plaats. Mohammed Bibi van Platform Buitenlanders Rijnmond zegt hierover in het interview (in Deel 2 van deze publicatie):

'Iedere doelgroep heeft andere wensen. In het algemeen wil men schone en veilige parken die goed bereikbaar zijn en waar goede voorzieningen zijn (...) Deze faciliteiten moeten ook goed van kwaliteit zijn, de invoering goed begeleid en de faciliteiten voor iedereen beschikbaar zijn. Bovendien moet je wel zeker zijn dat de faciliteiten echt gewaardeerd worden. Niet iedere allochtoon houdt van barbecue of de geur ervan.'

Twintig veel beschreven wensen van Turken en Marokkanen (in willekeurige volgorde):

1. Parken op loopafstand van het woongebied
2. Mogelijkheid voor picknicken en/of barbecuen
3. Schaduwrijke zitplekken waar veel mensen samen kunnen komen
4. Toiletten, waterkranen
5. Afvalbakken (en het regelmatig legen ervan, voornamelijk op plekken waar veel mensen bij elkaar zitten)
6. Gedifferentieerde speelmogelijkheden voor kinderen
7. Overdekte ontmoetingsplekken, eventueel met theehuis en terras
8. Vaste barbecues, mits niet gebruikt voor roosteren varkensvlees
9. Meer variatie in beplanting
10. Meer kleurrijke beplanting
11. Meer exotische beplanting
12. Meer gebruiksgroen
13. Meer gebruik van uitheemse materialen en ornamenten (stenen, tegels, patronen in paden)

14. Meer plukgroen (vruchtdragende bomen en struiken) en toestemming om te plukken
15. Meer gezinsparken (genoeg speelgelegenheid en mogelijkheid tot aanschaf van eten en drinken).
16. Meer picknickbanken of zitbanken, vooral voor gezinnen
17. Open, overzichtelijk landschap
18. Toezicht in de parken
19. Uitlaatzônes voor honden
20. Mooie waterpartijen en fonteinen

Basisvoorzieningen

In het onderzoek van Rijpma en Roques (2000) is gekeken naar de drie meest gewenste aanpassingen voor parken bij verschillende bevolkingsgroepen en generaties in Rotterdam:

Surinamers:

1^e generatie: 1. minder honden 2. meer toiletten en waterkranen en 3. meer planten en bomen.
 2^e generatie: 1. minder honden 2. betere sport- en spel voorzieningen en 3. meer horeca en terrasjes.

Turken

1^e generatie: 1. meer toiletten en waterkranen 2. minder honden, 3. meer planten en bomen.
 2^e generatie: 1. minder honden 2. meer toiletten en waterkranen 3. meer of betere barbecue-of picknickvoorzieningen.

Marokkanen:

1^e generatie: 1. minder honden 2. meer planten en bomen 3. meer toiletten en waterkranen. De
 2^e generatie: 1. minder honden 2. betere voorzieningen voor sport en spel 3. meer toiletten en waterkranen

Autochtone referentiegroep

Ouderen (in Rijpma en Roques 1^e generatie genoemd): 1. meer planten en bomen 2. gedeelde plaats: minder honden, meer horeca en terrasjes.

Jongeren (in Rijpma en Roques 2^e generatie genoemd): 1. meer horeca en terrasjes 2. betere sport en spelvoorzieningen 3. meer planten en bomen

Opvallend aan dit onderzoek is dat honden voor iedereen een grote bron van ergernis zijn, zij het minder voor jonge autochtonen (dit wordt in het onderzoek als vierde genoemd bij deze groep). Ten tweede is het opvallend dat hier alleen de tweede generatie Turken behoefte heeft aan meer of betere barbecue- of picknickvoorzieningen.

Ten derde is er veel behoefte aan meer planten en bomen onder de eerste generaties en oudere autochtonen.

Zoals eerder vermeld vragen veel Turkse en Marokkaanse mannen om buitenvoorzieningen in de buurt van de woning voor echtgenoten en dochters, omdat zij vrijwel alleen in gezinsverband groenvoorzieningen buiten de eigen buurt mogen bezoeken (Den Brok, 1991). Daarnaast zijn toezichthouders nodig om vandalisme en overlast van honden, auto's en scooters te weren (Van Nederpelt, 2000).

Veel hierboven genoemde wensen worden over het algemeen gedeeld met Surinamers en Antillianen. Toch zijn er nuanceverschillen. Waar Turken en Marokkanen de nadruk leggen op meer barbecue- en picknickvoorzieningen, zijn voor Surinamers sportfaciliteiten als

volleybalnetten welkom, evenals meer horeca/terrasjes voor de tweede generatie Surinamers. Zowel Turken en Marokkanen als Surinamers en autochtonen hebben in het onderzoek van Rijpma en Roques (2000) een algemene voorkeur voor een combinatie van kijk- (mooi om te zien) en gebruiksgroen (om in te zitten, spelen, barbecuen). In hetzelfde onderzoek bleek er een overeenkomst te zijn tussen autochtonen en TMSA in de behoefte aan minder honden, meer toiletten en waterkranen, meer of betere voorzieningen voor sport en spel en meer planten en bomen.

11.2 Knelpunten voor recreatie in het park

Om op een prettige manier te recreëren zijn niet alleen goede voorzieningen nodig, het ontbreken van storende elementen kan net zo belangrijk zijn. Veelgehoorde belemmeringen voor recreatie in stadsparken zijn:

1. Honden en hondenpoep

Mensen ergeren zich veelvuldig aan loslopende honden en hondenpoep op grasvelden waar mensen picknicken of kinderen spelen. Honden worden binnen de islam als onreine dieren beschouwd. Het aantal hondenbezitters onder islamitische mensen is erg laag, al zijn er ook individuen die, met risico van veroordeling door de eigen groep, toch een hond nemen. (www.senmagazine.nl, islam en honden).

Ook veel Surinamers en Antillianen ergeren zich aan de aanwezigheid van honden in een stadspark. Honden worden niet als huisdier beschouwd, maar dieren die buiten verblijven en terreinen bewaken.

2. Een overdaad aan regels en een verbod op barbecuen

Er is meer behoefte aan gebruiksgroen dan aan kijkgroen. Mensen vinden het storend op de paden te moeten blijven en overal af te moeten blijven. Als barbecuen niet is toegestaan in een park kan dit een afstotende werking hebben. Eten klaarmaken in de openlucht is een belangrijk onderdeel van de openluchtrecreatie. Dit geldt voor alle TMSA groepen.

3. Het ontbreken van voorzieningen als toiletten en waterkraantjes.

Dit punt heeft veel te maken met een langer verblijf in een park. Als er de hele dag gegeten en gedronken wordt, wil men graag sanitaire voorzieningen in de buurt hebben. Met name belangrijk voor vrouwen.

4. Slecht onderhouden voorzieningen.

Als er wel voorzieningen zijn maar zij zijn slecht onderhouden, kapot of vuil dan heeft dit een averechts effect en kan een reden voor mensen zijn om het park links te laten liggen.

5. Ontbreken van toezicht wordt genoemd als belemmering om op bepaalde tijden een park te betreden.

6. Aanwezigheid van veel vuilnis

Te denken valt aan overvolle vuilnisbakken of verspreid liggend en drijvend vuil.

7. Aanwezigheid van veel modder

Modder wordt vaak eerder met vuiligheid dan met natuur geassocieerd.

11.3 Algemene inrichtingswensen voor buitenstedelijke recreatie- en natuurgebieden

De inrichtingswensen van allochtonen in buitenstedelijke natuur- en recreatiegebieden zijn *vrijwel hetzelfde* als voor stadsparken, met als aanvulling:

1. Meer parkeerplaatsen
2. Waterpartijen met open achterland en ondiep water
3. Meer wandelpaden

Toiletten en kraantjes zijn daarnaast van nog grotere betekenis in de buitenstedelijke recreatie- en natuurgebieden omdat deze gebieden verder van huis liggen. Moslima's zouden niet gauw hun behoefte in de drukke Nederlandse natuur durven doen (Van Casteren, 2006). Ook moet er gegeten en gedronken kunnen worden, omdat zonder die mogelijkheid de meeste mensen niet snel zullen overwegen naar een recreatie- en natuurgebied toe te gaan.

Wat door allochtonen als 'noodzakelijke basisvoorzieningen' in recreatiegebieden wordt aangegeven in het onderzoek van Van Nederpelt in Rotterdam (2000) zijn vaak parkeergelegenheden, schaduwrijke bomen, drinkwater en toiletten. Daarna komen voorzieningen voor kinderen, banken en afvalbakken. Als laatste volgen versieringen, bloemperken of waterpartijen.

Knelpunten voor buitenstedelijke recreatie:

Net als bij de parken in de stad, zijn er veel overeenkomstige factoren die een drempel kunnen opwerpen voor een bezoek aan een recreatie/natuurgebied buiten de stad. Enkele aanvullende belemmeringen die vooral voor verder weg gelegen gebieden gelden:

1. Voor mensen die geen auto bezitten is recreatie buiten de stad een probleem. Rechtstreeks busvervoer naar het gebied zou wenselijk zijn.
2. Ontbreken van voorzieningen voor dagrecreatie
3. Veel gebieden zijn onbekend
4. Loslopende honden
5. Naaktrecreatie of ander 'onzedelijk gedrag' in bos en duin (zowel heteroseksueel- als homoseksueel gericht)

Strand, zee en duin

Er is weinig specifiek onderzoek verricht naar de beleving, het gebruik en de wensen van allochtonen rondom natuurgebieden aan zee, het strand of in het duin.

Het strand wordt nauwelijks door Marokkanen en Antillianen gebruikt. Surinamers en Turken zijn vaker op het strand te vinden. Als redenen voor het niet-gebruiken van strand voor recreatie wordt de aanwezigheid van honden, hondendrollen en bloot genoemd of het niet kunnen zwemmen. Ook het zeewater zelf wordt vaak vies gevonden (Van Nederpelt, 2000).

Bos

Bosgebieden worden minder door allochtonen bezocht dan autochtonen. Toch is het bos in het onderzoek van Buijs et al.(2006) voor de onderzochte groepen Turken en Marokkanen een van de populairste bestemmingen in het groen. Redenen om er wel heen te gaan, zijn: rust, frisse lucht, lichaamsbeweging.

In het onderzoek van Van Nederpelt (2000) wordt geconcludeerd dat het bosgebied door weinig allochtonen bezocht wordt. Redenen die hiervoor genoemd zijn, is dat veel bos moeilijk te bereiken, men er geen tijd voor heeft en uit desinteresse. Veelzeggend in dit onderzoek zijn ook de reacties van allochtone deelnemers aan een rondetafelgesprek over het natuurreservaat Klein Profijt waarin men aangeeft het gebied lekker rustig te vinden maar wat er aan ontbreekt is dat er niets te doen is. Men ziet dus wel de ongereptheid en rustgevendheid van het gebied, maar het enige dat je er kunt doen is wandelen.

Sommige Turkse jongeren uit het onderzoek ontvluchten soms de stadsparken:

‘Nee, teveel vuiligheid in de parken in de stad, hondenpoep en vuilnis. In de zomer ga ik de stad uit naar parken of naar een bos voor picknick of om uit te rusten’ (ibid.:11)

De ondervraagde Hindoestanen houden, in tegenstelling tot zee, strand en duinen, niet erg van bossen. Die worden alleen bezocht als zij dicht bij huis zijn.

Heide- en plassengebieden

Er zijn opvallend weinig gegevens over het recreatieve gebruik en de wensen van allochtonen met betrekking tot heide- en plassengebieden. Uit wat er wel geschreven is blijkt dat, net als bij bossen, heidegebieden vaak te ver weg of minder interessant gevonden worden (Jókövi 2000, Van Nederpelt, 2000, Buijs et al. 2006). Er is met betrekking tot plassengebieden het bijkomende argument dat waterrecreatie minder aantrekkingskracht heeft als gevolg van verontreiniging, aanwezigheid van ‘afstotende’ vormen van recreatie van anderen of het niet kunnen zwemmen.

11.4 Samenvatting

Op het gebied van de recreatieve wensen van niet-westerse allochtonen in de groene stadsruimte worden in de literatuur veel overeenkomstige wensen genoemd.

De wensen weerspiegelen een behoefte aan schone en veilige ontmoetingsplekken waar hele families en vriendengroepen elkaar kunnen treffen en waar kinderen genoeg te doen hebben. Zowel Turken en Marokkanen als Surinamers en autochtonen hebben in het onderzoek van Rijpma en Roques (2000) een algemene voorkeur voor een combinatie van kijk- (mooi om te zien) en gebruiksgroen (om in te zitten, spelen, barbecuen). In hetzelfde onderzoek bleek er een overeenkomst te zijn tussen autochtonen en TMSA in de behoefte aan minder honden, meer toiletten en waterkranen, meer of betere voorzieningen voor sport en spel en meer planten en bomen. Kleurrijke, exotische beplanting heeft hierbij de voorkeur. Andere onderzoeken geven aan dat met name open groen gewaardeerd wordt, ondermeer uit oogpunt van sociale veiligheid.

Ondanks de vele overeenkomsten zijn er nuanceverschillen tussen groepen. Waar Turken en Marokkanen de nadruk leggen op meer barbecue- en picknickvoorzieningen, zijn voor Surinamers sportfaciliteiten als volleybalnetten welkom, evenals meer horeca/terrasjes voor de tweede generatie Surinamers. Sanitaire voorzieningen zijn met name voor moslima's die

hele dagen in parken verblijven meer dan een wens alleen. Het is bij afwezigheid een knelpunt. Andere belemmeringen voor een gang naar het park zijn de aanwezigheid van honden en hondendrollen, slecht onderhouden voorzieningen, ontbreken van toezicht, aanwezigheid van vuilnis en modder en teveel regels en verboden.

De wensen met betrekking tot de buitenstedelijke recreatie- en groengebieden overlappen voor een belangrijk deel de wensen voor de inrichting van parken. Bijkomende wensen zijn parkeerplaatsen, waterpartijen met open achterland en ondiep water en meer wandelpaden. Daarnaast wordt de aanwezigheid van sanitaire en dagrecreatieve voorzieningen nog meer op prijs gesteld in verband met de grotere afstand tot de eigen woning en het daaruit volgende vaak langere verblijf. Vervoer naar een recreatie of natuurgebied kan een probleem zijn voor mensen zonder auto. Veel gebieden zijn daarnaast voor velen totaal onbekend of ongeliefd (als strand, heide, plassengebieden). Bossen worden ook minder bezocht door allochtonen, maar genieten toch een zekere populariteit. Deze worden gewaardeerd om de ongereptheid en rustgevendheid. Nadeel is dat er zo weinig te doen valt behalve wandelen. Hindoestanen zouden meer belangstelling hebben voor zee, strand en duinen.

12 Drie recreatieonderzoeken rond Amsterdam

Een voorbeeld van lokaal uitgevoerd onderzoek is het onderzoek van de Dienst Ruimtelijke Ordening (DRO) in Amsterdam naar recreatief gedrag en wensen van stadsbewoners met betrekking tot enkele grotere groengebieden buiten de stad. Hieronder worden drie onderzoeken van DRO beschreven. Alle drie geven een uniek en gevarieerd beeld van het soort recreatieve wensen van verschillende groepen allochtonen in de verschillende gebieden. Hierdoor wordt duidelijk dat recreatieve wensen in een bepaald gebied voor een belangrijk deel worden bepaald door de aanwezige voorzieningen in nabij gelegen andere gebieden. Daarnaast heeft ook het natuurlijke karakter van het gebied invloed op wat men in dat gebied wil doen.

12.1. Recreatieonderzoek in de gebieden van Staatsbosbeheer rond Zaanstad en Oostzaan

In 2003 voerde de afdeling DRO een onderzoek uit in opdracht van Staatsbosbeheer naar de polder Westzaan, de Klaverpolder en de polder Oostzaan. Het kenmerk van deze gebieden is dat het veenweidegebieden zijn, gelegen in de Ecologische Hoofdgroenstructuur en een open karakter hebben. Er is een toenemende bebouwingsdruk in deze gebieden. Deze ontwikkelingen noodzaakten Staatsbosbeheer om de betrokkenheid van stad en bewoners bij de natuurgebieden rond Zaanstad en Oostzaan te versterken. Er zijn zowel telefonische gesprekken gevoerd met inwoners van beide gemeenten als diverse groepsgesprekken gevoerd met mensen die uit de telefonische enquêtes aselect zijn geselecteerd, met uitzondering van de allochtone groepen. Zowel Turken als Marokkanen zijn uitgenodigd voor een gespreksgroep. Omdat het maken van afspraken met de Marokkanen moeizaam verliep en de Turken nauwelijks gebruik maakten van de gebieden, is besloten maar één allochtone groep te formeren. Allen zijn Turkse vrouwen. Onduidelijk is waarom hier uitsluitend met vrouwen is gesproken. In de telefonische enquêtes en overige gespreksgroepen zijn zowel mannen als vrouwen geïnterviewd.

De algemene tevredenheid van met name de geboren Zaanse over het gebied was hoog, zo hoog dat aanvankelijk elke veronderstelde verandering van het gebied op weerstand stuitte.

De voornaamste motieven voor mensen om de gebieden op te zoeken zijn de kwaliteiten natuurlijke inrichting en rust in combinatie met nabijheid. Dit is deels het gevolg van de ontoegankelijkheid van de gebieden. Aan de andere kant constateert DRO dat deze ontoegankelijkheid als succes en als bedreiging resulteert in de noodzaak de gebieden te behouden onder voorwaarde dat ze een grotere recreatieve betekenis krijgen. De gebieden onderscheiden zich van Het Twiske, een nabij gelegen populair en gevarieerd ingericht recreatiegebied, waarnaar in 2002 onderzoek is gedaan door DRO. De resultaten van dat onderzoek, dat in opdracht van het Recreatieschap 'Het Twiske' is uitgevoerd, werden ook in dit onderzoek gepresenteerd, omdat Het Twiske enigszins een 'concurrent' is voor de gebieden van Staatsbosbeheer met betrekking tot de aantrekkingskracht van de gebieden. Het Twiske is groot, er mag veel, er kan veel, er zijn veel mensen en het is buitengewoon toegankelijk.

Recreatiegedrag en wensen van Turkse Zaankanters en Oostzanen

Voor de groep Turkse vrouwen kent de Staatsbosbeheergebieden nauwelijks. Dit in tegenstelling tot de bekendheid van Het Twiske. Dit gebied is bij alle ondervraagde Turkse vrouwen bekend en wordt ook door hen gebruikt. Een belangrijke motivatie hiervoor is dat het maar een paar minuten rijden is met de auto (terwijl voor sommigen de gebieden van Staatsbosbeheer nog dicht bij hun woning liggen). Andere lokkertjes zijn de mogelijkheden om te barbecuen en het gevarieerde aanbod aan speelmogelijkheden (o.a. zwemgelegenheid en een avonturenspeelplaats voor kinderen). De Turkse vrouwen zijn dermate blij met Het Twiske, dat zij er wel een tweede bij willen. De mond- op- mond reclame zorgt voor een verdere populariteit onder allochtone groepen. Volgens DRO is de reden waarom de Turkse vrouwen een tweede Twiske wel zien zitten vooral gelegen in hun gerichtheid op gezins- en kinderactiviteiten. De relatieve onbekendheid met de terreinen van Staatsbosbeheer versterkt deze mening.

Na over de gebieden van Staatsbosbeheer te zijn verteld en mogelijke excursies, geven de jongere vrouwen aan wel interesse te hebben voor excursies als deze vanuit school georganiseerd zouden worden en dat de excursies vooral op de wat jongere kinderen gericht moeten zijn. Oudere vrouwen hebben eveneens interesse in excursies, mogelijk via het buurtcentrum. Ze vinden het leuk om met georganiseerde uitstapjes mee te gaan om zo meer te leren over en te zien van de omgeving. Van groot belang vinden zij verder dat Staatsbosbeheer meer doet aan de bekendheid van de activiteiten. Zij weten er nu niets van. Zij geven aan dat zij vooral via het buurthuis te bereiken zijn, waar zij allen 1x per week aanwezig zijn. Daarnaast is mond- op- mond reclame van groot belang. Ook lezen zij het Noord Hollands Dagblad.

Recreatiegedrag en wensen van autochtone Zaankanters en Oostzanen

Autochtonen kennen de gebieden van Staatsbosbeheer vrij goed en zijn er over het algemeen tevreden over. Motieven om er naartoe te gaan zijn de natuurlijke kwaliteiten van het gebied, en de nabijheid bij de eigen stad. Het Twiske is eveneens bekend bij de autochtone bevolking, men is er blij mee maar hoeft geen tweede in de omgeving. Sterker nog, men is er zelfs beducht voor. Veel mensen zoeken juist de gebieden van Staatsbosbeheer omdat ze rustig zijn. Een andere factor waardoor mensen blij zijn met de aanwezigheid van de gebieden van Staatsbosbeheer is meer economisch ingegeven; het verhoogt de aantrekkelijkheid van het gebied als vestigingsfactor. Niet iedereen is echter even enthousiast over de gebieden. Een deel vindt de gebieden ontoegankelijk en blijft daarom weg of vindt dat er niets te doen valt: 'het zijn prachtige natuurgebieden, maar je kunt er helemaal niets' (Bosch en Godet,

2003:13). Enkele verzamelde wensen voor de gebieden zijn: onverharde fietspaden, geregelde excursies, vogelhutten, georganiseerd onderhoud met het hele gezin, hutten bouwen, en eventueel horecagegelegenheden (er zijn hier sterke voor- en tegenstanders van) en vergroten van de bekendheid via lokale media, excursies, wandelpaden etc.

Enkele Resultaten

Een belangrijke factor die meespeelt in de bekendheid en gebruik van de gebieden van Staatsbosbeheer is de afstandgevoeligheid. Hoe dichterbij, hoe meer bekend en hoe meer gebruikt. De Turkse vrouwen kennen de gebieden van Staatsbosbeheer nauwelijks, ook al wonen zij er vaak vlakbij. Het Twiske wordt als recreatiegebied door iedereen gewaardeerd, maar voor velen is de tegenstelling met de gebieden van Staatsbosbeheer juist een reden voor veel mensen om naar de Staatsbosbeheergebieden te gaan.

Beperkte ontsluiting van de gebieden en vergroting van de recreatieve mogelijkheden is in het rapport aangegeven als noodzakelijk voor het voortbestaan van de gebieden van Staatsbosbeheer.

Er is een algemene overeenstemming in allochtone en autochtone wensen voor geregelde excursies, kinderactiviteiten en activiteiten gericht op informatie en educatie. Tenslotte verdient de naamsbekendheid van het gebied extra aandacht, bijvoorbeeld via media, scholen, buurthuizen en informatieborden.

12.2 Recreatieonderzoek Diemberbos

In 2004 is, eveneens in opdracht van Staatsbosbeheer en de Gemeente Amsterdam, een recreatieonderzoek uitgevoerd door DRO in samenwerking met de Dienst Onderzoek en statistiek Amsterdam (O+S).

Het Diemberbos is een jong bos (aangelegd tussen 1992-1996) van circa 190 hectare groot dat langs de stadsrand van Amsterdam Zuidoost en Diemen ligt. Het bos maakt deel uit van een reeks groengebieden op de overgang van het stedelijk naar het landelijk gebied. Het groenaanbod binnen het stedelijk gebied dat direct aan het Diemberbos grenst verschilt sterk. Zuidoost heeft een groen karakter, de Diemenaren zijn in belangrijke mate van het Diemberbos afhankelijk. Naast een telefonische enquête onder omwonenden in Zuidoost en Diemen zijn er groepsgesprekken gevoerd, waaronder twee met Ghanezen. Deze niet-westerse allochtone groep is gesplitst in een groep met uitsluitend vrouwen en een groep met uitsluitend mannen. De Ghanezen vormen na de Surinamers de grootste groep allochtonen. Surinamers zijn in dit onderzoek niet als aparte groep opgenomen, vanwege de veronderstelling dat deze groep dezelfde recreatiewensen en patronen zouden hebben als de autochtone Nederlanders (dit ondanks het in het zelfde rapport opgenomen verschillen in recreatief gedrag tussen autochtonen en allochtonen, waartoe ook Surinamers worden gerekend).

Recreatiegedrag en wensen van Ghanezen rond het Diemberbos

De ondervraagde Ghanezen maken nauwelijks gebruik van de groengebieden van Staatsbosbeheer. Dit geldt het meest voor de vrouwen. De belangrijkste reden die men aanvoert is het gebrek aan vrije tijd. De beperkte vrije tijd brengen de vrouwen het meeste door met zang, dans en lezen, voornamelijk binnen de eigen gemeenschap. Verder voelen de vrouwen zich niet veilig in de groengebieden en mijden zij zelfs de parken. De vrouwen gaan vrijwel altijd in groepen de natuur in. De mannen sporten veel in de vrije tijd en besteden

eveneens veel tijd in hun eigen gemeenschap. Daar organiseren zij uitjes en bijeenkomsten voor de gezinnen en gasten uit Ghana. Niemand gaat naar bossen buiten Amsterdam. Een enkeling gaat wel eens naar het strand. De Ghanezen gaan nooit zo maar naar een park om te wandelen of te fietsen. Als zij gaan dan altijd met een groep om iets te doen, bijvoorbeeld barbecuen.

Wensen

Men klaagt in het algemeen over een gebrek aan activiteiten in het groen. Volgens de Ghanese vrouwen zijn er vrijwel geen speelvoorzieningen en kun je verder alleen maar zitten en barbecuen. In sommige parken, als het nabijgelegen Gaasperplaspark kan het recreatief aanbod worden verbeterd door het toevoegen van bankjes, speelmogelijkheden, barbecueplekken (waar deze er nog niet zijn en wel gewenst worden), prullenbakken, toiletten, meer en betere waterkraantjes, een restaurantje of café en meer toezicht. Ook moet het water meer afgeschermd worden zodat het veiliger wordt voor kinderen en kan de bebossing meer open gehouden worden. De mannen willen ook aansluiting op elektriciteit om muziek te kunnen maken. In de Bijlmerweide vragen vrouwen om een pretpark, terwijl de mannen het juist als mogelijkheid voor meer rust zien.

Voor het Diemberbos valt op dat op één persoon na niemand ook maar ooit gehoord heeft van het Diemberbos. Wil het bos voor hen aantrekkelijk worden gemaakt dan moet er toezicht komen, horeca en bloemen. Verder vinden zij het belangrijk dat er daar geen barbecuevoorzieningen komen, omdat dat al aanwezig is op andere plaatsen in Zuidoost. Het moet zoveel mogelijk ongerept blijven om de diversiteit aan aanbod in stand te houden. Voor excursies met de boswachter is bij de vrouwen zelf geen animo, maar ze vinden het wel belangrijk voor de kinderen. Uit het onderzoek wordt niet duidelijk waarom de vrouwen geen animo hebben voor excursies met de boswachter (wilden zij uitsluitend door vrouwelijke boswachters begeleid worden?). De associatie van Nederlandse bossen met natuur doet hen hardop lachen.

Recreatiegedrag en wensen van autochtonen rondom het Diemberbos

De bezoekers van het Diemberbos zijn te typeren als iets meer vrouwen dan mannen met een gemiddelde leeftijd van 51 jaar, voornamelijk autochtoon en uit huishoudens met twee personen met of zonder kinderen. Het favoriete vrije tijdsbestedingspatroon is buiten recreëren, sporten en lezen. Er wordt kort gerecreëerd in het Diemberbos. Fietsen en wandelen doet men het meest, gevolgd door ‘de natuur beleven’ en de hond uitlaten. Uit groeps gesprekken blijkt dat mensen het Diemberbos vooral waarderen door de rust die het gebied uitstraalt. Voor de mensen uit Zuidoost is de mogelijkheid tot het ervaren van rust belangrijker dan door de Diemenaren. Respondenten geven aan dat er in Zuidoost al zoveel intensief recreatieaanbod is en dat er een tekort aan rust bestaat. Naar het Diemberbos gaan mensen als zij even geen mensen en activiteiten willen. Diemenaren komen er ook voor hun rust, maar de compensatiebehoefte is minder vanwege het lagere aanbod aan recreatieve voorzieningen in hun eigen omgeving.

Wensen

De top drie van recreatieve wensen in het Diemberbos bestaat uit wandelroutes, fietsroutes en speelgelegenheden. Ook is er een redelijke behoefte aan kleinschalige activiteiten/evenementen, onderhoudswerk, rondleidingen en excursies, ruitersporen, een bezoekerscentrum, horeca en tentoonstellingen. De minste behoefte heeft men aan

kampeermogelijkheden, volkstuinen, grote manifestaties/festivals en barbecueplekken. De voorzieningen mogen niet ten koste gaan van de rust en de natuurlijke uitstraling van het gebied. De eentonige aanplant wordt negatief gewaardeerd, even als het kaarsrechte ontwerp, het ontbreken van hoogteverschillen en kronkelige paden, het gebrek aan activiteiten en het feit dat het bos nog zo jong is en niet als een echt bos overkomt.

Resultaten

Opvallend aan het hele onderzoek is dat de ondervraagden, zowel allochtoon als autochtoon, een totaalbeeld lijken te vormen van de recreatieve voorzieningen in de diverse groengebieden in en om de stad. Op basis van de samenstelling van deze voorzieningen geven zij commentaar op gebieden. Zo houden veel Ghanезen van barbecuen in het groen, maar wil niet iedereen in ieder groengebied barbecuemogelijkheden. De behoefte hangt sterk samen met de aanwezigheid van voorzieningen in andere groengebieden die zij bezoeken en het karakter van het groengebied zelf. Als algemene lijn komt naar voren dat er in het Diemberbos ingezet moet worden op meer recreatieve voorzieningen, maar dusdanig gedoseerd en geconcentreerd in het recreatieve gedeelte van het bos, dat het natuurlijke karakter van het bos er niet onder lijdt. Het natuurlijke karakter en de uitstraling van rust zijn zelfs de hoofdingrediënten van de identiteit van het Diemberbos.

Een tweede opvallende resultaat van het onderzoek is dat er, ondanks dat ruim 80% van de ondervraagden (voornamelijk autochtoon) zegt het bos te kennen, een algemene informatiebehoefte bestaat over het Diemberbos; over de flora en fauna in het gebied, een plattegrond, wat er te doen is in het gebied, regels in het bos, contactmogelijkheid voor vragen en klachten, ligging van ingangen en parkeermogelijkheden, routebeschrijvingen naar het gebied, plannen voor het gebied. Vrijwel alle allochtonen zijn onbekend met het Diemberbos en delen deze behoefte aan informatie. Bewegwijzering vanaf de autowegen en vanuit de wijken zou een enorme verbetering inhouden. Een bordje met een kopje koffie bij het Diemberbos zou volgens de respondenten eveneens een aantrekkende werking kunnen uitoefenen. Betere informatie over het Diemberbos kan via de media, betere bewegwijzering of via openbare instanties. Als voorbeeld wordt genoemd de Ghanese radiozender of via TV. Via scholen zou ook meer bekendheid gegeven kunnen worden over specifieke activiteiten voor de verschillende doelgroepen. Kinderen zullen vervolgens de ouders meenemen. Informatie over activiteiten kan ook opgehangen worden aan prikborden bij de bibliotheek, het zwembad, het buurthuis, het winkelcentrum en in studentenflats.

12.3 Recreatieonderzoek Westrand

Het derde en meest recente onderzoek werd in 2006 uitgevoerd door DRO Amsterdam in opdracht van de wethouder Milieu en Openbare ruimte, in samenwerking met de ANWB, Dienst Onderzoek en Statistiek en de stadsdelen Geuzenveld/Slotermeer en Osdorp een recreatieonderzoek uit naar het recreatieve gebruik en de recreatieve potenties van de Westrand. Hiervoor werd het recreatiegedrag en wensen ten aanzien van de Westrand in beeld gebracht onder bewoners van de Westsector en specifiek de stadsdelen Geuzenveld/Slotermeer en Osdorp. De Westrand is een open gebied tussen de Westelijke Tuinsteden en de ringvaart Haarlemmermeer. Het bestaat uit vier kleine polders die zowel agrarische als groene functies herbergen.

Voor het onderzoek is een schriftelijke enquête gehouden, interviews met sleutelfiguren (o.a. vertegenwoordigers van belangenorganisaties), groepsgesprekken en een meedenkavond. Hierdoor konden 633 enquêtes, tien interviews, en vijf groepsgesprekken van gemiddeld 8 personen en 1 meedenkavond worden uitgevoerd. Onder de vijf groepen bevond zich een

aparte groep Marokkanen en een aparte groep Turken. In Geuzenveld/Slotermeer bestaat meer dan de helft van de bevolking uit niet-westerse allochtonen. In Osdorp ligt het aandeel allochtonen in de bevolking ruim onder de helft. Voor de enquêtes werd gebruik gemaakt van het adressenbestand van de ANWB, waardoor de respondenten vooral uit autochtone hoogopgeleiden bestond. Ook waren mensen zonder kinderen oververtegenwoordigd evenals jongeren tot 35 jaar. Er is een onderscheid gemaakt tussen de volgende doelgroepen: senioren, gezinnen, autochtone jongeren, Turkse jongeren en Marokkaanse jongeren.

Recreatiegedrag en wensen Turken en Marokkanen

Turkse jongeren

Jongens kennen het gebied beter dan meisjes

Beide groepen hebben weinig binding met het gebied.

Meisjes willen vooral rust en een parkachtige omgeving, of sportvoorzieningen voor uitsluitend vrouwen.

De jongens willen voorzieningen om bij elkaar te komen en samen iets te doen.

Voor beide groepen is sport en park goed.

Voorzieningen voor kinderen als speeltuin, kinderboerderij, zandbak.

Voor zichzelf denken zij aan een horecagelegenheid (om iets te drinken).

Sommige activiteiten als schaatsen, tennissen of een eetcafé zouden door de jongens wel eens uitgetprobeerd willen worden, al zijn zij tegelijk van mening dat er niet teveel in het gebied moet gebeuren en is een park met enkele activiteiten al voldoende.

Picknicken en familieactiviteiten doen zij veel, maar in Spaarnwoude. De Westrand leent zich daar minder voor.

Marokkaanse jongeren

Kennen het gebied niet goed en hebben er weinig binding mee

Jongens willen een professioneel buurthuis

Jongens noemen ook schaak- en damtafels in een park.

Meisjes zien graag een goed zwembad in het gebied.

De meisjes klagen dat het traditioneel is en alleen voor mannen.

De groep wil graag een feestzaal en horecavoorziening gecombineerd, bij voorkeur in het midden van het gebied.

Voorzieningen voor kinderen: speeltuintje, iets waar je iets kunt drinken en een

kinderboerderij met een ijscomannetje erbij, maar ook waar je hutten kunt bouwen.

Schaatsen spreekt hen ook wel aan.

Recreatiegedrag en wensen van overige respondenten

Autochtone jongeren

Kennen het gebied niet goed, hebben wel binding met agrarisch karakter ervan, dit moet behouden blijven.

Voorzieningen voor kinderen, speeltuin, sporten, speelbos, vlottenbouwen

Voorzieningen voor zichzelf: sporten, wandelen, joggen, fietsen, kano, roeien

Het moet niet te vol worden

Een schaatsbaan is aantrekkelijk

Senioren

Kennen het gebied goed en hebben er binding mee

Willen zoveel mogelijk het agrarisch karakter behouden

Zijn voorstander van beperkte, kleinschalige, goed beheerde activiteiten
Activiteiten die aansluiten op het agrarische karakter.
Wandel en fietspaden
Schaatsbaan

Gezinnen

Kennen het gebied maar hebben er weinig binding mee
Willen zoveel mogelijk activiteiten als kinderboerderij, parkachtige omgeving, vlotten
bouwen, sauna met zwembad etc.
Ook wandel en fietspaden
Alles erin, zoveel mogelijk op thema of activiteit geconcentreerd
Beheer en toezicht nodig
Schaatsbaan

Resultaten

Uit de enquêtes bleek dat mensen het gebied voornamelijk bezoeken om te fietsen, op doorreis en om te genieten van de natuur, te wandelen en te joggen.

Over het algemeen is men heel tevreden over de aanwezige recreatieve voorzieningen in de woonomgeving. Er is voldoende mogelijkheid om te wandelen/joggen, fietsen en sporten in georganiseerd verband. Onvoldoende aanwezig zijn: een pluktuin, fietsenstallingen, een bezoekboerderij, horecagelegenheden en een buitensauna. Dit wil echter niet zeggen dat de mensen vinden dat deze voorzieningen ook in de Westrand aangebracht moeten worden. De minste behoefte is namelijk aan een evenemententerrein, mogelijkheden om te golfen, te kamperen, expositie/kunst, een buitensauna en een pluktuin! Er zijn hierbij geen noemenswaardige verschillen tussen de bevolkingsgroepen geconstateerd.

Als versterking van het recreatief aanbod wordt in het onderzoek genoemd het toekennen van een gebiedsidentiteit, het vergroten van de gebiedsbekendheid, het verbeteren van de toegankelijkheid en verbindingen, recreatieve voorzieningen en recreatieve bedrijvigheid implementeren. Als mogelijkheid voor meer bekendheid worden genoemd: ansichtkaarten, wandel-en fietskaarten, organiseren van themadagen en betere bewegwijzering.

Mogelijkheden voor betere verbindingen: openbaar vervoer, overgangszones rood en groen, optimaliseren verschillende netwerken voor fiets, kano, wandelen (zie voor een uitgebreid overzicht van de mogelijke recreatieve voorzieningen en recreatieve bedrijvigheid pagina 50-53).

Door de Turkse jongeren werden hierbij specifiek genoemd: een cultureel madurodam (moskee, tempels), treintje voor kinderen, pretparkachtig terrein, kunstschaatsbaan, skeelerbanen, tenten voor jongeren, bowlingbaan, sportmogelijkheden voor squash, tennis-drive-in bioskoop, rondleidingen in het gebied, 'ommetje wandelen', zonnen, feest bezoeken, recreatief fietsen, jeugdherberg, zwemmen, horeca, bioskoop, 10-tal activiteiten bij elkaar. Door de Marokkaanse jongeren werden genoemd: professioneel buurthuis, zwembad, dam-schaaktafels, speelhal als in Zandvoort, kartbaan, klimhal, dingen organiseren voor scholen, luchtkussen, trampolines, klein attractiepark, paintball.

12.4 Samenvatting

Uit drie recreatieonderzoeken door de Dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente Amsterdam naar recreatiewensen van inwoners van verschillende wijken in- of steden in de omgeving van- Amsterdam in recreatiegebieden buiten de stad blijkt dat:

- Allochtone en autochtone burgers bij de vorming van hun wensenpakket kijken naar het totale plaatje aan recreatieve mogelijkheden in hun omgeving
- Zowel allochtonen als autochtonen een diversiteit van verschillende voorzieningen in recreatie- en natuurgebieden waarderen (een gebied moet een eigen identiteit hebben)
- Autochtone burgers meer dan allochtonen gesteld lijken te zijn op de aanwezigheid van rustige gebieden naast gebieden waar sprake is van meer drukte. Er zijn echter ook verschillen binnen allochtone groepen en binnen autochtone groepen in hun behoefte aan rust. Dit geldt voornamelijk als er in de directe omgeving al rustige gebieden aanwezig zijn.
- Ook voor allochtone burgers geldt dat meer voorzieningen niet altijd beter betekent en er een selectie moet plaatsvinden van voorzieningen in een gebied.
- Allochtonen en autochtonen openstaan voor excursies, de ontwikkeling van activiteiten voor kinderen via school en hebben zij behoefte aan meer informatie over de gebieden
- Om het voortbestaan van de gebieden veilig te stellen is beperkte ontsluiting van de gebieden en een vergroting van de recreatieve mogelijkheden noodzakelijk.
- Met name allochtonen het bestaan van veel natuur- en recreatiegebieden buiten de stad niet kennen
- Om de bekendheid van de gebieden onder allochtonen te vergroten kan vooral gebruik worden gemaakt van allochtone media, scholen en buurthuizen
- Een goede communicatie met de allochtone doelgroep is van cruciaal belang voor het succes van een project en voor activiteiten en samenwerking in de toekomst.

13 Conclusie

Op basis van de literatuurstudie worden conclusies geformuleerd rond de oorspronkelijke vraagstelling: ‘Wat betekent natuur in Nederland voor allochtonen?’. In het inleidende hoofdstuk zijn hierbij drie deelvragen gesteld, die hier achtereenvolgens aan bod komen.

1. Wat is het recreatieve gedrag van allochtonen en welke positie neemt het recreatieve gedrag in de natuur hierbij in?
2. Hoe beleven allochtonen de natuur?
3. Wat voor recreatieve wensen hebben allochtonen en welke positie nemen de wensen met betrekking tot natuur hierbij in?

1. Wat is het recreatieve gedrag van allochtonen en welke positie neemt het recreatieve gedrag in de natuur hierbij in?

In Nederland zetten veel Turken en Marokkanen de patronen voort die zij in hun landen van herkomst hadden. Ook hier vinden veel vrijetijdsactiviteiten dichtbij huis plaats en is er een nadruk op sociale en seksegebonden activiteiten. Vrouwen hebben ook hier minder vrije tijd. Zij brengen, in tegenstelling tot in Turkije en Marokko, vooral veel tijd binnenshuis door

(voornamelijk Marokkaanse vrouwen). Marokkanen onderhouden meer dan Turken contacten met autochtone Nederlanders.

Surinamers en Antillianen/Arubanen kennen, evenals Turken en Marokkanen, een sterke gerichtheid op het sociale vlak. Een belangrijke factor is ook de etnische groep waartoe iemand behoort. Deze bepaalt in belangrijke mate waar, hoe en met wie de vrije tijd wordt doorgebracht. In de thuislanden bracht men veel van de tijd buitenshuis door, maar er waren weinig vrijetijdsvoorzieningen. In Nederland brengen met name meisjes meer tijd binnenshuis door. Jongens hebben zowel in het land van herkomst als in Nederland een grotere mate van vrijheid dan meisjes. Alle groepen houden van informele bijeenkomsten waar men elkaar kan ontmoeten en waar er naar de eigen muziek geluisterd kan worden. Ook wordt er vrij veel gebruik gemaakt van buurthuizen waar gezamenlijke activiteiten worden ondernomen of opgezet. Veel Hindoestaanse mannen trouwen op vrij jonge leeftijd, waardoor er een verschuiving optreedt van voornamelijk buitenshuis naar binnen gezins- en familieverband binnenshuis. Na 1972 veranderde de samenstelling van de migrantenstroom naar Nederland. Vooral laaggeschoolden en mensen zonder diploma's of werkervaring kwamen hier naar werk zoeken.

Bij het onderzoeken van recreatieve activiteiten van de grootste groepen niet-westerse allochtonen, de Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen in de groene ruimte kan onderscheid worden gemaakt tussen groene stadsruimte en groene buitenruimte. Onder groene stadsruimte worden de buurt- en stadsparken in de stad verstaan. Onder groene buitenruimte de recreatie- en natuurgebieden aan de rand van de stad en in het in het landelijk gebied of aan de kust.

Uit talrijke onderzoeken blijkt overduidelijk dat TMSA voornamelijk dicht bij huis recreëren en dat het stadspark daarbij favoriet is. De verschillende bevolkingsgroepen hebben vergelijkbare bezigheden in het park, maar er zijn nuanceverschillen. Zo wordt er weliswaar nauwelijks gefietst door allochtonen maar de tweede generatie Turken en Marokkanen fietsen van beide generaties Turken, Marokkanen en Surinamers relatief het meest. Wandelen wordt door alle groepen en generaties gedaan. Er zijn weinig gegevens over Antillianen en Arubanen.

De opvatting dat Turken en Marokkanen alleen barbecuen in een park is niet juist. Zij komen vooral naar het park om bij elkaar te zijn. Hoewel allochtonen, en met name Turken en Marokkanen bekend staan om hun barbecues en picknicks noemen zij deze activiteiten volgens Buijs et al. (2006) niet vaker dan autochtonen. Dat dit beeld is ontstaan komt doordat zij relatief minder deelnemen aan meer extensievere vormen van recreatie.

Behalve met het gezin wordt er veel met leeftijd- en seksegenoten naar het park gegaan. Buurtparken zijn minder populair dan stadsparken maar worden over het algemeen wel vaker bezocht. Volgens Yücesoy (2006), in haar onderzoek naar Turkse vrouwen in Enschede, heeft ieder park ook 'sociale momenten' waarop bepaalde groepen Turkse vrouwen een park betreden. Het park heeft niet alleen de functie van ontmoetingsplaats, maar ook als mogelijkheid om samen met een groep anderen tot rust te komen of zelfs om letterlijk en figuurlijk de ruimte tussen het huis en de maatschappij te kunnen overbruggen.

Natuur- en recreatiegebieden buiten de stad worden zowel absoluut als relatief minder bezocht door allochtonen dan door autochtonen. De recreatiegebieden aan de rand van de stad nemen een tussenpositie in tussen de stadsparken en de natuurgebieden verder weg van de stad. Binnen de allochtone groepen trekt de tweede generatie er over het algemeen meer op uit. Dit wordt niet alleen verbonden aan betere sociaal-economische omstandigheden (met name door opleiding, betere arbeidspositie en hoger inkomen). Ook de afnemende invloed van de etnisch-culturele achtergrond speelt volgens Jókövi (2000) een belangrijke rol. Er is

door Rijpma en Roques (2000) echter geen verschil geconstateerd in de mate waarin allochtonen uit verschillende leeftijdsklassen en opleidingsniveaus de recreatiegebieden bezoeken. Of natuurrecreatie door allochtonen van de tweede generatie meer gaat lijken op de natuurrecreatie van de autochtonen is vooralsnog niet duidelijk.

Het groen aan de rand van de stad is voor veel allochtonen een geschikte plaats voor een dagje uit met de familie en/of vrienden. Voor alle groepen blijken meer mannen dan vrouwen de recreatiegebieden te bezoeken. Wel is er een verband tussen de mate van contact van allochtonen met autochtonen en het bezoek aan recreatiegebieden, strand, zee en duin. Hoe meer contact met autochtonen, hoe hoger het bezoek.

2. Hoe beleven allochtonen de natuur?

Veel allochtonen hebben een ander natuurbeeld dan autochtonen en beleven de natuur ook anders. De wortels van dit verschil liggen voor een deel in de Romantiek, een stroming in het westerse denken aan het eind van de achttiende en begin negentiende eeuw waarin men voor het eerst waardering kreeg voor de zogenaamde wilde natuur, dat voor deze periode als gevaarlijk en chaotisch werd gezien. Deze bewondering voor het wilde en het oorspronkelijke was een belangrijk gevolg van de industriële ontwikkeling en verstedelijking van het westen. Naast dit 'Wildernis natuurbeeld' bleef een 'Functioneel' en 'Arcadisch natuurbeeld' bestaan waarin men de natuur waardeert op basis van wat natuur de mens oplevert (functioneel beeld) en waarin men sympathie heeft voor de ten dele in cultuur gebrachte, lieflijke natuur van de rurale idylle (arcadisch beeld). Diverse onderzoeken tonen aan dat veel niet-westerse allochtonen een breder begrip voor natuur hanteren, en dat de natuurbeelden voornamelijk functioneel en arcadisch van aard zijn. Wilde natuur, wat veel autochtonen prefereren, wordt door hen als minder waardevol ervaren. De houding die veel mensen tegenover de natuur hebben wordt behalve door hun natuurbeeld ook beïnvloed door de migratiegeschiedenis (armoede in het thuisland zet de aandacht voor natuur onder druk, evenals een nadelige economische positie in Nederland dat doet). Ook de manier waarop mensen de natuur in het land van herkomst hebben ervaren speelt een rol. Veel migranten weten daardoor nog steeds niet wat voor natuur er in Nederland te vinden is en wat je er kunt doen.

Onderzoek naar angst voor de natuur toont aan dat mensen met een meer Arcadisch natuurbeeld grotere angst voor de natuur ervaren. Mogelijk als gevolg van het meer wilde karakter van de natuur in de herkomstlanden en onbekendheid met de natuur in Nederland kunnen niet-westerse allochtonen deze grotere angst met zich meedragen. In Nederland valt de natuur ook makkelijker te vermijden. In onderzoek van Buijs et al. (2006) komt deze angst niet naar voren, maar enkele interviews met mensen die vaak met kinderen in de natuur verblijven bevestigen dit beeld. Tenslotte hebben ook factoren als opleiding, geslacht en leeftijd invloed op het beeld en de beleving van natuur. Zo hebben niet alleen allochtonen, maar ook lager opgeleiden, vrouwen en ouderen een relatief brede opvatting van wat echte natuur is.

3. *Wat voor recreatieve wensen hebben allochtonen en welke positie nemen de wensen met betrekking tot natuur hierbij in?*

Algemene recreatiewensen van Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen/Arubanen bevinden zich vaak op dezelfde vlakken. Vrouwen van de eerste generatie zijn over het algemeen op zoek naar ongedwongen mogelijkheden om elkaar en/of anderen te ontmoeten en naar op hen afgestemde georganiseerde activiteiten zoals cursussen in buurt- en wijkcentra. Marokkaanse en Antilliaanse vrouwen willen daarbij het liefst onder landgenotes zijn. Turkse en Surinaamse vrouwen staan meer open voor ontmoeting met niet-landgenotes. Voor veel

Turkse en Marokkaanse vrouwen is het volgen van cursussen een manier om 'geaccepteerd' van huis weg te zijn en andere vrouwen te ontmoeten. Met name getrouwde Turkse en Marokkaanse vrouwen geven aan behoefte te hebben aan recreatievoorzieningen in de buitenlucht, zodat zij elkaar kunnen ontmoeten en de kinderen genoeg speelmogelijkheden hebben. Jonge Turkse en Marokkaanse meisjes vinden de activiteiten in buurt- en wijkcentra vaak te eenzijdig en rolbevestigend. Surinaamse en Antilliaanse vrouwen lijken minder behoefte te hebben aan specifieke buitenvoorzieningen, maar ook zij willen de kinderen mee kunnen nemen naar parken. Surinaamse en Antilliaanse meisjes hebben vooral behoefte aan op hen gerichte activiteiten. Het is onbekend of zij behoefte hebben aan ontmoetingsplekken in de buitenlucht.

Voor de mannen geldt dat de eerste generatie graag deelneemt aan activiteiten waarbij zij elkaar kunnen ontmoeten. Zij hebben vooral behoefte aan sociaal-culturele en religieuze activiteiten voor zichzelf en aan buitenvoorzieningen voor hun vrouwen en dochters. De tweede generatie Turken en Marokkanen ontmoet elkaar vaak op neutrale plekken als een park of een snackbar. Marokkaanse jongens hebben meer contact met niet-landgenoten dan Turkse jongens. Zij maken ook veel gebruik van buurt- en jongerencentra. Surinaamse en Antilliaanse jongens hebben behoefte aan vormende- en recreatieactiviteiten. Veel Surinaamse jongens richten zich op de Nederlandse jeugdculturen. Antilliaanse jongens zoeken meer het gezelschap van landgenoten.

Op het gebied van de recreatieve wensen van niet-westerse allochtonen in de groene stadsruimte worden in de literatuur veel overeenkomstige wensen genoemd.

De wensen weerspiegelen een behoefte aan schone en veilige ontmoetingsplekken waar hele families en vriendengroepen elkaar kunnen treffen en waar kinderen genoeg te doen hebben.. Zowel Turken en Marokkanen als Surinamers en autochtonen hebben in het onderzoek van Rijpma en Roques (2000) een algemene voorkeur voor een combinatie van kijk- (mooi om te zien) en gebruiksgroen (om in te zitten, spelen, barbecuen). In hetzelfde onderzoek bleek er een overeenkomst te zijn tussen autochtonen en allochtonen in de behoefte aan minder honden, meer toiletten en waterkranen, meer of betere voorzieningen voor sport en spel en meer planten en bomen. Kleurrijke, exotische beplanting heeft hierbij de voorkeur. Andere onderzoeken geven aan dat met name open groen gewaardeerd wordt, ondermeer uit oogpunt van sociale veiligheid.

Ondanks de vele overeenkomsten zijn er nuanceverschillen tussen groepen. Waar Turken en Marokkanen de nadruk leggen op meer barbecue- en picknickvoorzieningen, zijn voor Surinamers sportfaciliteiten als volleybalnetten welkom, evenals meer horeca/terrasjes voor de tweede generatie Surinamers. Sanitaire voorzieningen zijn met name voor moslima's die hele dagen in parken verblijven meer dan een wens alleen. Het is bij afwezigheid een knelpunt. Andere belemmeringen voor een gang naar het park zijn de aanwezigheid van honden en hondendrollen, slecht onderhouden voorzieningen, ontbreken van toezicht, aanwezigheid van vuilnis en modder en teveel regels en verboden.

De wensen met betrekking tot de buitenstedelijke recreatie- en groengebieden overlappen voor een belangrijk deel de wensen voor de inrichting van parken. Bijkomende wensen zijn parkeerplaatsen, waterpartijen met open achterland en ondiep water en meer wandelpaden. Daarnaast wordt de aanwezigheid van sanitaire en dagrecreatieve voorzieningen nog meer op prijs gesteld in verband met de grotere afstand tot de eigen woning en het daaruit volgende vaak langere verblijf. Vervoer naar een recreatie of natuurgebied kan een probleem zijn voor mensen zonder auto. Openbaar vervoer naar deze gebieden zou wenselijk zijn. Veel gebieden zijn daarnaast voor velen totaal onbekend of ongeliefd (als strand, heide, plassengebieden). Bossen worden ook minder bezocht door allochtonen, maar genieten toch een zekere populariteit. Deze worden gewaardeerd om de ongereptheid en rustgevendheid. Nadeel is dat

er zo weinig te doen valt behalve wandelen. Hindoestanen zouden meer belangstelling hebben voor zee, strand en duinen.

Uit drie recreatieonderzoeken door de Dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente Amsterdam naar recreatiewensen van inwoners van verschillende wijken in- of steden in de omgeving van- Amsterdam in recreatiegebieden buiten de stad blijkt dat allochtonen net als autochtonen bij de vorming van hun wensenpakket kijken naar het totale plaatje aan recreatieve mogelijkheden in hun omgeving en dat zij behoefte hebben aan diversiteit in het aanbod van voorzieningen. Het is niet zo dat alle allochtonen van ieder recreatiegebied een pretpark willen maken waar veel gebarbecued en gepicknickt wordt en er veel mag. Er is zeker een wens hiertoe, maar niet overal of op ieder moment. Er is een algemene behoefte aan excursies, kinderactiviteiten en informatie over de gebieden (vooral waar is het, wat is er te doen en hoe kom je er). Activiteiten voor kinderen kunnen ondermeer via school aangeboden en georganiseerd worden. Om de bekendheid van de gebieden onder allochtonen te vergroten kan vooral gebruik worden gemaakt van allochtone media, scholen en buurthuizen. Het wensenpakket van de tweede generatie allochtonen is meer gevarieerd dan dat van de eerste generatie. Waar sommigen graag vasthouden aan een sterke barbecue- en picknick cultuur en er zelfs meer naar vragen dan de eerste generatie, komen er eveneens meer wensen op het gebied van een combinatie van diverse sociale en sportieve activiteiten in de natuur.

Literatuur

Aarts, N. (1998) *Een kwestie van natuur. Een studie naar de aard en het verloop van communicatie over natuur en natuurbeleid*, Proefschrift Landbouwniversiteit Wageningen.

Van den Berg, A. (2004). *De verborgen angst voor natuur: Essay en verslag debat*. Met bijdragen van Silvia Blok en Peter de Jaeger. Rapport nr. 04.2.089. InnovatieNetwerk Groene Ruimte en Agrocluster, Den Haag

Bosch, N. (2004) *Recreatieonderzoek Diemberbos*, Dienst Ruimtelijke Ordening (DRO), Amsterdam

Bosch, N. (2006) *Recreatieonderzoek Westrand. Van agro-landschap tot familiepark Nieuw-West*, Dienst Ruimtelijke Ordening (DRO), Amsterdam

Bosch, N. en Godet, J.(2003) *Recreatiewensen van Zaandammers en Oostzaners. Een inventarisatie van de recreatiewensen en – mogelijkheden in de gebieden van Staatsbosbeheer rond Zaanstad en Oostzaan*, Dienst Ruimtelijke Ordening (DRO, Planteam WVS, Amsterdam

Brassé, P. (1985) *Jonge migranten en hun vrije tijd. Het sport- en vrijetijdsgedrag van jonge Turken en Marokkanen in Eindhoven en Dordrecht*, Instituut voor Sociale Geografie, Amsterdam

Brok, N., A., M., den (1991) *Vrijetijdsbehoeften van migranten in Rotterdam*, Leids Instituut voor Sociaal Wetenschappelijk Onderzoek, Rijksuniversiteit Leiden.

Brouwer, L. en Kwikkel, N. (2005) *Samen Inkleuren. Samen werken aan interculturalisatie en duurzame ontwikkeling*, IVN Consulentschap Zuid-Holland, Rotterdam.

Buijs, A.E. en De Vries, S. (2005) *Verschillen in Landschapsbeleving tussen bevolkingsgroepen; Literatuurstudie en opzet voor empirisch onderzoek*. Alterra, Planbureau rapport 25, Wageningen.

Buijs, A.E., Langers, F. en De Vries, S. (2006) *Een andere kijk op groen; Beleving van natuur en landschap door allochtonen en jongeren*, Alterra, Wageningen.

Campbell, H.W. (2001) *Vrijetijdsbesteding en culturele diversiteit. Visier op cultuurparticipatie, openluchtrecreatie en sport*, Stimulans, Studia Internetica Research, Utrecht.

Campbell, H.W. (2000) *Vrijetijdsbesteding in Rotterdam. Vergelijkend onderzoek onder 6 bevolkingsgroepen*, Studia Internetica Research, Utrecht.

CBS (2006) *Bevolkingstrends, Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland*, jaargang 54, 1^e kwartaal, Heerlen/Voorburg

CBS (2005) *Statistisch Jaarboek 2005*, Centraal Bureau voor de Statistiek, Voorburg/Heerlen.

CBS, Ministerie van Justitie en WODC (2006) *Integratiekaart 2006*, bijlage bij de Jaarnota Integratiebeleid 2006, Den Haag.

Casteren, J. van (2006) *Snoeien in het nieuwe smulbos*. Vrij Nederland, 2 december, nummer 48, jaargang 67.

Gelder, P. van en Bibi, M. (2001) *Tussen actievoeren en vermaak. Een op empowerment gericht onderzoek onder Marokkaanse zelforganisaties in Rotterdam*. Platform Buitenlanders Rijnmond, Rotterdam.

Ginkel, J. van (2002) *Het Groen in de Regenboog*, Veldwerk Nederland, Orvelte.

Jókövi, E.M.(2001) *Vrijtijdsbesteding van allochtonen en autochtonen in de openbare ruimte. Een onderzoek naar de relatie met sociaal-economische en etnisch-culturele kenmerken*. Alterra, Wageningen.

Keuzenkamp, S. en Merens, A. (2006) *Sociale atlas van vrouwen uit etnische minderheden*, Sociaal Cultureel Planbureau, Den Haag.

Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (2000) *Natuur voor mensen, mensen voor natuur. Nota natuur, bos en landschap in de 21^e eeuw*.

Liempt, I. van, (2001) *Ontmoetingen in de openbare ruimte. Een onderzoek naar het recreatiegedrag van Marokkaanse en Turkse vrouwen in een park in Amsterdam-Noord*, Afstudeerscriptie Sociale Geografie Universiteit Utrecht.

Nebbeling, J (2004) *Allochtone natuur*. Thema blanke natuur, Natuur en Milieu, 28, 11/12

Nebbeling, J (2004) *Turken houden ook van natuur*, Thema blanke natuur, Natuur en Milieu, 28,11/12

Nederpelt, J. van, (2002) *Genieten van het groen en de buitenlucht. Allochtone Rotterdammers denken mee over de inrichting van de recreatiegebieden rond hun stad*, Platform Buitenlanders Rijnmond, Rotterdam.

Praag, C.van (2004) *Rapportage Minderheden 2004*, Sociaal Cultureel Planbureau (SCP)

Rijpma, S.G., Roques, C., (2000) *Diversiteit in Vrijtijdsbesteding. Rapportage van een onderzoek naar de deelname van Surinaamse, Turkse en Marokkaanse Rotterdammers van de 1^e en 2^e generatie aan onder andere cultuur, openluchtrecreatie en sport in 1999*, Centrum voor Onderzoek en Statistiek (COS), Rotterdam.

Roberts, K.(2003) *Leisure in contemporary society*, University of Liverpool, UK

Rojek, C., Shaw, S.M. en Veal, A.J. (2006) *A Handbook of Leisure Studies*, Chippenham, UK

Ruiter, R.M.V. de, en Aalbers, C.B.E.M (2005) *10 Rotterdammers, 118 foto's, onderzoek naar de waardering en beleving van groen onder bewonersgroepen in de deelgemeente Noord*, Alterra, Wageningen

Schmeink, H., Ten Wolde, S.J. (1998) *Allochtonen en Recreatie*. Stichting Recreatie, Den Haag.

- Schouten, M.G.C. (2005) *Spiegel van de natuur. Het natuurbeeld in cultuurhistorisch perspectief*, KNNV, Utrecht.
- Seegers, M. (2006) Allochtoon tot aan de dood, *Contrast*, novembernummer.
- Somers, N., Van der Kroon, S. en Overbeek, G. (2005) *Hoe vertrouwd wordt natuur in Nederland?; Allochtonen actief in en met natuur*, LEI, Den Haag.
- Somers, N., Van der Kroon, S., en Overbeek, G. (2004) *Hoe vreemd is natuur in Nederland?; Natuurbeelden van allochtonen*, LEI, Den Haag.
- Staatsbosbeheer (2003) *Een veelzijdige natuurbeheerder. Missie, visie en ambitie tot 2010/2015*. Interne publicatie.
- Staatsbosbeheer (2003) *Op Groene Gronden; Ondernemingsplan 2003-2006*. Interne publicatie.
- Staatsbosbeheer (2004) *Thuis bij Staatsbosbeheer; Natuurlijk! Visie op recreatie en beleving van natuur en landschap*. Interne publicatie.
- Sterkenburg, P. van (2002) *Van Dale Groot woordenboek hedendaags Nederlands*, Van Dale Lexicologie, Utrecht
- Verheggen, P., Spangenberg, F.(2001) *Nieuwe Nederlanders. Etnomarketing voor diversiteitsbeleid*. Samsom, Alphen aan den Rijn.
- Waal, M.E. van der (2003) *Kansen voor interculturalisatie van Natuur en Milieu in Zuid-Holland. Verslag van een reeks interviews met allochtonenorganisaties en natuur-en milieuorganisaties in Zuid-Holland over de wensen en mogelijkheden rond interculturalisatie van natuur-en milieuwerk*, IVN Consulentschap Zuid-Holland, Rotterdam.
- Werf, S. van der (1991) *Allochtonen: een inleiding*, Muiderberg.
- Werf, S. van der (1998) *Allochtonen. Een inleiding in de multiculturele samenleving*, Bussum
- Witt, A. de (2006) *Nieuwe Nederlanders Natuurlijk. Een groene visie op integratie. Een multiculturele kijk op milieu*, Stichting wAarde, Beek-Ubbergen.
- Yücesoy, E.U. (2006) *Everyday urban public space. Turkish immigrant Women's perspective*, Proefschrift Universiteit Utrecht.